

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

KIBRISCIK FOLKLORUNDA ÖLÜM GELENEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Serkan KOCADAĞ

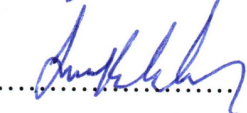
Danışman
Doç. Dr. Serdar UĞURLU

BOLU 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Serkan Kocadağ'a ait "Kıbrısık Folklorunda Ölüm Geleneği" adlı çalışma, jürimiz tarafından **Türk Dili ve Edebiyatı** Anabilim Dalında **yüksek lisans tezi** olarak oy birliğiyle / oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

07. 08. 2019

	Unvan, Adı, Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	: Doç. Dr. Serdar UĞURLU	
Üye	: Prof. Dr. İ. Gülsel SEV	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Yavuz KÖKTAN	

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı



Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**Kıbrısık Folklorunda Ölüm Geleneği**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.



Serkan KOCADAĞ

07.08.2019

ÖN SÖZ

Bulunduğu coğrafya itibarıyla Bolu ve çevresi en eski Türk yerleşim yerlerinden birisidir. Orta Asya'dan göçlerle Anadolu'ya gelen Türk boylarının bu bölgeye iskân edilmeye başladıkları dokuzuncu asırdan itibaren bölgede her daim Türkler olmuştur. Bu da Bolu ve çevresinin en iyi ihtimalle bin yıldan beridir bir Türk diyarı olduğunu göstermektedir. Orta Asya'dan çeşitli eski din ve gelenekleriyle Anadolu'ya doğru hareket eden Türk toplulukları önce İslamla müşerref olduktan sonra yavaş yavaş Anadolu'ya hâkim olmaya başlamışlardır. Bugün Anadolu ve Balkan coğrafyasında Türk yerleşimlerinin olduğu her yerde İslam ile birlikte eski din ve geleneğin de ananelerinin izlerine rastlanmasının nedeni Türklerin İslam dinine geçişlerinin bölgeye gelmeden hemen önce meydana gelmiş olmasıdır.

Bolu halk kültüründe de izlerine rastladığımız bu eski ananeler özellikle halk kültüründeki geçiş törenlerinde ve inanç-inanışlarımızda karşımıza çıkmaya devam etmektedir. Hem bu izlerin tespiti hem de İslam dininin benimsenmesi ile meydana gelen değişimlerin görülebilmesi adına “Doğum Geleneği”, “Evlenme Geleneği” ve “Ölüm Geleneği” gibi halk kültürünün önemli geçiş törenleri üzerine yapılacak çalışmalar oldukça önem arz etmektedir. Halk biliminde bu türden çalışmalar monografik çalışmalar olarak görülmekte ve Türkiye üniversitelerinde Türk Halk Bilimi dersleri ve araştırmaları kapsamında bu türden monografik çalışmalara devam edilmektedir. Bolu'da 1992 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi adıyla bir üniversite açılmış olmasına rağmen bu türden, sahaya yönelik halk kültürünü derleme çalışmalarının yeterli düzeyde yapılmadığı, aradan geçen onca seneye rağmen bu anlamda yeterli mesafenin kat edilmediği maalesef görülmektedir. Mevcut çalışmamız bu anlamda bir saha çalışmasına dayanmaktadır. Konumuz “*Kıbrıscık Folklorunda Ölüm Geleneği*” olduğu için doğrudan saha ve derleme çalışmalarına dayalı bir tez konusudur. Bu çalışma ile bir nebze olsun yıllarca ihmal edilmiş olan halk kültürünü derleme faaliyetlerine Bolu'da bir katkımızın olacağı kanaatindeyiz.

Derleme alışmamızda sahada kaynak kişilere yöneltilecek sorular için Metin Ekici tarafından 2004 yılında yayınlanmış olan “*Halk Bilgisi Derleme ve İnceleme Yöntemleri*” adlı kitaptan faydalanılmıştır. Sorular bu eserden olduğu gibi alınmak ve bölgenin kültürel özelliklerine göre de yeniden uyarlanmak suretiyle oluşturulmuştur. Ekici’nin ilgili eserinden alınan yüz kırk üç soru saha çalışmaları boyunca kaynak kişilere yöneltilmiş, cevaplar da gerek sesli ve görüntülü gerekse de yazılı olarak kayıt altına alınmıştır. Derlenen malzeme Bolu adına bir folklor arşivi hüviyetinde olup tezimizde değerlendirilmiştir.

Derleme alışmaları süresince Bolu ili ve Kıbrıscık ilçesi olması, bu türden derleme çalışmaları gerek maliyet hesaplamaları bakımından yüklü bir meblağı gerektirmesi ve gerekse de saha performansı bakımında zaman alıcı ve yorucu olması nedeniyle, bu türden çalışmaların sıklıkla yapılıp sonuçlarının bölge idarecileri ile paylaşılmasını ve bu türden akademik çalışmaların değeri daha iyi anlaşılması ile yeni yapılacak çalışmalara daha hassasiyetle yaklaşılmasını gerekli kılmaktadır. Çalışmalarımız boyunca karşılaştığımız zorluklara rağmen Bolu ve Kıbrıscık halk kültürüne dair bir nebze de olsa katkımız olabilmişse ne mutlu bize. Çalışmalarımıza maddi manevi katkılarından dolayı kıymetli annem Kadriye KOCADAĞ’a, değerli dostum Ahmet TUĞRA’ya ve Bilal SÖZÜGÜZEL’e, Kıbrıscık Belediye Başkanı Emin TEKEMEN’e ve bu tezi hazırlamamda her an yanımda bulunan, desteğini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Serdar UĞURLU’ya teşekkürü bir borç biliyorum.

Serkan KOCADAĞ

07.08.2019

ÖZET

KIBRISCİK FOLKLORUNDA ÖLÜM GELENEĞİ

Serkan KOCADAĞ

Yüksek Lisans Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Serdar UĞURLU

Ağustos 2019, 107 + xiii Sayfa

Bolu folkloru üzerine yaptığımız bu çalışma halk kültüründeki ölüm âdetleri üzerine bir derleme çalışmasıdır. Halk kültüründe karşımıza çıkan gelenekler arasında doğum, evlenme ve ölüm gelenekleri, halk inanç ve inanışlarını da en fazla şekillendiren geleneklerdendir. Bu nedenle ölüm geleneği üzerine yaptığımız bu çalışma aynı zamanda halk kültüründe yaşamakta olan çeşitli inanç ve inanışların da aydınlatılmasında faydalı olacağına inanmaktayız. Tezimizin adı “Kıbrısık Folklorunda Ölüm Geleneği” olduğu için çalışma sahamız Bolu’nun Kıbrısık ilçesidir. Kıbrısık ilçe merkezi ve köylerinde yaptığımız derleme çalışmalarında kaynak kişilerden derlediğimiz bilgileri halk bilimi metodolojisi çerçevesinde tezimize aktarmış bulunmaktayız. Kıbrısık ilçesinin merkeze uzaklığı ve bulunduğu coğrafya nedeniyle halk kültürünün bozulmadan kendisini koruyabilmiş olması, çalışmamız açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur. Ancak buna rağmen sahadan derlenemeyen malzemeler ya da tespit edilemeyen malzemeler de olmuştur. Geçmiş yıllardan günümüze kadar olan süreçte sahada derleme çalışmalarının olmaması, nüfusun günden güne azalması, köyden kente olan göçün artması sebebiyle bilgilerin unutulmaya başlandığı tespit edilmiştir. Sözlü kaynakların daha önce bu türden çalışmalarda bulunmamış olmaları, bölgede mevsimsel geçişlerin sert olması ve köylere ulaşımın zor olması, çalışmamızda karşılaştığımız olumsuzluklar arasında yerini almıştır. Bütün zorluklara rağmen sahada ölüm geleneği çerçevesinde yaklaşık olarak yüz kırk üç soru kaynak kişilere

sorulabilmiş ve cevaplar sesli, görüntülü ve yazılı olarak arşivlerimize alınmıştır. Derleme çalışmalarında Kıbrıscık ilçe merkezi ve köyleri de dâhil olmak üzere kaynak kişilerin bilgilerine müracaat edilebilmiştir.

Anahtar kelimeler: Bolu, Kıbrıscık, Ölüm Geleneği, Gelenek, Kültür, Halk Kültürü, Geçiş Dönemleri, İnanç ve İnanışlar.



ABSTRACT

TRADITION OF DEATH IN THE KIBRISCIK FOLKLORE

Serkan KOCADAĞ

Master Thesis

Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Serdar UĞURLU

August 2019, 107 + xiii Pages

This study on Bolu folklore is a compilation study on the deaths in the folk culture. Among the traditions that we encounter in folk culture, the traditions of birth, marriage and death are the traditions that shape the people's beliefs and beliefs. Therefore, this study on the tradition of death will also be useful in illuminating the various beliefs and beliefs that are living in folk culture. The name of our thesis is "Death Tradition in the Folklore of Kıriscık. In the compilation studies we carried out in the village center and villages of Kıriscık, we have transferred the information gathered from the source people to our thesis within the framework of folklore methodology. The fact that Kıriscık district was able to protect itself from the deterioration of the folk culture due to its distance from the center and the geography it was located has had positive results for our study. However, there were materials that could not be collected from the field or undetectable materials. The fact that the field was not accustomed to compilation studies and that oral resources had not been used in such studies before took place among the negativities we encountered in our study. It should be mentioned here that the persons who can be called as auxiliary persons cannot be utilized at the desired rate. Despite all the difficulties in the field of death within the framework of approximately one hundred questions to the source of the question was asked and the answers were taken in our archives, voice, video and written. In the

compilation studies, approximately 50 sources of information, including the village center and villages of.

Key words: Bolu, Kırıcık, Death Tradition, Tradition, Culture, Folk Culture, Transition Periods, Beliefs and Beliefs.



İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	x
RESİMLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii

GİRİŞ	
-------------	--

I. BÖLÜM

1. BOLU İLİ VE KIBRISCIK İLÇESİ	3
1.1. Bolu'nun Fiziki Dokusu	3
1.2. Bolu'nun Tarihi Dokusu	6
1.2.1. Türk Yerleşimi Öncesi Bolu	6
1.2.2. Türk Yerleşimi Sonrası Bolu	9
1.3. Kıbrısık İlçesi Fiziki ve Tarihi Özellikleri	14
1.3.1. Kıbrısık Tarihi	15

II. BÖLÜM

2. TÜRK KÜLTÜRÜNDE ÖLÜM	17
2.1. Türklerde Ölüm İle İlgili İnanç ve İnanışlar	17

III. BÖLÜM

3. KIBRISCIK FOLKLORUNDA ÖLÜM GELENEĞİ.....	21
3.1. Ölüm Öncesi Âdet ve Uygulamalar	21

3.1.1. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler Nelerdir?	21
3.1.2. Ölümü Uzaklaştırma ve Kaçınma Önlemleri Nelerdir?	28
3.2. Ölüm Sırası Âdet ve Uygulamalar	30
3.2.1. Bir Hastanın Öleceği Anlaşırsa Neler Yapılır.....	30
3.2.2. Ölümün Akabinde Yapılan İşlemler.....	35
3.3. Ölüm Sonrası Âdet ve Uygulamalar	42
3.3.1. Ölünün Gömülmeye Hazırlanışı.....	42
3.3.1.1. Yıkama	42
3.3.1.2. Kefenleme	49
3.3.1.3. Cenaze Namazı	52
3.3.1.4. Tabut	53
3.3.1.5. Ölünün Gömülmesi	56
3.3.1.6. Ölünün Gömülmesinden Sonraki İşlemler.....	61
3.3.2. Ruhla İlgili İnanmalar	76
3.3.3. Yas	80
3.3.4. Mezar ve Mezarlık.....	82
3.3.5. Ölümle İlgili Kalıp Sözler, Ağıtlar.....	86

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	89
---------------------------------------	-----------

KAYNAKLAR	91
------------------------	-----------

KAYNAK KİŞİ LİSTESİ.....	93
---------------------------------	-----------

EKLER	94
--------------------	-----------

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Bolu İli Haritası	3
Resim 2: Kıbrıscık İlçe ve Köyleri Gösterir Harita	14
Resim 3: Bedesden Köyü Mezarlığından Tahta Bir Mezar	95
Resim 4: Bedesden Köyü Mezarlığından Eski Taş Mezar.....	95
Resim 5: Kıbrıscık Merkez Mezarlıktan Bir Kadın Mezarı.....	96
Resim 6: Kıbrıscık Merkez Mezarlıktan Başka Bir Kadın Mezarı	96
Resim 7 : Kıbrıscık Merkez Mezarlıkta Başörtüsü ve Kefen Bezi Sarılı Kadın Mezar Şahadetnamesi.....	97
Resim 8: Kıbrıscık Merkez Mezarlıkta Eski Bir Kadın Mezar Şahadetnamesi.....	97
Resim 9: Kıbrıscık Merkez Mezarlıkta Yabani Hayvanlardan Korumak İçin Saman Konulmuş Mezar	98
Resim 10: Kıbrıscık Merkez Mezarlıkta Kefen Bağlanmış Ve Saman Dökülmüş Mezar Örneği.....	98
Resim 11: Günümüzde Kullanılan Seyyar Gasilhane	99
Resim 12: Seyyar Gasilhanenin İç Kısmı	99
Resim 13: Kıbrıscık Merkez Mezarlıkta Başına Ağaç, Üzerine Çiçek Dikili Mezar Örneği.....	100
Resim 14: Kıbrıscık Merkez Mezarlıkta Polis Memuru Mezarı	100
Resim 15: Kıbrıscık Merkez Mezarlıkta Üzeri Çiçekle Örtülü Taş Mezar Örneği	101
Resim 16: Musalla Taşı Örneği.....	101
Resim 17: Kaynak Kişilerimizden Mekmet Sak	102
Resim 18: Kaynak Kişilerimizden Hasan Erdem	102
Resim 19: Kaynak Kişilerimizden Şekip Kodal	102
Resim 20: Kaynak Kişilerimizden Kadriye Kocadağ	103

KISALTMALAR LİSTESİ

AİBÜ	: Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Bşk.	: Başkan, Başkanlık
çev.	: Çeviren
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÖ	: Milattan Önce
no.	: Numara
öl.	: Ölüm Tarihi
sn.	: Saniye
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
s.	: Sayfa
haz.	: Hazırlayan
KK	: Kaynak Kişi

GİRİŞ

“*Kıbrıscık Folklorunda Ölüm Geleneği*” adlı yüksek lisans tez çalışmamız doğrudan sahaya yönelik malzeme toplamayı da beraberinde getiren bir derleme çalışmadır. Burada saha, Bolu ili ve Kıbrıscık ilçesidir. Malzeme halk kültürüdür. Konumuz halk kültüründe karşımıza çıkan geçiş dönemlerinden birisi olan ölüm geleneğidir. Kıbrıscık ilçesinin Bolu merkeze olan uzaklığı, dış göçlerle yerleşik nüfusunun bugüne kadar karışmamış olması, bölgenin yapısından ötürü halk kültürünün bozulmadan muhafaza edildiği düşüncesi ile bu türden bir konu belirlenmiştir.

Son elli yıldan bu yana halk kültürlerinde meydana gelen bozulmalar, eski âdet ve geleneklerin yavaş yavaş terk edilmeye başlanması, bu türden bir çalışmanın da yapılmasını elzem kılmış durumdadır. Türk halk kültüründe yaşanmaya devam eden yıkımların Bolu’da merkeze uzak ve bozulma risklerinden uzak olduğunu düşündüğümüz Kıbrıscık’ta acaba ne durumda olduğunun mevcut çalışmamız ile bir nebze olsun anlaşılacağı kanaatindeniz. Buradan da anlaşılacağı üzere çalışmamızın amaçlarından birisi halk kültürünün maruz kaldığı değişimleri tespit edebilmektir. Öncelikli amacımız ise halk kültürümüzün eşsiz güzelliklerini tespit etmek, yok olup gitmeden önce bu güzellikleri yerinde görerek kayıt altına alarak unutulup gitmesine engel olmaktır. Ölüm geleneği de halk kültürümüzde karşımıza çıkan önemli bir geçiş dönemidir. Ölüm geleneği ile birlikte yaşatılan onlarca görenek ve âdetler çalışmamızla birlikte tespit edilmiş ve tarihe bir not düşülmüş olacaktır. Sonraki senelerde bu türden yapılacak bir derleme çalışmasının 2019 senesinde yapmış olduğumuz tez çalışması ile kendisini kıyas etme, halk kültürünün 2019’dan itibaren sonraki süreçte uğradığı değişimleri görebilme imkânı olacaktır.

Çalışmamızın kapsamı ise ölüm geleneği çerçevesinde halk kültüründe karşılaşma ihtimalimiz olan her bir konuyu kapsamaktadır. Bu bağlamda ölüm öncesi âdet ve uygulamalar, ölüm sırası âdet ve uygulamalar, ölüm sonrası âdet ve uygulamalar

Çalışma kapsamımızda olduğu gibi l gömme usulleri, kefenleme adet ve usulleri, ıskat ve devir işlemleri, ağıt yakma, yas tutma, mezarlık ziyareti ve daha nice âdet ve uygulamalar çalışmamız kapsamında yer almaktadır. Ayrıca İslam ncesi inanç ve inanışların ne derecede yaşatılmaya devam ettiği de çalışmamız esnasında tespit edilmeye çalışılacak olan bir diğer husus olacaktır.

Çalışmamızda kullanacağımız yöntem, halk biliminde sahadan folklor derleme metot ve teknikleri kapsamında belirlenmiş olan yöntem ve tekniklerdir. Mevcut çalışmamızla ilgili sahada daha önce benzer bir çalışmanın yapılp yapılmadığının anlaşılabilmesi için literatür taraması ve kütüphane araştırması yapılmış ancak bu türden bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Sadece 2014 yılında Zekiye Tütüncü Aydın tarafından Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından yayınlanan “*Gemiştirten Günümüze Bolu Halk Kültürü*” adlı bir çalışmaya rastlanılmış ancak bu çalışma da muhteviyatı bakımından oldukça zayıf olması bakımından dikkate alınmamıştır. Saha ncesi yapılan kütüphane araştırmaları neticesinde daha önce bu türden bir çalışmanın Kıbrıscık halk kültürü üzerinde yapılmadığı görülünce ikinci aşamaya geçilerek sahaya çıkılmaya ve bulunan kaynak kişiler ile görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Yapılan görüşmelerde elde edilen bilgiler ses kayıt cihazlarına alınmış, fotoğraf ve video kayıtları da saha da yapılmıştır.

Derleme alışmaları boyunca yapılan ses kayıtları ve diğer kayıtlar saha sonrası çalışmalarda dikte edilerek yazıya aktarılmış ve derlenen malzemenin niteliği bu sayede anlaşılabilmiştir. Malzemenin özelliklerine göre tasnifinin tamamlanması sonrası ise elde edilen sonuçlar tezimize aktarılmaya başlanmıştır. Bu esnada eksik olan hususlar tespit edilmiş ve eksiklik görülen bu hususların giderilmesi için sadece bu noktaların aydınlatılması adına tekrar sahaya çıkılarak eksik kalan bu noktalar da aydınlatılmıştır.

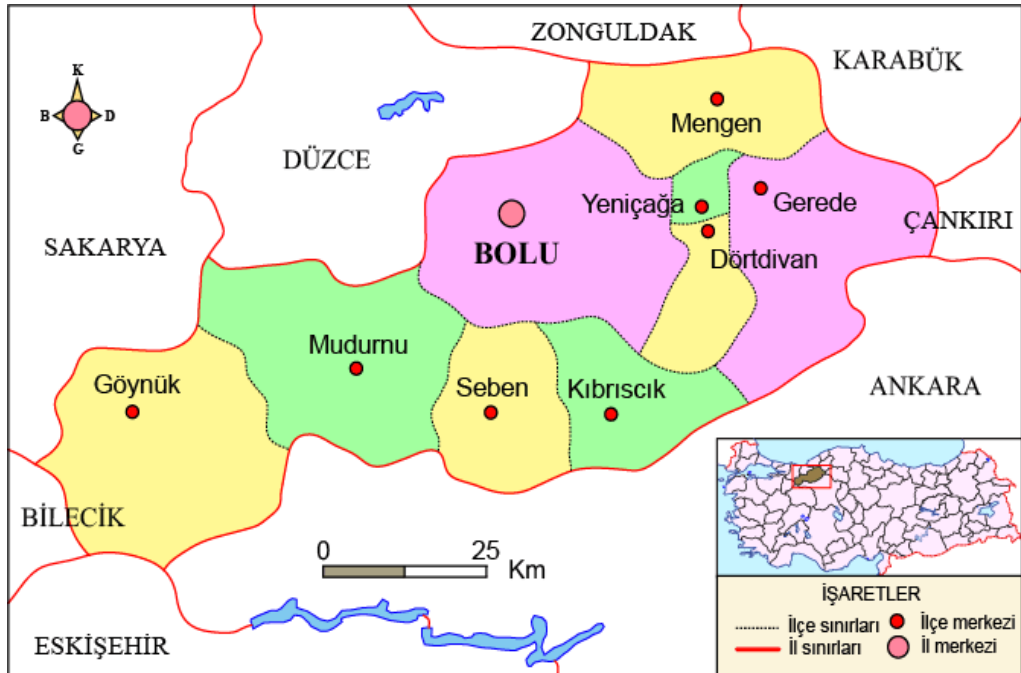
Çalışmamız bu bağlamda Bolu ili Kıbrıscık ilçesi halk kültürü üzerine yapılmış bir monografik derleme çalışmasıdır. Bu türden derleme çalışmalarının artarak devam etmesi ve bölgenin folklor haritasının tamamen tespit edilmesi, sadece Bolu için değil civar iller ve sahip oldukları halk kültürlerinin karşılaştırılması için de oldukça önemli bir kazanım olacaktır.

I. BÖLÜM

1. BOLU İLİ VE KIBRISCIK İLÇESİ

1.1. Bolu'nun Fiziki ve Tarihi Dokusu

Bolu ili ve bulunduğu coğrafi bölge, zengin tabii yapısı ve jeopolitik konumu nedeniyle, en eski çağlardan itibaren insanların ve farklı milletlerin gözde uğrak yerlerinden biri olmuştur. İlk çağlardan itibaren Protohititler'den başlayarak; Hititler'in, Traklar'ın, Frigler'in, Lidyalılar'ın, Roma ve Bizans'ın ve sonraki süreçte Türk topluluklarının da bu bölgeye hâkim olma heveslerinin nedeni hep aynı olmuş, Bolu'nun zengin tabii yapısı ve konumu, farklı toplulukları cezp etmeye devam etmiştir.



Resim 1: Bolu İli Haritası

Eski dönemde doğu-batı arası ticaret güzergâhı üzerinde bulunan Bolu, Osmanlı döneminde de bu özelliğini korumuş, bundan iktisâdî manada kazançlar da elde etmiştir. Osmanlı yol sisteminde sol kol üzerinde bulunan Bolu; İzmit-Düzce-Bolu-Koçhisar-Tosya güzergâhı ile kendisinden ayrılan Gerede-Kızılcahamam-Ankara güzergâhlarının kavşak noktasındaydı. “İstanbul ile Ankara’yı birleştiren Bolu yolları, XIX. yüzyılın ilk yarısında Hüsrev Paşa’nın Bolu mutasarrıflığı sırasında yeniden düzenlendi” (Orhonlu 1992: 277).

Günümüzde Bolu, ülkemizin Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nde yer alan orta büyüklükte bir ilimizdir. “Bolu şehri etrafı dağlarla çevrilmiş denizden 710 metre yükseklikte genişçe bir ovada kurulmuştur” (Orhonlu 1992: 277). Ortalama rakımı ise bin metre civarında olan Bolu, öncelikle ormanları ve dağları ile dikkatleri çektiği gibi iklim çeşitliliği, tarıma elverişli arazileri, otlakları, meraları, akarsu ve gölleri ile de zengin bir tabi yapıya sahiptir. “Bolu’da, Batı Karadeniz Bölgesi’nin nemli iklim tipi ilin geneline hâkimdir. Bununla birlikte ilin güney ve güneybatı kesimlerinde Marmara ve İç Anadolu iklim tiplerinin de etkisi hissedilmektedir” (Engin 2012: 55). “Tarihte ‘Trak boğazı’ (*Bosporus thrace*) denilen İstanbul boğazının doğusu *Anadolu Trakya’sı* idi. Bolu da *Anadolu Trakya’sı*nın doğusunda bulunuyordu” (Konrapa 1960: Bolu’nun Karadeniz iklimi ile karasal iklimin kesiştiği bir geçiş alanında bulunması, kuzeyi ile güneyi arasında iklim farklılığının doğmasına da neden olmuştur. Karadeniz kıyısındaki ilçelerde Karadeniz ikliminin özellikleri ağır basarken; iç bölgelere gidildikçe, kıyıya paralel uzanan dağların da etkisiyle iklim karasallaşmaktadır. Seben, Mudurnu ve Kırıcık, Gerede'nin en güneyi ve Dörtdivan'ın güneyi karasal iklim özelliklerinin ağır bastığı ilçelerdir. Meşhur seyyah İbn Battûta (1304-68) seyahatnâmesinde bu karasallığa örnek olarak Gerede’yi gösterir. “1330-1340 yılları arasında Bolu’yu ziyaret eden Battûta” (Orhonlu 1992: 277), *Keredey-i Bôlî* yani Bolu-Gerede’si dediği beldeye sabah saatlerinde ulaştığında “Buraya civarın en soğuk beldesi diyebilirim” (Orhonlu 1992: 277) diyerek bölgeye hâkim olan karasal-soğuk iklimden bahsetmektedir. Benzer ifadelere 17. asırda Bolu ve Gerede bölgelerini gezmiş olan Evliya Çelebi’nin *Seyhatnâmesi*’nde de rastlanır. Özellikle eserde Gerede soğuğu için “Efvâh-ı nâsda soğuk yâd olunsa ‘Erzurum sovuğu beni Gerede’de bulun demiş’ deyü darb-ı mesel olmuş derler” (Kahraman vd. 2011: 90) şeklinde geçen ifadeler dikkat

çekicidir. Ancak bu soğğun yöre halkını pek etkileyemediğini, devamındaki “Amma halkı gayet zinde ve mücessem ve şecî’ Türk tâifesidir” cümlesinden anlayabilmekteyiz (Kahraman vd. 2011: 91).

Bolu ilindeki ilçelerin Bolu merkezine göre konumu ise şöyledir. Dörtdivan, Yeniçağa ve Gerede ilçeleri Bolu’nun doğusunda kalmaktadır. Mengen ilçesi kuzeydoğuda, Göynük ve Mudurnu ilçeleri ise güneybatıdadır. Seben ve Kıbrısçık ilçeleri ise Bolu’nun güneyinde bulunmaktadır. Bolu il sınırına komşu olan illerin konumu ise şöyledir. Batı komşuları Düzce ve Sakarya illeri, güneybatısında Bilecik ve Eskişehir illeri, güneyinde Ankara, doğusunda Çankırı, kuzeyinde Zonguldak ve kuzey doğusunda da Karabük illeri şeklinde sıralanabilir.

Türkiye'nin en yüksek nüfuslu iki şehri olan İstanbul ve Ankara'yı birbirine bağlayan otoyolun şehrin içinden geçmesi hem Bolu'nun Cumhuriyet döneminden itibaren nüfusunun hızla artmasına hem de bir turizm şehrine dönüşmesine neden olmuştur. Bolu ilinin nüfusu 2007 yılında 270 bin iken 2018 yılında 311 bin olmuştur “İl genelinde farklı iklim tiplerinin bir arada görülmesi, ormancılıkta ağaç türü karışımı ve çeşitliliğini arttırmıştır. Aynı sebeple yetiştirilen tarımsal ürünlerde de çeşitlilik elde edilmiştir” (Engin 2012: 55). Topraklarının yarısından fazlası ormanlarla kaplı olan Bolu, dağlar, ovalar ve yaylalar bakımından da zengin bir ildir. *Müstakil Bolu Sancağı Salnâmesi (1916)*’nde de bu yönde bilgiler mevcuttur. Salnâmede “bulunduğu muhiti ihya eden ormanların Memâlik-i Osmâniyye’de en çoğunun bulunduğu yer Bolu ve mülhakâtıdır” denilerek ormanların Bolu şehrinin yüzölçümüne göre kapladığı alanın diğer bölgelere nazaran daha fazla olduğu belirtilmiştir (Birgören 2008: 103).

Bolu bölgesindeki ağaç türlerinin çeşitliliğine dair de salnâmede bilgiler mevcuttur. Buna göre “gürgen, kayacık, ıhlamur, karaağaç, dişbudak, akçaağaç, kavak ve az olarak muşmula, kocayemiş, ahlat, elma, erik, çitlembik, üzve (...) kestane vardır. Göynük, Mudurnu ve Devrek ormanlarında yer yer şimşirliklere tesadüf edildiği gibi Bartın havâlisinde de sarıboya, defne ile kocayemiş şecîrâtına sık sık tesadüf olunur. Binâen aleyh, ormanlarımızı tezyîn eden eşcârın yüzde doksanı çam, köknar, meşe ile kayın ve gürgendir” şeklindeki ifadeler yörenin ağaç zenginliğini göstermesi

bakımından önemlidir (Birgören 2008: 104). Üstelik bu ağaç zenginliğine sahip bölgede “XVIII. yüzyıla kadar balta girmemiş ormanlar mevcuttu. Elde edilen çam kerestesi Bolu kerestesi adıyla İstanbul’a gönderiliyor, İstanbul’da Eski ve Yeni Saraylar için gerekli olan odunlar ve özellikle gemi inşasında kullanılan kaliteli kereste de buradan sağlanıyordu” (Orhonlu 1992: 277).

Ormanlarla kaplı olan Bolu, yüzey şekilleri bakımından da oldukça dağlık bir yapıya sahiptir. Bolu Dağları, Abant Dağları, Sünnice Dağları, Çele Doruğu, Arkut ve Göl Dağları ile Köroğlu Dağları Bolu’nun doğal yüzey şekillerinin en belirgin olanlarıdır. (Engin 2012: 58-59). Gerek bu dağlık alanların fazlalığı ve gerekse yağışların ve su kaynaklarının bolluğu, Bolu’da doğal ve baraj göllerinin sayısında artmaya neden olmuştur. Abant, Yedigöller, Çubuk, Yeniçağa, Gölcük, Sünnet, Karagöl, Karamurat, Sülük, Gölköy, Aladağ ve Saraycık gölleri isimlerini sayabileceğimiz göllerden bazılarıdır.

1.2. Bolu’nun Tarihi Dokusu

1.2.1. Türk Yerleşimi Öncesi Bolu

Anadolu’nun ilk yerleşimcilerinin ve en eski sahiplerinin kimler olduğuna dair elimizde yeterli malumat bulunmamaktadır. Ancak bununla birlikte Anadolu topraklarına M.Ö. 5 binlerden itibaren doğu ve batı cihetlerinden göçlerin yaşandığına dair muhtelif bilgiler de mevcuttur. Buna göre ilk Anadolu sakinlerinin göçlerle gelen “Protohitit (Önhitit) veya **Yafesi**’ler olduğu kabul edilmektedir. Protohititler, milattan önce, tahminen 5 bin yılından itibaren Orta Anadolu’ya gelmeye başlamışlardı. Anadolu’nun bu ilk ahalisine Avrupa tarihçileri ile filologları, Küçük Asya kavimleri veya Azyanik (Asianique) kavimleri adını vermişlerdi. Azyaniklerin Sami veya Âri cinsinden olmadığı **Turanî** veya Orta Asyalı bulunduğu, dillerinin incelenmesinden anlaşılmıştır” (Konrapa 1960: 27). Milattan önce 2 binlerde de bölgeye gelen Âriler ile Hititlerin bölge halkıyla kaynaşması sonucu ilk Anadolu tipi ortaya çıkmıştır (Yinanç 2013: 161). Sonraki süreçte ise batı cihetinden Trak ve Frig göçlerinin M.Ö. 1200

yıllarında yaşanması söz konusudur. Bu bağlamda eski dönemin ilk yerleşimcileri olarak Protohititler, ikinci yerleşimcileri Hititler ve üçüncü yerleşimcileri olarak da Trak ve Frig'leri sayabiliriz. Şu halde bütün bu unsurlar, M.Ö. 5 bin yılından başlamak suretiyle, 4 bin yıllık süreç içerisinde karışıp kaynaşarak Anadolu'nun en eski halkını vücuda getirmişlerdir.

Eski bir yerleşim yeri olan Bolu ile ilgili olarak ilk izlere anlaşılabileceği üzere Roma dönemi öncesinden itibaren rastlanabilmektedir. Trak akınlarının İstanbul'un iki yakasını tutması ile Avrupa Trakları batı yakayı ifade etmek için, Anadolu Trakları ise doğu yakasını ifade etmek için kullanılmıştır. Boğaz için ise *Trak Boğazı* ifadesi kullanılmıştır. Roma imparatorluğu öncesi Küçük Asya ya da Anadolu Trakya'sı adıyla bilinen bu bölgeye yerleşmiş olan kabileler Trak'ların bir kolu olan Bebrisyalılar (*Bebrycie*)'dır ve bundan dolayı da bölgeye "*Bebryces*" denilmiştir (Konrapa 1960: 25). "Bitiniyen (Bithyniens) ve Tiniyen (Thyniens)ler tarafından işgalinden sonra da Bitinya (Bithynie)", Bitiniyum, (Bithynium, Bithyniom) gibi değişik adlar verilmiştir (Konrapa 1960: 28). Bolu'nun diğer adları içerisinde ilk ve en eski adının ise "*Bithynium*" olduğu ve Bolu ovasının kuzeyindeki dağların yamacında kurulduğu bilinmektedir (Orhonlu 1992: 276). Çünkü şehrin Roma imparatorluğundan önceki adı da "Bithyniom"dur.

Bu adın M.Ö. 1200'lerden sonra Kuzey Karadeniz'den göçlerle gelen ve Bolu çevresine yerleşen Frigler'in bir kolu olan Bitinlerden geldiği ve buraya yerleşmeleriyle verildiği bilinmektedir (Yaman 1982: 1457). Daha sonra şehir dağın yamacından ovaya doğru büyümüş ve Roma döneminde "İmparator Claudius zamanında (m.ö. 10 - m.ö. 54) buraya Claudopolis adı verilmiştir" (Orhonlu 1992: 276). Bolu isminin ise Claudopolis (Klaudiopolis) kelimesindeki "*polis*" ekinin halk ağzında bozularak oluştuğu tahmin edilmektedir ki bunun benzer örnekleri de mevcuttur (Darkot 1979: 7079. "Esasen *Polis* Yunanca'da *Şehir* manasınadır. Pers şehri manasına Persepolis, Hadrien şehri manasına Adrianopolis (Hadrianopolis = Edirne), Kostantin şehri manasına Costantinopolis (Kostantinopolis = İstanbul), güzel şehir manasına Callipolis (Gallipolis = Gelibolu), Altın şehir manasına Chrysopolis (Üsküdar), İonopolis (İnebolu) kelimelerindeki *Polis* hecelerinin de aynı manaya geldiği görülmektedir" (Konrapa 1960: 25).

Bolu isminin oluşumuna dair ikinci bir iddia daha vardır. İddia, bölge için henüz daha Türklerin hâkimiyetine girmeden önce halk ağzında *polis* şeklinin kullanılmaya başlandığı, Türk hâkimiyetinden sonra da “*polis*” adının “Bolu” şekline dönüştüğü şeklindedir. Şehrin ilk kez Filyos ırmağı kenarında kurulmuş olması ve ırmağın da adının o dönemde “Billieus, Billiaios, Billion, Byleum” olması ikinci görüşün çıkış noktasıdır (Yaman 1982: 1457). Buna göre Bolu isminin Billieus, Billiaios, Billion, Byleum isimlerinin Türklerin hâkimiyetinden sonra halk ağzında bozulmasıyla oluştuğu, ikinci görüşün iddiasıdır.

M.Ö. 660’da ise Bolu bölgesine Lidyalıların hâkim olduğunu görmekteyiz (Yaman 1982: 1458). Ancak bu hâkimiyet uzun sürememiştir. Perslerin Anadolu’yu istila etmeleriyle M.Ö. 564’te Bolu bölgesini de kapsayan Anadolu’da iki asır sürecek olan Pers hâkimiyeti başlamıştır. Bu hâkimiyete son veren hükümdar Makedonyalı Büyük İskender’dir. Büyük İskender’den sonraki dönem ise Anadolu için kargaşanın hâkim olduğu bir dönemdir (Yaman 1982: 1458). “İskender’in ölümü ile bütün vilayetler paylaşılmca Bitinya Krallığı da sırasıyla *Lizimahos* (Lysimaque)’un ve *Selefkos* (Seleucus)’un idarelerine girmiş, daha sonra ise” devam eden kargaşa ortamından faydalanan VIII. Nikomendes, bölgede Bitinya Krallığını tekrar kurmuştur (Konrapa 1960: 30). Bölge sonraki süreçte Kral Zipoetes döneminde tekrar Makedonya egemenliğine geçmişse de Antiginos’un çekilmesiyle, Bitinya Krallığı bölgede tekrar hâkimiyet kurmuş ve ikinci kez bağımsız hale gelmiştir. Bitinya Krallığının hâkim olduğu bölgenin tekrar Roma egemenliğine geçmesi ise III. Nikomendes’in (m.ö. 92-75) vasiyetiyle gerçekleşecektir. III. Nikomendes’in vasiyeti ile krallık, yaklaşık üç asır sonra tekrar Roma İmparatorluğuna katılmıştır (Yaman 1982: 1458-59).

Sonraki süreçte Bolu bölgesi yani Bitinya, Roma İmparatorluğunun beş vilayetinden biri olmuştur. İmparator Claudius zamanında buraya *Claudiopolis* adı verilmiş; İmparator Hadrianus (117–138) döneminde *Klodyopolis* bir ticaret merkezi haline gelmiş ve çok geçmeden 313’te Roma İmparatoru Konstantin tarafından Hristiyanlığın kabul edilmesiyle *Klodyopolis* de piskoposluk olmuştur (Ramsay 1967: 19). Hun akınları ile Batı Avrupa’da zor durumda kalan Roma İmparatorluğu 395’te doğu ve batı olmak üzere ikiye bölünmek zorunda kalmış; *Klodyopolis* (Bolu) ise bu

bölünme sonucu Doğu Roma'nın yani Bizans'ın egemenliğinde kalmıştır. Bizans döneminde ise “İmparator Thedos zamanında Bitinya iki kısma ayrılarak, Sakarya'nın doğusuna *Doğu Bitinya*, batısına *Asıl Bitinya* denilmiş idi. Doğu Bitinya'nın merkezi Klodyopolis (Bolu) oldu” (Konrapa 1960: 30). Bolu'nun Bizans döneminde VII. Konstantin (912-959)'in krallığı esnasında Ankara'daki merkeze bağlı bir nahiye haline gelmesinde ise 740 yılında yaşanan büyük depremin etkisi olmuştur (Yaman 1982: 1459). Çünkü bu depremde Bolu tamamen yıkılmış, yeniden toparlanması mümkün olmamış ve gözden düşmüştür.

Bolu'nun Türk-İslam egemenliği öncesindeki siyasi ve sosyo-ekonomik durumu bu haliyle devam etmiştir. Onuncu asırdan itibaren Anadolu'ya doğru yönelen Türk akınları bu siyasi durumu etkilemeye başlamış, 1071 Malazgirt meydan muharebesi sonrasında ise Anadolu'daki Türk hâkimiyetinin güçlenmesi, Bolu'nun da konumunu ve durumunu değiştirmiştir.

1.2.2. Türk Yerleşimi Sonrası Bolu

Bütün Anadolu'da olduğu gibi Bolu'yu da (Bitinya) Bizans egemenliğinden alanlar Türkler olmuştur. Ancak bu süreç hiç de sanıldığı gibi kolay gerçekleşmemiştir. Anadolu'nun Türkleşmesi-İslamlaşması hadisesi, ilk olarak onuncu asırda başladığı kabul edilirse bu sürecin ancak on üçüncü asırda tamamlanabildiği görülmektedir. Bu dört asırlık Türkleştirme-İslamlaştırma mücadelesinde Türkler, defalarca Bizans ve haçlı orduları ile mücadele etmek ve her defasında da kazandıkları toprakları tekrar terk etmek durumunda kalmışlardır.

Bu bağlamda Anadolu topraklarına (Bizans'a) düzenlenen Türk akınlarını ikiye ayırmakta fayda vardır. İlk akınlar Emeviler ve Abbasiler döneminde bu idarelere bağlı olarak Anadolu'ya çapul düzenleyen Türkmen boylarıyla başlamıştır. Bu akınlara 11. asırda kurulan Büyük Selçuklu Devlet idarecileri de katılmış, büyük göç dalgalarının sevk ve idaresini üstlenmişlerdir. Emeviler devrinde İslam orduları eşliğinde düzenlenen akınlarda ana hedef İstanbul olmakla birlikte Anadolu'nun da İslamlaştırılması esas kabul edilmiştir. Abbasi döneminde ise Emevi dönemine nazaran,

Türk topluluklarının askeri manada oynadığı rol daha aktif bir hale getirilmiştir. Abbasi halifeleri, Türk topluluklarının sınır-hudut boylarına yerleştirilmesi ve her defasında Anadolu'ya akınlar düzenlemeleri hususunda teşvikkâr bir tutum izlemişlerdir. Hatta bu akınlardan elde edilen çapulların-ganimetlerin Abbasi İslam hazinesine verilmesi gibi bir şart da konulmamıştır. Abbasiler, Bizans topraklarına hudut (*Suğûr-Avâsim*) olan noktalardaki Türkmen aşiretleri ve topluluklarının sayısını, Harun, Memun ve Mutasım halifeler zamanında arttırmış hatta Halife “Mutasım zamanında, Hassa ordusu, Türklerden kurulmuştur” (Konrapa 1960: 83). Kısa bir zaman sonra Arap askerlerinin terhis edilmesi ile Abbasi ordularının tamamına Türkler hâkim olmuştur.

Türk toplulukları kazandıkları bu askeri statünün de verdiği kuvvet ile hem Abbasi devleti içerisinde siyasi manada çeşitli kozlar elde etmişlerdir hem de Anadolu'ya düzenledikleri akınlarda daha rahat hareket etme fırsatını yakalamışlardır. Görünüşte resmen halifeye bağlı olduğu düşünülen bu ordu, aslında tamamen kendi buyruğuna göre hareket etmekte olan bir Türk ordusudur.

Abbasilerin kontrolünde gibi görünen bu kalabalık Türk toplulukları, “Arapların *Guz*, Bizanslıların da *Uz* dedikleri Oğuzlar,” dır (Köprülü 2003: 207). “Türklerin en kalabalık kolunu oluşturan göçebe Oğuz aşiretleri, Batı Göktürk devletinin yıkılması Karlukların ve Uygurların da Doğu yönünden baskı yapmaları sonrası Asya'nın kuzeybatısına doğru çekilmek zorunda kalmışlardır. Kalabalık Oğuz aşiretlerinin bu yürüyüşü, kuzeybatı Asya'daki Aral ve Sır-Derya civarında bulunan Peçenekler ile muharebeye ve onları mağlup edip gerilemeye mecbur etmiştir” (Golden 2007: 45-49). Burası Horasan ve Maverâünnehir denilen bölgenin hemen kuzeyinde kalan bir bölgedir. Bir dönem burayı mesken tutan Oğuz aşiretleri, Kıpçakların baskıları nedeniyle güneye yani Horasan ve Maverâünnehir denilen bölgeye gelip yerleşmişlerdir. İşte bu tarihten itibaren Oğuz Türkleri artık kitleler halinde İslamiyet'e girmeye başlamışlardır.

X. asrın sonuna doğru Maverâünnehir bölgesinde Karluk, Yağma ve diğer bazı boyların bir araya gelmesi ile Karahanlı devleti kurulmuştu. Karahanlıların bu bölgedeki başlıca rakipleri Samanoğulları ve Samanoğullarından kaçan kaçak esir Türk

askerlerinin kurmuş olduğu Gazneliler Devletiydi. Bölgeye göçlerle gelen Oğuz boyları da bu güç mücadelesinin içerisine çekilmekteydi. “Bu gibi gruplardan birinin başında Selçuklu soyundan gelen biri vardı; bu kişi, Hazar kağanlarının ya da Oğuz yabgusunun (yaklaşık 985’te) kendi derebeylerinden kopmuş, İslamı kabul etmiş ve Jend’e yerleşmiş olan önemli kumandanlardan biriydi. 1030’lu yılların başlarına gelindiğinde, savaşın yol açtığı değişiklikler Selçuk’un torunları Toğrul ile Çağrı’yı ve onların izleyicilerini Horasan’a savurmuştu” (Golden 2007: 51). Bölgeye henüz gelen Oğuz aşiretleri Karahanlılar’dansa Selçuklu sülalesinin etrafında kümelenmeyi tercih etmişti. Zamanla sayıları gittikçe artan bu Oğuz topluluğunu kontrolünde tutan Selçuk sülalesi, Selçuk’un torunu Tuğrul Bey önderliğinde Gazneli Mes’ud’u Dandanakan savaşında yenerek bütün Horasan’a hâkim oldu. Aslında Gazneliler döneminde bu devletin politikası göçle gelen Oğuz boylarını İran ve Anadolu üzerine yani Bizans’a doğru yönlendirme şeklindeydi. Çünkü kuzeyden sürüler halinde gelen Oğuz grupları, sayıları oldukça kalabalık guruplardı ve bölgeden uzaklaştırılmadığı takdirde güç dengelerine zarar verebilir ve hatta kısa zamanda kendi lehine çevirebilirdi. Bu gruplar Gazneli Mahmud döneminde bir hat halinde İran, Azerbaycan, Kafkasya ve oradan da Anadolu’ya doğru yönlendirilmişlerdi ancak bu siyaset pek de başarılı olamamıştı. Başarı, Tuğrul Bey’in İran topraklarında Büyük Selçuklu Devletini kurmasından sonra gelecekti. Tuğrul Bey devletini kurmuş bölgesel bir güce dönüşmüştü. “1055’te, 955’ten beri Şii Buyid’in egemenliği altında ezilmekte olan Abbasi Halifeliği, (tarafından) Sünni İslam’ın kurtarıcıları olarak karşılandılar” (Golden 2007: 51).

Büyük Selçuklu Devleti kurulup kısa zamanda İran, Horasan ve Maverâünnehir’e hâkim olunca, göçle gelen Oğuz aşiretlerinin Anadolu’ya sevk ve idaresi daha hızlı ve koordineli bir hale dönüştü. Hayli kalabalık olan bu grupların hayatlarını kazanabilecekleri, hayvanlarını otatabilecekleri ve yurt tutabilecekleri tek coğrafya o dönemde, doğudaki Moğol baskısından ötürü, Anadolu yani Bizans topraklarıydı. Ayrıca bu politika Türkleştirme-İslamlaştırma mefkûresine de uygun bir politikaydı. Güneyde Abbasilerin desteklediği Oğuz-*Türkmen*¹ aşiretleri, kuzeyde de

¹**Türkmen** adı ile ilgili muhtelif bilgiler vardır. Bu bilgileri şu şekilde sıralamak mümkündür: I. “Türkmen adının kaynağı, İslam yazarı Mervizi’ye göre İslam dünyası ile komşu olan Oğuzların bir kısmı Müslüman olunca Türkmen adını aldı. Onlarla Müslüman olmayan Türkler arasında savaşlar başladı. (...) Bir görüşe bakılırsa; Türkmen adı Farsça Türk-manend kelimesinin bozulmuş şeklidir. Bir diğer yorum biçimi ise; İman etmiş türk anlamında olmak üzere Türk-İman bileşik kelimesinin zamanla değişerek bu

Selçuklu sülalesinin iskân politikaları neticesinde 11. asra doğru Doğu Anadolu bir Türk yurdu haline dönüştü. “Bir Bizans yazarı bu Türk göçünü şöyle tanımlamaktadır: Moğollar tarafından püskürtülen Türkmenler, vilayetleri istila ediyor ve Rumları sıkıştırıyorlardı. (...) Bu sebeple, Moğol istilasını onların felaketine değil, aksine saadetine sebep oluyor, Bizans arazisini yağma ediyorlardı” (Gül 1996: 30). Göçle ve yönlendirmelerle yolları Anadolu’ya kadar uzanan bu grupların kalabalıklılığı, Bizans idarecilerini ve Anadolu Rum halkını da tedirgin edecek düzeydeydi. “Çağdaş bir yazar göç eden Türkmenlerin kalabalıktan Aras Köprüsünü geçememiş olduğunu, Türklerin Erran’da karınca ve çekirge sürüleri gibi kitleler teşkil ettiğini yazar” (Turan 1969: 137). “Eleşkirt, Ahlat ve Aras dolaylarına 60.000 hanelik Mugen Türkmenleri; Pasin Ovasına ve Karadeniz boylarına Azad Musa başkanlığında 60.000 hanelik başka bir Türkmen kolu; Denizli dolaylarına 200.000 çadırılık; Kütahya çevresine 30.000 çadırılık; Kastamonu yöresine de 100.000 çadırılık ve Karadeniz kıyılarına da 40.000 çadırılık Oğuz Çepni boyu olmak üzere aşağı yukarı 3 milyona yakın Oğuz Türkü, Anadolu kapılarında yeni yurtlarına giriyorlardı” (Gül 1996: 32).

Anadolu’nun ilk Türk akınlarına uğradığı bu dönemi 10. asır ile 12. asırlar arasında saymak mümkündür. Bu ilk dönemin en önemli hadisesi olarak 26 Ağustos 1071 senesindeki Malazgirt zaferini saymak doğru olacaktır. Bizans İmparatoru Romen Diyojen ve 200 bin kişilik devasa ordusu, Malazgirt ovasında Çağrı’nın oğlu Alp Arslan’ın kumandasındaki Selçuklu ordusuyla karşılaşmış ve ağır bir yenilgi almıştı. Bu yenilgi bütün Avrupa milletlerinde derin bir korkuya da neden oldu. Çünkü artık Türk tehlikesinin önünde duracak büyük bir güç kalmamış, Türkler yavaş ama kararlı adımlarla Batı üzerine yürümeye başlamıştı.

adın doğduğu yönündedir.” Turan, Osman. age.s.32; **II.** Diğer bir açıklamaya ise İslam öncesi dönem destanlarından olan Saka Türklerinin Şu Destanında rastlanmaktadır. Destanda Sakaların sultanı Kral Şu, Büyük İskenderin ülkesine doğru geldiğini haber alınca obasını ve halkını toparlayarak Doğuya doğru yola çıkar. Bu hazırlıksız bir göç olduğu için bir kısım aileler (destanda 22 kişi şeklinde geçer) geride kalırlar. “İskender gelip de, uzun saçlı yirmi iki kişiyi görünce: Türk mânend dedi. Bunlar Türk’e benziyorlar demişti. Bu yüzden yirmi iki kişinin aile adı Türkmen olarak kaldı.” Sepetçioğlu, M. Necati. (1978). Türk Destanları. Toker Yayınları. İstanbul. s.114; **III.** “Müslüman kaynakları, 960 ve 1043’te pagan Türklerin kitle halinde din değiştirdiklerini bildirir. Din değiştirenlere, özellikle de Oğuzlar ve Karlukların aralarındakilere çoğu zaman Türkmen deniyordu. Zamanla bu terim büyük ölçüde İslamlaşmış Oğuzlarla bağlantılı görülmeye başladı.” Golden, Peter B. age.s.50; **IV.** “Oğuzların bozkırlarının bir kısmı Maverâünnehr, bir kısmı Harezm ile huduttur. Oğuzlar İslam hudutlarına gelince bir kısmı Müslüman oldu. Türkmen adını aldılar. Bu Türkmenlerle Müslüman olmayan Oğuzlar arasında muharebeler oldu.” Şeşen, Ramazan. (1995). İbn Fazlân Seyehatnâmesi. Bedir Yayınevi. İstanbul. s.100.

Bizans'ın bu hallere düşmesinin en büyük nedenini Bizans tarihçisi G. Pachymeres, Bizans'ın Balkan sorunlarından dolayı Küçük Asya'ya doğru akınlar halinde gelen Türkmen tehlikesini önemsememesine bağlamaktadır. Aslında bu tespit bir yerde doğrudur çünkü Oğuz akınlarının Anadolu'yu tarumar ettiği dönemlerde Bizanslı yöneticiler bu gelişmelere uzun süre ilgisiz kalmışlardır (İnalcık 2003: 12). Bizans'ın aklını başına getiren hadise ancak 1071 Malazgirt yenilgisi olabilmıştır. Hemen arkasından Alp Arslan'ın 1072'de vefat etmesi, Türk akınlarının şiddetini ve yoğunluğunu azaltmamış aksine Sultan Melikşah'ın tahta geçmesi ile bu akınlar daha koordineli bir hale gelmiştir.

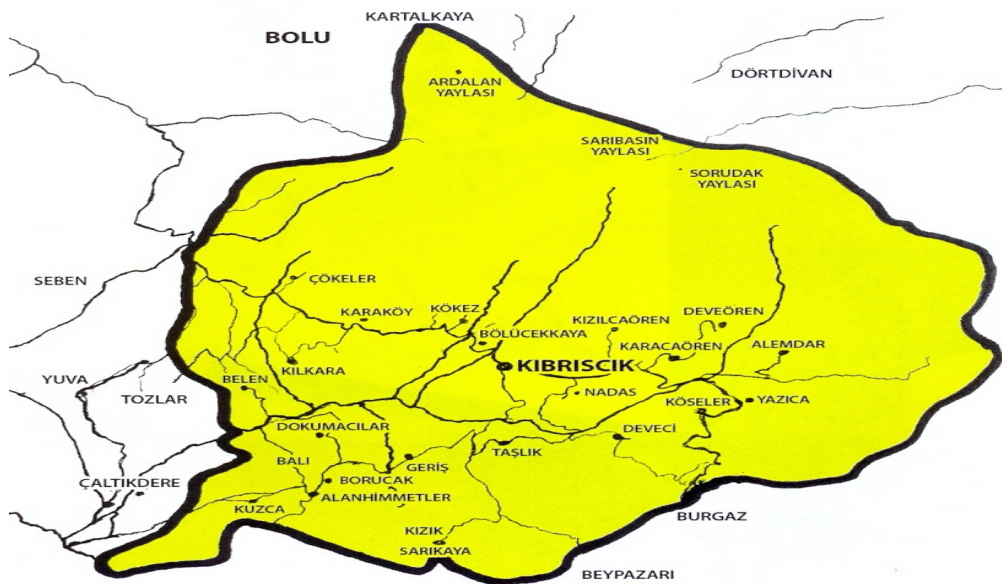
Sultan Melikşah tahta geçtiğinde Türklerin Anadolu'daki hâkimiyeti orta Anadolu'ya kadar uzanmaktaydı. Sultan Melikşah ve bilge veziri Nizamülmülk, mevcut durumu kendi lehlerine hızlı bir şekilde değiştirmeye başladılar. Sultan Melikşah batı Anadolu'nun fethedilmesi görevini "Kutulmuş oğlu Süleyman'a vermiş, alacağı yerlere yerleştirmek üzere yanına da 100 binden fazla Türkmen ailesi katmıştı" (Konrapa 1960: 90). Süleyman'ın daha sonra 120 bin kişilik bir kuvvet ile güney ve doğu Anadolu fetihlerini de tamamlaması ve Konya'yı da merkez yapması sonucu 1076 yılına gelindiğinde artık bütün Anadolu Türk hâkimiyetine girmiş oldu. Bu sırada Bizans'ın uğraştığı meseleler ise kendi iç karışıklıklarıydı. Görülüyor ki Bitinya (Bolu) olarak bilinen bölgenin belki de ilk kez Türk hâkimiyetine girmesi, yukarıda da belirtildiği üzere Kutulmuş oğlu Süleyman Bey ve oğullarının kumanda ettiği Türk orduları sayesinde. Kutulmuş oğlu Süleyman Bey bu durumda Bolu'nun ilk "*fatih*" konumunda bir Türkmen gazisidir. Zayıf bir rivayete göre ise Bolu'nun ilk fatihi, bugün mezarı İzmit'te bulunan, Horasan'dan kalkıp harbe geldiği söylenen ve asıl adı Hacı Hamza olan ancak Aslahuddin Hazretleri diye bilinen bir Horasan erenidir (Konrapa 1960: 91). Bu rivayet zayıf bir rivayet olması bakımından itibar görmemiştir.

Anadolu'nun büyük bölümünün Türk hâkimiyetine girmesinin ardından 10-13. asırlar arası süreçte, Anadolu'da kurulmuş olan Türk hâkimiyetini ve birliğini mahvedecek olan iki büyük akın yaşanacaktır. Bunlar Moğol istilasını ile Haçlı akınları (1095-1272)'dir. Moğol istilasını olarak da nitelendirilen akınlar, Orta Asya steplerindeki Oğuz boylarının batı istikametine sürüklenmesine ve Anadolu coğrafyasına kadar

itilmesine neden olmuştur. Harzemşahlar ile sınır haline gelen Moğol devletinin Harzemşah Mehmet tarafından taciz edilmesi, büyük Moğol akınının da başlamasına neden olmuştur. Moğol akınları Anadolu coğrafyasındaki Türk hâkimiyetine birkaç asır gölge düşürecek güçlü bir hadisedir. Ancak böyle olmasına rağmen Anadolu'yu yurt edinmiş Türk toplulukları artık bu coğrafyadan ayrılmayacaktır. Moğol istilasının akabinde Anadolu'da kurulan Osmanlı devleti bunun en iyi kanıtıdır. Osmanlı devleti hâkimiyeti boyunca Bolu ve çevresi kâh kendi başına bir vilayet olmuş kâh Kastamonu'ya bağlı bir mutasarrıflık olarak günümüze kadar gelmeyi başarmış bir yerleşim yeridir.

1.3. Kıbrısık İlçesi Fiziki ve Tarihi Özellikleri

Kıbrısık bugün Bolu merkezden yaklaşık olarak 70 km kadar uzakta bulunmaktadır. “Koroğlu Dağları'nın gerisinde iki önemli akarsu ile parçalanmış bir plato üzerinde kurulmuştur. İlçe sınırları 40° 18'00" – 40° 31'18" kuzey enlemleriyle 31° 40'45" – 31° 56' 21" doğu boylamları arasında yer almaktadır. Kıbrısık, batısında Seben İlçesi, kuzeyinde Bolu İli ve Dörtdivan İlçesi, güneyinde ise Ankara'nın Beypazarı ilçesi ile komşudur” (Tekemen, 2012: 21).



Resim 2: Kıbrısık İlçe ve Köyleri Gösterir Harita

Kıbrısık coğrafi konumu itibariyle Karadeniz Bölgesinde yer alır. Ancak iklim özellikleri olarak Gerede'nin iklim özelliklerini taşımaktadır. Yani kış ayları Gerede'de olduğu gibi Kıbrısık'ta da oldukça sert geçmektedir. İlçede daha çok tarım ve hayvancılığa dayalı bir halk ekonomisi hâkimdir. Bölgenin coğrafyası ve iklim özellikleri bu türden bir ekonomik üretimi elverişli kılmaktadır. Kıbrısık İlçesi'ne bağlı irili ufaklı yaklaşık yirmi köy bulunmaktadır. Kıbrısık ilçesinin nüfusu Kıbrısık Belediyesinin kayıtlarına göre “3286, deniz seviyesinden yüksekliği 1090 metre, yüz ölçümü ise 621 km’dir” (Tekemen, 2012: 22). Doğal çevresi dağlar, ovalar ve yaylalarla çevrilidir. Köroğlu dağı meşhurdur. İlçe sınırları içerisinde Köroğlu Tepesi 2499 metre ile Batı Karadeniz'in en yüksek noktasıdır. Buraya Köroğlu Tepesi denilmesinin nedeni tarihi şahsiyet olan Köroğlu'nun bu tepeyi kendisine mesken edindiğine inanılmaktadır. Ayrıca bu tepede bazı yıkıntılardan hareketle bir de Köroğlu Sarayı'nın olduğuna inanılmaktadır. İlçede Köroğlu Efsanesi sözlü gelenekte hala rastlanılan bir efsanedir. “11 Nisan 1581 tarihinde Anadolu Beylerbeyi'ne yazılmış bir yazıda buna göre; Kıbrıs Kadısının (Şimdiki Kıbrısık İlçesi) mektup gönderip Kıbrıs Kazasından Çakaloğlu Kara Mustafa ile Gerede Kazasından Ruşen adlı eşkıyanın celali olduklarına dair” ifadeler geçmektedir (<http://www.kibriscik.bel.tr/kesfet/koroglu-efsanesi/> 10 Ağustos 2018 erişim tarihi). Bölge halkı bu bakımdan Köroğlu'nu sahiplenmiş durumdadır ve kendilerini de haksızlıklara gelemeyen bir millet olarak tanımlamaktadırlar.

1.3.1. Kıbrısık Tarihi

Kıbrısık ilçesinin tarihi tıpkı bağlı bulunduğu Bolu vilayeti gibi çok eskilere dayanmaktadır. Mesela Anadolu'daki en eski topluluklardan olan Galatlara dair kalıntılara ilçenin güney kesimlerinde rastlamak mümkündür. “Beypazarı sınırında yer alan Tınaztepe'nin de 1998 yılında Galat mezarı olduğu anlaşılmıştır” (Tekemen 2013: 13). Yine ilçede Roma dönemine ait de kalıntılara rastlanması mümkündür.

Osmanlı dönemi öncesi ilk bulgular için bu ilçede Roma dönemine kadar inmek gerekmektedir. İlçenin ismi de aslen bu medeniyete kadar dayanmaktadır. Buna göre şimdiki adı Aladağ Çayı olan akarsuyun adı antik dönemde Siberis'tir. Bu ırmağın

adının diğ er bir söyleniş şekli ise Kyberis'tir. "Kyberis kelime olarak *kutsal g r su* demektir. Buradan yola çıkararak Kırbriscık isminin de Kyberis'ten geldiğini söylemek mümkündür (Tekemen 2013: 13). İlçenin Türkleşmesi bölgeye ilk gelen ve civar köylere de isimlerini veren ilk Oğuz boyları ile başlamıştır denilebilmektedir. Ancak bölgenin resmi olarak Türkler tarafından ilk fethi 1324 yılı Osmanlı dönemine rastlamaktadır. Daha sonraki ilçenin siyasi yapılanması Bolu ile aynı olacaktır.



II. BÖLÜM

2. TÜRK KÜLTÜRÜNDE ÖLÜM

2.1. Türklerde Ölüm İle İlgili İnanç ve İnanışlar

Türklerde ölüm ile ilgili tarihi geçmişten günümüze doğru bakılacak olursa, çeşitli inanç ve inanışlara dayalı uygulamalar hemen dikkatleri çekecektir. Pek çok farklı din ve geleneksel inanış sistemine girmiş olan Türk toplulukları hayatın önemli bir geçiş dönemi olan “Ölüm” ile ilgili de oldukça zengin bir kültür birikimine, ritüellere ve törensel uygulamalara sahiptir. “Ölüm; doğum ve evlenme gibi kişinin hayatında karşılaştığı en önemli olaylardan bir tanesidir. Bu olgu, kişisel olmakla birlikte, toplumu ilgilendiren bir olay olmasından dolayı da, değişik bilim dallarında değişik yöntemlere göre konu edilip incelenmektedir. Örneğin, tıp, din, arkeoloji, etnoloji, antropoloji, folklor, edebiyat vs. Bu olgunun etrafındaki inanç ve uygulamaları olgunun bağlamındaki milletin gelenek ve görenekleri etkilemiştir” (Ersoy 2002: 86). Bugün Anadolu halk kültüründe ölüm geleneği, doğum ve evlenme geleneklerinden sonra bünyesinde en fazla inanç ve uygulamaları barındıran bir gelenektir. “Ölüm çevresinde kümelenen ve ölüyle toplum üyelerini kuşatan inanmalar, âdetler, işlemler, törenler ve kalıp davranışlar başlıca üç grupta toplanmaktadır. Bunlardan bir grubu ölenin "öte dünyaya gidişini" kolaylaştırmak; onun gerek geride bıraktıklarının gözünde, gerekse "öte dünyada" saygın ve mutlu bir kişi olmasını sağlama amacına yönelik olanlardır. Bir başka grupsa; ölenin geri dönüşünü önlemek, yakınlarına ve geride bıraktıklarına zarar vermesini engellemek amacıyla yerine getirilenlerdir. Üçüncü grupta toplananlarsa; ölenin yakınlarının bozulan ruhsal durumlarını sağaltmak; sarsılan toplumsal ilişkilerini düzeltmek ve yeniden topluma katılmalarını sağlamak için uygulananlardır” (Örnek 1995: 207).

Ölüm olgusunun her insan için kaçınılmaz bir son olması kendisine karşı beraberinde bir saygıyı da getirmiştir. Üstelik bu durum diğer topluluklarda da şaşılacak derecede benzerlikler gösterebilecek kadar aynı olabilmektedir. İslam ile birlikte Türklerdeki ölü gömme ve ölüm ile ilgili uygulamalarda derin farklılıklar meydana gelmiş olsa da bugün hala eski din ve gelenekten kalan bazı uygulamalara Anadolu’da ölüm geleneği kapsamında rastlanabilmektedir. İslam öncesi dönemde eski Türkler daha çok Gök Tanrı İnancı dediğimiz bir dini sisteme inanmışlardır. Bu dini sistem diğer bir ifade ile “Tengricilik” olarak da ifade edilebilmektedir. “Bu bağlamda geleneksel inançtaki Türkler ölümü, ruh veya canı ifade eden “tın”ın bedenden çıkması biçiminde anlamışlardır. Altay ve Yakut Türkleri ruh-can kavramını tın, süne (ya da sür) ve kut kelimeleri ile ifade etmişlerdir. Tın, bütün canlılarda; süne, sadece insanlarda; kut ise, canlı cansız her şeyde bulunur ve bulunduğu şeye kutsallık kazandırır” (Ersoy 2002: 87). Kut bir şeyi terk ederse o şeyin canı çıkmış olmaz. Sadece güç ve kudretten düşmüş sayılır. “Çobanların değneği kutlu olursa sürülere hastalık veren ruhlar ve kurtlar uğramaz” (İnan, 2015: 176). Buna göre “kut” ile “can” ya da “tın” farklı şeylerdir. Kişiden kut çıkınca eski Türklerle göre ölüm gerçekleşmez ama o kişinin kudreti artık kalmaz.

Eski Türkler ölüm olayının kendisinden çekindikleri kadar ölmüş olan insanların ruhlarından da korkarlardı. Bu inanmadan dolayı da önleyici olması amacıyla pek çok ritüel zaman içerisinde eski Türk inanışlarına yayılmıştır. “Eski Türkler bazen ruhların hortladığına da inanırlardı. Hatta ruhlar bazen başkasının bedenine de girerdi. Ölülerin başıboş dolaşan ruhlarına Altaylılar *öziit* diyorlardı. Bu şekilde hortlayan ruhları ölüler âlemine kabul ettirmek ya da göndermek şamanların (veya din adamlarının) göreviydi” (Çoruhlu 2002: 123). Şaman denilen tipler eski Türkler zamanında ve hatta günümüzde de hâlâ karşılaşılabildiğimiz dini ve sihirli özellikleri olan mistik kişilerdir. “Şaman, ölenin ruhunu ölüler âlemine götürüp kabul ettirene kadar, yeni ölü yeraltı dünyasına alınamaz, ailesini, arkadaşlarını ve sürülerini yanına almaya çalışır. Bu nedenle ölünün ruhunun dirileri takip edememesi için mezarlıktan çıkarken başka yol kullanmak gibi çeşitli önlemler alınır, inanışlara göre ölüler ancak ölümlemlerinden üç, yedi ya da kırk gün sonra, verilen cenaze şöleninin ardından bir daha dönmek üzere ölüler âlemine gider” (Çoruhlu 2002: 123). Ölen insan ruhlarının sevdiklerini ve yaşadığı bölgeyi terk

etmediği inanışından hareketle animistik özellikler kazanan eski Türk inanışları bugün de farklı formlarda da olsa Anadolu’da yaşatılmaya devam etmektedir. Eski Türkler sadece İslam ile benzer bir inanma olarak sadece yaratıcının ebedi olarak var olacağına inanmışlardır. Bunun yanında insan ve diğer ne varsa hep geçicidir. Bu yaklaşım karşımıza Orhun abidelerinde de çıkmaktadır. Şöyle ki: “Öd tengri yasar, kişi oğlu kop ölüglü törümüş” yani “zamanı Tanrı takdir eder; kişiöglü hep ölmek için türemiş” Bu inanç çerçevesinde karşılaşmış oldukları ölüm olayını Türkler tip ve biçimine göre ayrı ayrı kelimeler kullanarak anlatmaya çalışmışlardır. Eski Türk Yazıtlarında, geçen ölümle ilgili kelimeler şunlardır: Saygı duyulan şahsiyetlerin ölümünü “vefat etmek” anlamında saygılı bir biçimde anlatmak için “kergek bolmak”, “uçabarmak” ile “adrılmak” kelimeleri kullanılırken, düşman ya da avamdan olanların ölümünü ifade etmek için de “ölti”, bazen de “adrılmak” kelimeleri kullanılmıştır” (Ersoy 2002: 87-8). Saygı duyulan bir kişi öldüğü zaman onun ruhu Atalar Kültü’ne, sıradan bir insan öldüğünde ise onun ruhu Ölüler Kültü’ne dâhil olmaktaydı. Atalar kültü yaşadığı dönemde kendisine saygı duyulan büyük insanlar için kullanılmış olan bir kültür. Onun hatırası arkasından bir kült halinde yaşatılmaya devam edilmiştir. Eski Türklerdeki ata ruhlarına kanlı-kansız kurban sunma geleneği bu inancın bir göstergesidir. Bu ulu kişilerin ölü bedenleri, saygı duyuldukları için genellikle yüksek tepelerin ve dağların doruk noktalarına defnedilmişlerdir. Eski dönemin Atalar Kültü yeni dönemde yerini Veli Kültü’ne bırakmış ve varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Eski dönemdeki kansız kurban sunma âdetlerinden sayılabilecek olan ata mezarları yakınındaki ağaçlara bez bağlama inanışı, İslami dönemde de devam etmekte; evliya türbelerindeki ağaçlara bez bağlanılma ve dileklerin kabul olması inanışı şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. Bugün bile yazın bazı dönemlerinde yüksek tepelere çıkarak yapılan çeşitli etkinlikler, panayırlar ve mevlitler eski dönemdeki bu geleneğin bir tezahürüdür.

Bugün Anadolu’da “Ölüm” ile ilgili adet ve uygulamaların meydana getirdiği ölüm geleneği incelenecek olursa aşağıdaki gibi bir sınıflandırma yapmanın mümkün olduğu görülecektir. Şöyle ki; Kendi yaptığımız sınıflandırmaya göre

I. Ölüm Öncesi Âdet ve Uygulamalar

1. Ölümü Düşündüren Önbelirtiler

2. Kaçınmalar

II. Ölüm Sırası Âdet ve Uygulamalar

1. Ölüm Anı İnanç ve Uygulamalar
2. Ölüm Olayının Duyurulması
3. Ölümden Hemen Sonra Yapılan İşlemler
4. Ölüünün Gömülmeye Hazırlanışı
5. Yıkama
6. Kefenleme
7. Tabutla İlgili Uygulamalar
8. Ölü Defni
9. Devir ve Iskat Uygulaması

III. Ölüm Sonrası Âdet ve Uygulamalar

1. Anma Günleri ve Bunlarla İlgili İnançlar
2. Ölü Yemeği
3. Yas Tutma
4. Başsağlığı ve Avutucu Sözler
5. Destanlar ve Ağıtlar
6. Mezarlık, Mezar Taşlarına Yazılanlar, Simgeler

Yukarıdaki verilmiş olan sınıflandırma bölgelere göre bazı değişikliklere uğrayabilecek olsa da yaklaşık olarak Anadolu’da bugün bu uygulamalara ortak olarak rastlanabilmektedir. Sınıflandırmada karşımıza çıkan maddelerin açıklamaları tezimizin sonraki bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacağı için burada bu kadarıyla yetinmeyi yerinde görüyoruz.

III. BÖLÜM

3. KIBRISCIK FOLKLORUNDA ÖLÜM GELENEĞİ

3.1. Ölüm Öncesi Âdet ve Uygulamalar

Ölüm öncesi adet ve uygulamalarda ölen kişi kadın-erkek yapılan uygulamaların neler olduğu ve yöreden yöreye gösterdiği farklılıklar belirlenmeye çalışılmıştır.

3.1.1. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler Nelerdir?

1. Hayvanlarla ilgili ön belirtiler nelerdir? (Uluma, hayvanlarda huysuzluk gibi belirtiler)

Kıbrısık ilçe merkezi ve köylerinde yapmış olduğumuz saha çalışmasına göre: “Hayvanların (at, eşek köpek vb.) gözünde perde olmadığı için onların Azrail’i gördüğü inancı vardır.” Sabah namazı için okunan ezan esnasında ya da Cuma namazı vaktinde salâ verilirken köpeklerin havlaması, gece vakitlerinde ise çakalların uluması bölgedeki köylerde normal karşılanırken bu vakitlerin dışında hayvanlar eğer ulumaya veya huysuzlanmaya başlarsa bir doğal afet olacağına ya da kötü bir haber alınacağına ve yahut bir ölüm haberi geleceği yönünde inançlar derlenmiştir. Bir başka inanç ise hayvanların bu sesleri çıkarmasındaki amaç yaratıcıya ya da doğaya bir şükür göstergesi olabileceği şeklindedir. KK1, KK2, KK3, KK4.

Belen Köyü’nden Mehmet Sak, kendi köylerinde bu durumu şöyle anlatmaktadır: “Bir kişi hasta olduğu zaman, tedavisi bittikten sonra evine geldiğinde evinin çatısına bir ‘baykuş’ konmuşsa baykuş öttü beni götürecektir” demektedir. Mehmet Sak devamında: “Eş-dost, baykuş geldiği zaman artık bu hasta iyileşmeyecek” şeklinde

bir inanışın olduğunu da ifade etmektedir. Hastanın bulunduğu evde köpek varsa ve köpek ezan okunurken ya da salâ verilirken ulursa bunun da hayırlı sayılmadığı Kıbrıscık köylerinden derlenen bilgiler arasında olduğu görülmektedir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK9, KK10, KK11, KK12, KK13, KK15, KK16, KK19

Aynı köyden eski bir imam olan İsa Gülen, “geçmiş yıllarda av yapanlar geyik vurmaya hayra yormazlardı” demektedir. Sebebini ise “geyik vuran kişinin ya ailesinden ya da akrabalarından birinin başına kötü bir şey geleceğine inanılmaktadır.” Bir başka inanışa göre ise evde hasta varsa ve cama bir kuş çarptıysa “Azrail canını almaya geldi, melekler onu çağırıyor” denilmektedir. Yine bir evde hasta var ise ve rüzgâr sert bir şekilde camı açıtıysa “melekler onu almaya geldi” şeklinde bir inanış vardır. KK3, KK6.

Kesner Köyü’nden Fatih Arhan genel olarak hayvanların huysuz davranması hayırlı bir işin olmayacağı anlamına gelmektedir. Eğer çakallar ininden çıkıp köye gelip ulumaya başlamışlarsa o gün ya bir afet ya da kötü bir olayın olacağına, birilerinin ölebileceğine dair inanışlar tespit edilmiştir. KK7.

Deveci Köyü’nden Hasan Akman ise bu hususta: “Çift tırnaklı hayvanların da normal olmayan hareketleri ölüme işaret gibi yorumlanabilir” demektedir. KK8.

2. Ev, eşya ile ilgili ön belirtiler, inanmalar nelerdir? (Ayna kırılması, cam eşyanın düşüp kırılması gibi)

Kıbrıscık merkez ve köylerinde yapılan derlemelere göre ev eşyaları ile ilgili ölümü hatırlatıcı ön belirtilere örnek olarak bardak elinden düştüğünde kırılmazsa bunun uğursuzluk olduğuna inanıldığı, kırılırsa işlerin yolunda gideceğinin düşünüldüğü tespit edilmiştir. Hatta kaynak kişiler “Oh bundan sonra işimiz rast gidecek” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. KK1, KK3, KK4, KK7, KK8, KK10, KK13.

Belen Köyü’nden Mehmet Sak ve İsa Gülen kaynak kişilerden yapılan derlemeye göre eşyalar ile ilgili olarak bir evde bir kazma sapı ya da keser sapı kendiliğinden kırılıyorsa bunu hayra yormadıkları görülmüştür. KK2, KK3.

Belen Köyü'nden Kadriye Kocadağ ise bu hususta:“Eşyanın kırılması hayra yorulmaz. Ocakta ekmek yaparken sacın kırılması ya da bardağın kırılması da evde bir huzursuzluk olacağının belirtisidir” şeklinde bilgiler vermiştir. KK5.

“Aynanın kırılması; sıkıntıların gittiği, nazar çıktığı, anlamına gelirdi.” KK6, KK7.

Eskiler bir eşyanın kırılıp kırılmamasını uğura bağlarlardı. Örneğin derlerdi ki sen tepsini şuraya koydun, kırılmadı, olmadı. Ama kırıldığı zaman iyi oldu deriz. Yani bu tarz şeyleri iyiye yorarız. KK14.

3. Gece evden dışarıya verilen yiyeceklerle ilgili inanışlar nelerdir?

Kaynak kişilerden yapmış olduğumuz derlemelerde: Biber, tuz gibi baharatların akşam evden başka bir kişiye verilmediği bunun sebebinin ise, o evden acı bir haberin çıkacağı inancının yaygın olduğu ifade edilmiştir. KK2, KK3, KK14.

Başka bir inanca göre ise “Akşam ezanından sonra genellikle dışarı yemek çıkarılmaz, kül dökülmezdi. Akşamın karanlığında bu tür olayları hayra yormazlardı.” KK4, KK19 “Akşamdan sonra soğan, sarımsak, tuz, acı biber dışarıya verilmezdi. İyi sayılmazdı. O evden acı çıkabileceğinin bir göstergesiydi. KK5, KK6.

4. Göksel olaylarla ilgili ön belirtiler, inanmalar nelerdir? (Ay, güneş tutulması, yıldız kayması vb.)

Kaynak kişilerimiz göksel olaylarla ilgili olarak çocukluk yıllarında yaşadığı olaylardan da bahsetmişlerdir. “Bundan altmış-yetmiş yıl önce, ay tutulduğunda gaz yağı tenekesi çalınırdı. Kimisi de tüfek atardı. Bunun amacı; ay kurtulsun, kötü ruhlar üzerimizden gitsin” Ay tutulması yaşandığında bir evde hasta var ise; şafak vaktine yakın hayatını kaybedeceği inancı vardı. ‘Bunun canı az kaldı’ Azrail onun canını alacak’’ derlerdi.”KK1.

“Bir başka inanışı da Belen Köyü'nden Mehmet Sak şöyle anlatmıştır. Ay tutulması güneş tutulması gibi olaylar ölümden ziyade bir doğal felakete işarettir. Ay

tutulmasında bazı dualar okunur. Demir çubuklar ya da demir sacları ‘Bismillah’ diyerek dışarı atarlar. ‘‘Ay’ı cadı karı bıraksın’’ derler. Çok yağmur yağar fırtına koparsa ona *gazep* denilirdi.” KK2, KK5, KK6, KK7, KK8, KK14, KK15.

Emin Tekemen çocukluklarında: “Ay ve güneş tutulmalarında teneke çalardık. Tutulma anında ay ve güneş yerine otursun diye. Kendimizce kötü saydığımız için önlem alırdık yıldız tutulmasında da dilek tutardık” demiştir. KK3.

Yakup Alkan ise çocukluk yıllarında güneş tutulduğunda tüfek attıklarını, dömbek ve şan çaldıklarını, ay tutulduğu zaman da ay kurtulsun diye de tüfek attıklarını söylemiştir. KK11.

Safran Köyü’nden Mehmet Karakuş ay ve güneş tutulması olduğu zamanlar bunların kurtulmaları için havaya tüfek atıldığını ifade etmiştir. KK19.

5. Düşle(rüya)ilgili ön belirtiler (inanmalar) nelerdir?

İbrahim Yıkılmaz geçmiş yıllarda yaşadığı bir olayı paylaşırken, rüyalara inanmadığını fakat başından geçen bir olayda(rüyada) neler yaşadığını anlatmıştır. “On bir aylıkken kızım vefat etti. Kızımın doğduğu sıralarda sabah gazetesinde peygamber efendimizin hayatını yayınlardı. Peygamberimizin kızların adı Rukiye ve Ümmü Gülsüm idi. Kızımın adını Rukiye koydum. Köyümüzde böyle bir isim yok idi. Yöremizde bu isme *Urguya* denirdi. Çocuğum doğdu fakat ismi aklıma gelmedi. Gecesine rüyamda nur yüzlü aksakallı bir amca geldi. Senin o aradığın isim Rukiye’dir. Düşler gündüz yaşantısının geceye yansımasıdır.” Köyde yakın zamanda vefat eden bir teyzenin, eşinin rüyasına girdiğini, onu çok iyi bir şekilde gördüğünü anlatmıştır. KK1.

Mehmet Sak kendi yörelerindeki inanışlar hakkında; bir kimsenin evinde ya da çevresinde bir hasta varsa, görülen bazı rüyaların iyiye sayılmadığını söylemiştir. Rüyada birini köpek kovalamış veya köpek ısırılmış ise o hastanın iyileşmeyeceğini, hasta evinden birini minareden ya da yüksek kayalardan atıldığında o hastanın iyileşmeyeceğinin habercisidir. “Bugün ben çok kötü rüyalar gördüm” derler. Ayrıca bir

kimse rüyada dişlerinin söküldüğünü görürse o evden ölü çıkacağı ya da hastanın iyileşmeyeceği anlamına geldiğini bizimle paylaşmıştır. KK2, KK6, KK7.

Kaynak kişilerimizin verdiği bilgilerde farklı inanç ve inanışlara rastlamaktayız. Bu bilgiler doğrultusunda aldığımız cevaplardan bazıları şunlardır. Kişi rüyasında etrafında vefat eden bir kişiyi gördüyse, yakın zamanda hasta olanlardan birinin de öleceğine işaret olduğunu, bununla beraber rüyada dişlerin dökülmesi, rüyada altını ıslattığını görmek ise hayra yorulmaz ve yakın zamanda da birinin ölebileceğine dair bir inanış hâkimdir. KK3, KK10, KK15, KK19.

Emin Tekemen ise rüya ile ilgili başka bir inancı şöyle ifade etmiştir. “Kişi rüyasında kucağında çıplak bir erkek çocuk görürse bu yakın zamanda bir ölüm olayının gerçekleşeceğinin bir kanıtıdır” demiştir. “Ölü gören diriye kavuşur derlerdi dedelerimiz.” KK4.

Belen Köyü’nden Kadriye Kocadağ hayvanların rüyada görülmesinin pek hayırlı sayılmadığına değinmiştir. Rüyada ayı veya yılan görürsen ya da köpek saldırdığını görürsen yakın çevrede bir ölüm olayının gerçekleşebileceği, bununla beraber ölen bir kimsenin rüyaya girmesinin yine hayırlı olmayacağını söylemiştir. Ölen kişi ile ilgili “buraları dolandı birilerini yanına alacak” derlerdi. Azı dişinin yerinden çıkması hayırlı sayılmazdı. Yine rüyada istemeden küçük abdest kaçırmanın ölümün ya da kötü bir olayın gerçekleşeceğini inancının hâkim olduğunu anlatmıştır. KK5.

Kesner Köyü’nden Fatih Arhan yaşadığı bir olayı bizimle paylaşarak şu ifadeleri kullanmıştır. “Evde hasta var ise aileden biri ya da yakınlarından biri rüyasında kaza ya da kan gördüyse “bu adama dikkat edin yakın zamanda bir şey olabilir” derlerdi. Yine rüyanızda kaza yapan birini görürseniz “o adamın namına sadaka verin, ömrü uzasın” derlerdi. Sadaka yerine de bir tutam tuz komşunun ineğine yedirilir ve o evden acının çıkması sağlanırdı. Yakınlarımızdan birinin anlattığına göre vefat eden bir kişi ölmeden bir iki gün önce rüyasında bütün dişlerini yolduğunu buna rağmen hiçbir ağrı hissetmediğini görmüş. Yine bizim oralarda rüyada altına kaçırarak hayırlı sayılmaz hatta ölümün habercisidir.” KK7.

Hasan Erdem ise tarz yaşamalarının hem olumsuz bir haber olacağı gibi hem de olumlu bir haberin olacağını da ifade etmiştir. Rüyada görülen kişi (yakın akraba, arkadaş, eş, dost) yakında başına bir şey gelecek, vefat edecek diye düşünülür ya da aksine misafirinin geleceğine inanılır. KK9.

Derlemelerimizde kaynak kişilerimiz kendi hayatlarından da örnekler vermiştir. Durmuş Yerlikaya ölüm olayıyla ilgili çok rüya gördüğünü, gördüğü rüyaların bazılarının gerçekleştiğini söylemiştir. Mesela “köyde bir kamyonun devrildiğini gördüm, ertesi gün bu olay gerçekleşti.” KK12.

Bedesden Köyü’nden Şekip Kodal, gördükleri her rüyayı herkese anlatmadıklarını önce bunu bir hocaya danıştıklarını, hocanın da “gördüğün rüya kötüyse kimseye söyleme, sende kalsın” dediğini söylemiştir. “Biz gördüğümüz bütün kötü rüyaları hayra yoruyoruz. Allah hayretsin diyoruz. Biri bana kötü bir rüya gördüm derse: Hayırdır inşallah derim. Biz kötü bir rüyadan uyandıysak eğer iki rekât namaz kılar, Allah’a dua ederiz.” KK14.

6. Tabut, kazma, kürek, kazan ve cesetle ilgili ön belirtiler nelerdir?

Yapmış olduğumuz derlemelerde köylerde bulunan yaşlılardan öğrenilen bir inanış hâkimdir. Bu inanışa göre kişi rüyasında kazma, kürek, mezar kazılması gibi şeyler gördüğünde veya kişinin rüyasında evinin önünde kazan kaynadığını ve kazanda çamaşır yıkandığını görürse bunun hayra sayılmadığını, “Herhalde bu hasta ölecek dendiğini söylemiştir.” KK2.

“Cenaze mezarlığa taşınırken tabutun gereğinden fazla sallanması, başka bir cenazenin de yakın zamanda olabileceği yöremizde yaygın bir inançtır. . KK4. “Rüyada tabut görmek ölüme işarettir” KK5. “Rüyada diri görülen kişiye kazmanı küreğini hazırla mezarlığa git derler.” KK15.

Safran Köyü’nden Mehmet Karakuş, cenazenin omuzlarda taşındığı esnada tabutun kolları gıcırdarsa yakın zamanda birinin daha öleceğine işaret olduğunu söylemiştir. KK19.

7. Hastada görülen ön belirtiler?

Yapmış olduğumuz derlemelerde sorduğumuz sorulara cevap olarak kaynak kişilerin yaşamlarından alıntılarla da bulunmaktadır. İbrahim Yıkılmaz annesinin ölümünden bahsederken: Bir hafta öncesi hasta ayaklarının üşümeye başladığını, ölümü iki üç gün kala ise gözlerin donuk hale gelmeye başladığını, kulakların da duymamaya başladığını anlatmıştır. “Annem akşam vakti vefat etmişti. İkinci vakitlerinde koma haline giriyor. Duyuları kapanıyor sadece elleriyle arıyor. Dünyadaki hali İslami usullere göre yaşadıysa rahat can verecek derlerdi. Can verdiği vakit vücudu iki üç defa kasıldı ve canını teslim etti. Bazı insanlar ise ölüm vakti çok çırpınıyor. Çok sigara içen biri ise kolay bir şekilde can veremiyor. Nefes alış veriş çok düşüyor vücut kasılıyor.” KK1.

Kaynak kişilerimiz genellikle cenaze evlerinde karşılaştıkları durumları aktarırken şu ifadeleri söylemiştir “Hasta artık ağırlaştı, konuşmuyor ise bu artık ‘yola girdi, dönüşü yok’ derler. Hastanın yanına gelen ziyaretçiler; eğer Kur’an okumayı biliyorlarsa Kur’an okur. Tövbe getirmeyi biliyorlarsa hastayla beraber tövbe getirirler. ‘Allah iman, Kur’an versin, Allah şifa versin’ derler” KK2, KK3, KK4, KK5.

“Yavaş yavaş nefes alması zayıflar, ayakları soğumaya başlar, vücudunu hareket ettiremez hâle gelir, gözleri donuk donuk bakmaya başlar.” KK6. “Öleceğini anlayan insan artık hayattan ve birçok şeyden vazgeçer. Dünya malına tamah eden dünya malını sever. İnsan ölmek istemez.” KK7. “Hasta bitkisel hayata yakın bir yaşam sürüyor, gözler oturmuş, belliki artık bu yola girmiş. En sondaki belirti boğazdaki hırıltı, şu balgam çıksa da hasta rahatlasa dersin. Bu rahatlayacak dediğin hastayı iki saat sonra kaybedersin.” KK8.

Kaynak kişilerimizden Hasan Erdem, her insanın ölüm şeklinin değişik olduğunu, bazı insanlar ölüm vakti geldiğinde halüsinasyonlar görmeye başladığını, görülen halüsinasyonlar genellikle daha önce kaybedilen anne, baba, vs. kişi tarafından çağrıldığı ile ilgili olduğunu anlatmıştır. Kişinin ölüm vaktinin geldiğine kanaat getirdiği zaman helallik alma ihtiyacı duyacağını ya da bu konulara hiç değinmeden yakınları tarafından sadece su verildiğini ve rahatsız edilmemeye çalışıldığını ifade

etmiştir. Eğer kişinin ölümü geciktiyse yani uzadıysa bir yakınının herhangi bir eşyası başucuna koyulur. Eğer vefat edecek kişi memleketinden uzakta gurbette ise evinden, tarlasından, bahçesinden biraz toprak ve birkaç dal parçası alınıp başucuna koyulduğunda ruhunu teslim ettiği söylenir.” KK9.

Karaköy Köyü’nden Hasan Özcan hastaların öleceğini anladığını ve bu durumu yakınlarını üzmemek, korkutmamak için gizlediğini söylemiştir. “Öleceği ona Allah tarafından haber verilir” derler. Dedesinin vefat etmeden önce kendileri ile konuştuğunu, müsterih olmaları gerektiğini, zamanının dolduğunu söyledikten sonra üç gün içinde vefat ettiğini söylemiştir. Bu durumu da “Dedem yarın şu saatlerde Allah’ın izniyle gideceğim dedi” ve bunu söyledikten üç gün sonra öldü.” Sözleriyle bize aktarmıştır. KK10.

Yakup Alkan bir yakınıni kaybettiğinde onun başından geçen bir olayı anlatırken; “Benim yakın zamanda kanser hastalığından bacanağım öldü. Bizim burada ‘Mallar Kuyusu’ var. Komşusuna ‘git oradan bana su getir’ demiş. Suyu içtikten bir gün sonra da öldü. Son kez suyunu içeyim diyerek çeşmelerden su istenir. Bu olay çocukluğumdan beri bir gelenektir.”KK11. “Ölüme yakın bir insana komşular ‘ölüm nişanı düşmüş’ gibi şeyler söylerler.” KK12.

Safran Köyü’nden Mehmet Karakuş, ölüme yakın olan hastanın çok sakin bir şekilde durduğunu ifade etmiştir. KK19.

3.1.2. Ölümü Uzaklaştırma ve Kaçınma Önlemleri Nelerdir?

1. Hayvanlarla ilgili kaçınmalar nelerdir?

Geleneksel olarak Türk inanç ve inanışlarında hayvanlar önemli bir yere sahip olmuştur. Kimi zaman destanlarda kimi zaman masallarda karşımıza çıkmıştır. Çeşitli unsurları temsil eden bu hayvanlar kutsal sayılmış ve avlanması yasaklanmıştır. Bu bakımdan “Av hayvanlarının arasında kutsal sayılan *geyiğin* avlanması, öldürürse ya da yaralanması o kişinin ailesinden birinin kaza geçireceği ya da aile bireylerinden birinin vefat edeceğine dair bir inanç hâkimdir. “Babam ya da ağabeyim bir geyik vurdu da o

yüzden bu başımıza geldi” derler. *Kekliğin* vurulması da hayra yorulmaz. “Bacaklarının kırmızı olmasından dolayı peygamber kanı çiğnemiştir, düşmanlara peygamberin yerini göstermiştir” Bu sebeple hayra yorulmaz. ‘*Güvercin*’ dini ritüellerden dolayı kutsal sayılmıştır.” KK2, KK3, KK4, KK5, KK19

2. Yiyeceklerle ilgili kaçınmalar nelerdir?

Kaynak kişilerle yapmış olduğumuz derlemede eski bir inanç ve inanıştan bahsedilmiştir. Bu inanışa göre içinde acı bulunan baharatlar akşam ezanından sonra evden dışarıya verilmediği, bunun sebebinin ise o evden acı bir haberin çıkacağı anlayışının hâkim olmasıdır. KK3, KK4, KK5.

3. Eşyayla ilgili kaçınmalar nelerdir?

“Cam eşyanın kırılmasını iyi saymazlar.” KK2.

4. Ölüyle ilgili kaçınmalar nelerdir?

Cenaze esnasında çocukların içinde bulunan durumu kavraması ve anlayabilmesi için cenazenin ardından büyükler küçüklere “Arkana bakma, ölü geri gelir” derler. KK2.

Cenaze evlerinde hâl ve hareketler, dikkat edilmesi gereken hususlardandır. Bu sebeple cenazeye ve ev halkına duyulan saygıdan dolayı ölüm olayı gerçekleştiğinde yas edilirken çok fazla ses çıkarılmaz, çok fazla konuşulmaz.” KK3.

“Ölüden korkmadığımız için pek bir kaçınmamız olmaz. Fakat ölüye ve ölü evine duyulan saygıdan dolayı elden geldiğince yardım edilirdi.” KK4.

5. Tabutla ilgili kaçınmalar nelerdir?

Geçmişten günümüze insana verdiğimiz değerden dolayı cenaze mezara götürülürken tabut elden geldiğince yakınları tarafından taşınır. Gücsüz kimselere taşıtılmaz. Tabutun düşmesi ya da cesedin zarar görmemesi için bu yapılır. KK2.

3.2. Ölüm Sırası Âdet ve Uygulamalar

3.2.1. Bir Hastanın Öleceği Anlaşırsa Neler Yapılır

1. Hastanın yanında beklenir mi?

Kaynak kişilerimiz insanların mutlu günlerinde yanında oldukları gibi zor günlerinde de yanında olmanın gerekliliğini vurgulamıştır. Elden geldiğince hasta evi boş bırakılmaz gerekli yardımlar yapılır. Hastanın öleceği vakit başında beklenir. Buradaki amaç, ölümünün kolaylaşması ve son isteklerinin yerine getirilmesidir. KK1, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK9, KK10, KK11, KK13, KK14, KK15, KK19.

“Hasta artık ağırlaştı, konuşmuyor ise bu artık ‘yola girdi’ dönüşü yok’ derler. Hastanın yanına gelen ziyaretçiler; eğer Kur’an okumayı biliyorlarsa Kur’an okur. Tövbe getirmeyi biliyorlarsa hatayla beraber tövbe getirirler. ‘Allah iman Kur’an versin, Allah şifa versin’ derler.” KK2.

“Yalnız bırakmayız. Kur’an-ı Kerim okunur. Hastanın o hâle girdiğini kendisine yansıtmamaya çalışırız.” KK8.

2. Hastanın yanına din görevlisi çağırılır mı?

“Dini kuralları yerine getirmesi için çağırılır. Köy imamının vazifeleri arasındadır. Hastaya şifayı vermesi için. Köyde birinin vefatı sırasında imamın üç defa Yasin-i şerif okuduğu, hastanın da canını teslim ettiğini söylerler. Tövbe vermesi için de din görevlisi çağırılır.” KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK9, KK11, KK12, KK13, KK14, KK15, KK17, KK19.

“Deveci Köyü’nden Hasan Akman, kendi yaşadığı ve son zamanlarda değişen âdetler hakkında düşüncelerini şöyle anlatmıştır: “Köyler şimdi tenhalaştı. Önceden çok kalabalık olurdu, Kur’an-ı Kerim’i eline alan Kur’an’ı hastaya göstermeden kenarda okurdu. Ama şimdi böyle değil. Hastanın kendi sahibinden başka okuyanı yok. ‘Alo, Hasan Bey benim hastam şu durumda’, ‘Aç Kur’an-ı Kerim’i oku.’ Al, hasta bu yola girdi. Bu gibi haberleşmelerden de ispat ediliyor. Örneğin ben Ankara’da Atatürk

Araştırma Hastanesi'nde hastamı kaybetmek üzereyken çevremdeki insanlara telefon ettim. Ama Kur'an'ı okutma şansım hiç yok. Bildiğimiz okumaları, hasta yoğun bakımdayken bekleme salonunda okuduk. Kur'an okuyan yoksa mecburen din görevlisi çağırılır. Ama son zamanlarda gençler de bayağı yöneldi bu işe.” KK8.

Bedesden Köyü'nden Şekip Kodal ise konuşacak hâlde olanlar için nasıl tövbe alındığını da belirtmiştir. “Evet, çağırılır. Hastaya dilinin döndüğü kadarıyla tövbe attırırlar. Hiç kalkamayanlara yola girmiş derler. Bu hastalar eğer konuşabiliyorsa hocayla birlikte tövbe alıyor. Eğer konuşamayacak durumda ise sadece dinleyerek tövbe alınıyordu.” KK14.

3. Hastaya su verilir mi?

Kaynak kişilerimiz aldığımız cevaplara bakıldığında hastaya su verilmesi konusunda benzer inanışların ve uygulamaların olduğunu gördük. Eğer hasta su içemeyecek durumda ise su pamuk ile ağzına damlatılarak verilir.” KK1, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK10, KK12, KK15, KK16, KK19

“Eğer hasta pamukla su verilecek dereceye geldiyse; herkes son görevini yerine getirmek için sırayla pamukla su verir.” KK2. Gülnaz Akman, imkân varsa eğer *zemzem* suyu verilebileceğini, ifade etmiştir. KK13.

4. Hastanın vasiyeti tespit edilir mi?

Günümüzde olduğu gibi geçmiş dönemlerde de hastanın vasiyeti tespit edilmeye çalışılmıştır. Buradaki amaç hasta öldükten sonra çocuklar arasında çıkabilecek miras kavgalarını ve husumetleri önlemektir. Haksızlığa yol açmamak için vasiyetin gelenek görenek, İslâmi usuller ve hukuken tespit edilmesi gerektiği ve vasiyeti yerine getirilmeyen kişiler için “Ne hayır yaparsan yap geçersizdir, ne yaparsan yap onun ruhuna erişmez” dendiği kaynak kişilerimiz tarafından aktarılmıştır. KK1, KK2.

Belen Köyü'nden İsa Gülen, ömrünün son günlerini geçiren hastayı üzmeden bunun yapılmasını ifade etmiştir. “Hastaya hissettirilmeden borcun var mı, çoluk çocuğuna söyleyeceğin bir şey var mı” diye sorulur. Hastaya ‘sen öleceksin’ demekten

ziyade kibar bir şekilde sorulur. KK3, KK5, KK6, KK8, KK9, KK10, KK13, KK14, KK15, KK16.

Bölücekkaya Köyü’nden Emin Tekemen, hastanın ölmeden ailesine vasiyetini bildirdiği, bildirmediyse eğer, günlük hayattaki sohbetlerinde nereye gömülmek istediği ya da “oğluma şunu kızıma da şunu bırakacağım” dediyse, ölümünden sonra bunun vasiyet olarak kabul edildiğini söylemiştir. KK4.

Fatih Arhan, Kesner Köyü’ndeki uygulamalardan bahsederken: Son bir diyeceğin var mı son bir istediğin var mı diye sorulurdu. Soru sorulurken de hastaya “Sen öleceksin, son dileğin nedir” diye sorulmazdı. Hastaya belli etmeden “Oğluna, kızına, karına bir diyeceğin var mı? Yapmak isteyip de yapamadığın bir şey var mı? Görmek istediğin biri var mı” diye sorulurdu. Bu şekilde sorular sorularak hastanın son isteği ya da vasiyeti yerine getirilmeye çalışılırdı. KK7.

Hasan Hüseyin Arslan bilinenden farklı bir görüş sunmuştur. “Son dilek hiç sorulmaz. Bu, çok zor bir şeydir. Eğer sorulursa hasta öleceğini anlardı.” KK17, KK19.

5. Hastanın son dileği sorulur mu?

“Hastanın öleceği anlaşılırsa; hastaya belli etmeden borcun var mı? Alacağın var mı diyerek son dileği sorulurdu. Biz de vasiyet çok önemlidir. Eskiden hastanın vasiyeti tutulurdu. Nereye gömüleceksin? Kızına, oğluna kaç koyun kaç öküz bırakacaksın? Tarlaların ne olacak? Şeklinde sorulurdu. Hastanın bu dedikleri öldükten sonra kesinlikle yerine getirilirdi. Borcu var ise dikkatle sorulur ve borçlar ödenirdi.” KK2, KK1, KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK10, KK11, KK12, KK13, KK14, KK15, KK16.

Hastaya sen artık bu dünyadan gideceksin diye bir söz söylenemeyeceği için ölmeden önce karşılıklı haklar helal ettirilir. Ölüm hastanın yüzüne vurulmaz. “Kişi ben daha ölmeyeceğim daha yaşayacağım der” O yüzden arasının iyi olduğu kişiler mukallit (şaka) yoluyla sorarlar. Kişi ancak öleceğine inanırsa o zaman borcunu, derdini söyler.” KK3, KK4.

6. Hastanın son nefesini verdiği nasıl anlaşılır?

Hastanın son nefesini verdiğini anlamak için çeşitli yöntemlerin olduğu, bu yöntemlerin başında da hastanın boynundan ya da bileğinden nabzının kontrol edildiği nabzın atmaması durumunda hastanın öldüğü kanaatine varıldığı söylenir. Bununla birlikte vücutta meydana gelen değişimler örneğin; kişinin vücudundan sıvı çekildiği için uzuvlarında bir uzama meydana geldiği ve kasların işlevini kaybetmesi sebebiyle de çenenin düştüğünü, bu olaylardan sonra hastanın öldüğünün anlaşıldığını aktarmışlardır. KK1, KK4, KK9.

Belen Köyünden Mehmet Sak: Hasta ölüm yatağına yattığında hastanın yanında konuşulmayacağını bunun hastaya bir saygısızlık olduğunu söylemiştir. Hastanın yarı ölümün gerçekleşmesi bacaklarından anlaşılırdı. Bacakları soğumuş ise “Bunun bacakları soğumuş bunu yalnız bırakmayın, okumayı bırakmayın” derlerdi. Hastanın nefes alış-verişi yavaşladıysa ve gittikçe kaybolduysa hastanın öleceğine işarettir. Bu belirtiler olmadığı zaman hastanın bileğinden nabzına bakılır, boynundaki şah damarına bakılır, atmıyorsa; “hasta vefat etti” denilir. KK2, KK19

Kaynak kişilerimiz genel olarak bu durumu hastanın ölümüne yakın “Hık” diye bir ses çıkarması sonucunda ortaya çıkan gırtlak çökmesi, gözlerin kapanması, nabzın atmaması gibi durumlar gözlemlendiğinde öldüğüne kanaat getirilir. KK3, KK7, KK8, KK11, KK12, KK13, KK15, KK16.

Karacaören Köyü’nden Fatma Yerlikaya yaşadığı bir olayı anlatırken ruhani varlıkların da bu durumlarda ortaya çıkabileceğini belirtmiştir. Hastanın öldüğüne kanaat getirmek için önce bileklerinden tutulur, nabzına bakılır, kalbi dinlenirdi. Ayna tutularak, nefes alıp almadığına bakılırdı. Kayınpederinin vefatında yaşadığı bir olayı aktarırken: “Hasta önce bir ‘ah’ çekti, ben okumaya devam edelim, dedim. Sonra “aleykümselam, aleykümselam, aleykümselam dedi. Sonra da yerinden kalktı. Bize siz bir dışarı çıkın dedi. Bizim göremediğimiz ruhani varlıkları gördüğünü anladık. Hatta şurada dört tane insan var onlar bir içeri girsin” dedi. Biz dışarı çıktık, ardından huzurlu bir şekilde can verdiğini söyledi. KK6, KK5.

7. Ölüm olayı yakınlarla, komşulara nasıl haber verilir?

Hastanın öldüğü anlaşıldığı zaman ilk olarak hocaya haber verilirdi. O dönemde iletişim aracı olarak telefon kullanılmaması sebebiyle köyün gençlerinden ya da ölen kişinin yakınlarından birkaçı civar köylere gider ve haberi verirlerdi. Ardından salâ verilirdi. KK1.

Ölüm olayı gerçekleştikten sonra teknolojik aletler olmaması sebebiyle köyde iki ya da üç kişi görevlendirilir. Bu kişiler doğudaki, batıdaki, güneydeki, kuzeydeki köylere gönderilirdi. Köyde önce imama yoksa köyün ileri gelenlerinden birine “Köyümüzde şu kişi vefat etti, şu vakitte defnedilecek” diye haber verilirdi. Ölen başka bir köyden gelen damat ya da gelin ise o köyde de salâ verilir ve ölüm haberi duyurulurdu. KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK13, KK14, KK15, KK16, KK17, KK19.

Dereceören Köyü’nden Hasan Akman geçmişte ve günümüzde uygulamanın nasıl yapıldığını şöyle ifade etmiştir. “On-on beş sene önce hemen köyün camisinden salâ verilip komşulara haber verilirdi. Yakın komşu zaten ölümü beklediğinden feryatlardan durumu anlardı. Salâ da her şeyi aydınlatırdı. Şimdi ise merkezi sistemimiz var. Merkezi sistemden salâ verildiğinde benim köyümün camisi de dâhil olmak üzere her yerde salâ veriliyor. İlde bile anons yaptırıyoruz.” KK8.

“Bir yerde cenaze varsa o evin halkı zaten bilir ve yas tutar. Yakını ki öldüğü için bağırır, çağırır. Yakınlar da sağa sola koşuşmaya başlar. Kim öldüyse. Annesi öldüyse, babası öldüyse, kardeşi öldüyse. Uzakta, gurbette insanlar varsa onlara eskiden haber iletme zordu, şimdi kolay cep telefonları ile istediği yere ulaşıyor, haberdar ediyor. Gelirler, toplaşırlar, cenaze yıkanmış vaziyette olur. Gelir vatandaşlık görevini yapar, defnedilir.” KK9, KK10, KK11, KK12.

3.2.2. Ölümün Akabinde Yapılan İşlemler

1. Ölünün gözleri neden kapatılır?

Kaynak kişilerimizin genel olarak bu husustaki inanışları, İslami usule uygun olması sebebiyle ve büyüklerden öğrenilen gelenek ve göreneklerden dolayı olduğunu söylemişlerdir. Yine toplum içinde bilinen ve yaygın hâle gelmiş “gözü açık gitmesin” sözünün bir gereği olarak “Bu dünyada gözü kalmasın dönüp arkasına bakmasın” denilerek yavaş yavaş ovalayarak ölünün gözleri kapatılırdı. KK1, KK2, KK4, KK5, KK6, KK12, KK13, KK15, KK17, KK19

Belen Köyü’nden İsa Gülen Hadis-i Şerif ile bu durumu açıklamıştır. “Peygamber efendimizin bir hadisinde: Ölülerinizin yanında hazır bulunduğunuz takdirde gözlerini kapayıverin. Çünkü göz ruhu takip eder, ayrıca hakkında hayır söyleyin; çünkü melekler ev halkının söylediklerine ‘amin’ derler” Bu sebepten dolayı ölünün gözleri kapatılır. KK2. “İnsan öldüğü zaman ruh gökyüzüne çıkarmış. Gözlerde ruhu takip edermiş. Gözler ruhu takip etmesin diye ölen kişinin gözleri kapatılır.” KK7.

Deveci Köyü’nden Hasan Akman, “Ölümün ardından her ölünün gözleri açık olduğunu ve ruhunu teslim ettikten sonra gözleri kapatılır. Dünyada gözü kalmasın diye midir, işi bitti diye midir, istirahat geldiğinde rahat uysun diye midir, ama gözleri kapatılır. İkinci olarak çenesi bağlanır. Çünkü bağlanmazsa çenesi düşer. Her ölünün çenesi bağlanır. Yıkanırken çözülür. Eğer bağlanmamışsa açık durur. Hoş olmayan bir görüntü ile gider. Üçüncü bir durum ayak başparmak uçları bağlanır, böğürlü olmasın diye. Eğer ayak başparmak uçları bir bezle bağlanmıyorsa elleri, kolları yana gelmişse bizim cenazemiz tabuta konulacak, toprağa gömülecek şekildedir. Ama kolları açık tuhaf olur.” demiştir. KK8.

Kaynak kişilerimiz, kişinin hayattan beklentilerini karşılayamadığı takdirde dünyada gözü kalmışsa, yani hayata doyamadan öldüyse, gözünün açık gittiğini söylemişlerdir. Çocuğunu evlendirememiştir, araba alacaktır, dünya hâlindeyken arabayı alamamıştır veya bir ev alamamıştır. Bu tarz istek ve arzularının yerine

gelmediği için gözü açık olur ve yakınları tarafından gözleri kapatılır. KK9, KK12, KK15.

2. Ölünün gözlerinin açık gitmesinin nedenleri hakkındaki inanmalar nelerdir?

“Bunun sebebi de dünya hayatında ahdini yerine getirememiş, oğlunu kızını everememiş, dünyadaki isteklerini yerine getirememiş olduğu için ‘bu dünyada gözü var’ derler idi.” KK1, KK2, KK3, KK4, KK5İ, KK6, KK11, KK13, KK14, KK15, KK17, KK19

Kaynak kişilerimizden Fatih Hoca ve Durmuş Yerlikaya kişinin ölmeden bir beklenti hâlinde olduğunu görmek isteyip de göremediği kişiler varsa çevredekiler: “görmek istediği biri vardı. Onu göremedi. Bu dünyada yapmak istedikleri vardı onları yapamadı” şeklindeki sözler telaffuz eder. Fatih Arhan “Bir yakınının cenazesinde; hoca ölen kişinin gözlerini kapatmasına rağmen her seferinde geri açılıyormuş. En sonunda ölmeden önce uzaklardan beklediği bir yakını varmış. O gelince gözleri kendiliğinden kapanmış.” Bir rivayete göre de ölen kişi öldükten sonra etrafındaki herkesi görür, hatırlamış.” KK7, KK12.

3. Ölünün çenesi neden bağlanır?

Kaynak kişilerimiz bu konuda genel olarak: Vücut uzuvlarının işlevini getirememesi sebebiyle çene düştüğünü, bu sebeple de ağzın açık kalmaması için çenenin kapatıldığını söylemişlerdir” KK1, KK9, KK10, KK11, KK15, KK16, KK17, KK19.

Eskiden beri var olan bir inancın gereği olarak ölünün başı bir ‘po(başörtüsü) ile bağlanır. Çünkü vücutta canlılık gitmiştir, sinirler ölmüştür. Çenenin bağlanmasındaki bir diğer unsur ise, ölü yılanırken ağzına su veya başka bir şey gitmemesi için bağlanır.” KK2, KK3, KK4, KK5, KK7.

4. Ölünün başı neden kibleye çevrilir?

“Ölünün başı kibleye çevrilmez. Ölünün başı batıya çevrilir. Ayakları gün doğumuna çevrilir. Bizim Beytullahımız, Kabemiz Mekkedir. İslam’ın doğduğu yer.

İslamiyete yöneliyor. O bizim İslamiyete yönelme işaretimiz. Hatta kabirde de cenazeyi o tarafa yöneltiriz ki sorgu melekleri sağ taraftan gelsin. Biz o inançla göndermek istiyoruz.” KK8, KK6.

İslâmi kurallara olarak uygun olduğu için kibleye çevrilir. KK1, KK2, KK3, KK10, KK12, KK15, KK16, KK17, KK19 Kibleye çevrilmesinin nedeni; öldükten sonra cennet kible tarafında olduğundan, cennetteki yerini görsün diye çevrilir.” KK3, KK4. “İnançlarımız gereği namazımızı Kâbe’ye, kibleye dönerek kılarız. Öldükten sonra da kişinin yönü kible olsun diye çevrilir.” KK9.

5. Ölüm olayının hemen ardından, ölünün üstündeki giysiler çıkarılır mı? Yoksa ölü yıkanana kadar giysileri içinde mi durur?

Ölüm olayı gerçekleştikten sonra bedenin şişmesi sonucu eşyaları çıkarmakta güçlü yaşanacağından dolayı ölünün bedeni soğumadan önce, elbiseleri kesilerek çıkarılır. KK1.

“Belen Köyü’nden Mehmet Sak kendi köylerindeki inanışa göre; “Kişi vefat ettikten sonra cenaze baştan aşağı soyulur. Üzeri bir çarşafı kapatılır. Bir battaniyenin üzerine yatırılır. Üzerine de bir battaniye örtülür” Cenazenin üstünün örtülmesi inancı atalarımızdan bu yana devam eden bir gelenektir. Cenazenin üstü örtülerek hem dış etkenlerden korunur hem de olumsuz bir görüntü ortaya çıkması engellenir. KK2, KK4, KK5, KK6, KK10, KK15.

Kesner Köyü’nden Fatih Arhan “Ölen kişinin elbiseleri çok bekletilmeden üzerinden çıkarılır. Ölüm olayı gerçekleştikten sonra cesedin şişme yapması ve bu sebeple üzerindeki eşyaların çıkarılması güçleşeceği için eşyalar çıkarılır. Elbiseleri çıkarmakta zorluk çekilirse eğer makas ya da kesici bir alet yardımıyla elbiseler kesilir ve çıkarılır” KK7.

“Belen Köyü’nden İsa Gülen cinsiyet ayrımının önemini vurgulamıştır. “Ölüm olayı gerçekleştikten sonra ölünün üstüne bir çarşaf gerilir. Kadınlar kadınları, erkekler

erkekleri soyar. Avret mahalli örtülür ve hiçbir şekilde bakılmaz. Ardından elbiseleri çıkarılır” KK3, KK11.

Bedesden Köyü’nden Şekip Kodal ve birkaç köy sakini farklı bir uygulamadan bahsetmiş ve şunları ifade etmiştir. “Hemen çıkarılmaz. Kefenlemeye yakın bir zamanda çıkarılır. Erkeği erkek, kadını kadın yıkar. KK14, KK19

6. Ölünün üstüne her hangi bir cisim konur mu? (Makas, demir, maşa vb.)

Kaynak kişilerden yapmış olduğumuz derlemede; metal eşyaların bulunduğu bölgedeki şişliği azaltması ve o bölgeyi soğuk tutması sebebiyle ölen kişinin bedeninin şişmesini engellemek için, karnının üstüne demir maşa, makas ya da bıçak konulur. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK10, KK11, KK12, KK14.

Safran Köyü’nden Mehmet Karakuş, börtü böceğin gelmemesi için makas ve bıçak gibi metal şeylerin ölünün üzerine konulduğunu ifade etmiştir. KK19.

7. Ölünün bulunduğu odada ne gibi değişiklikler yapılır? (Pencerenin açılması, yatağının değiştirilmesi gibi)

Cenaze bozulmasın diye buz konulur. Ardından hemen defin edilir. KK1. Belen Köyü’nden Mehmet Sak köylerindeki inanışları aktarırken İslami usullere uygun olması için yaptıkları uygulamaları anlatmıştır. Erkek-kadın vefat ettikten sonra öncelikle meleklerin gelmesi için camların açıldığını, bu esnada da ağıtların yakılmaya başlandığını ifade etmiştir. Erkek cenazenin yanında erkek kadın cenazenin yanında kadın bulunur. Önemli olan yanında birinin bulunmasıdır. Anadolu geleneğinde beyazın ölümün rengi olarak ifade edilmesi sebebiyle evin dışına un çıkarılır. Evden acı çıksın diye soğan çıkarılır. Odanın kokusunu değiştirmek için gülsuyu dökülür. Yine odadaki kokuyu değiştirmek amacıyla *buhur otu* denilen ot kaynatılır ve odaya konurdu. KK2, KK4, KK5.

Belen Köyü’nden eski bir imam olan İsa Gülen ölüm olayı gerçekleşikten sonra yapılması gereken inanışları anlatırken: Eğer yatakta pislenme meydana geldiyse çarşaflar değiştirilir, camlar açılır. Akşam saatlerinde vefat ettiyse yıkanana kadar odada

bekletilebilir. Vefat eden kişi erkeke erkekler, kadınsa kadınlar odaya girer. Ölen kişi yaşlı bir kadın ise erkekler de girebilir. Çünkü yaşlı kadın, erkek hükmünde sayılır. KK3, KK6, KK7, KK13, KK15, KK16.

Deveci Köyü’nden Hasan Akman: Farklı bir inanış esasına göre ölen kişinin yatış durumu hakkında odada ayaklarının doğuya, başının batıya çevrildiğini söylemiştir. Ölen kişinin *istirahat yatağı* olarak bilinen ve son zamanlarını geçirdiği yatağı belki iki saat sonra belki de zamansız öldüğü için uzun bir süre aynı kalacaktır. Kadın cenazesinde cenazenin başında kadınlar durur. Erkek cenazelerinde erkek-kadın karışık durur. Günümüzdeki uygulamaların ise eskiye nazaran unutulduğu veya kullanılmadığını belirterek günümüzde cenazenin tek başına bırakıldığını ve cemaatin başka yerde beklediğini söylemiştir. KK8.

Merkez Köyü’nden Yakup İlkan, cesedin bozulmaması için oda sıcaklığının önemini vurgulamış ve bu konu hakkında bize şu şekilde cevap vermiştir: “Oda soğuk tutulur. Soba yanıyor ise hemen söndürölür. Yorgan gibi kalın örtüler üzerinden alınır. Genellikle ölünün üzeri ince örtülerle örtölür” KK11.

Durmuş Yerlikaya, farklı bir inanıştan bahsederek bilinenin aksine farklı bir inanıştan bahsetmiştir. Odada hiçbir değişikliğin yapılmadığını, KK19 ölünün çıplak bir şekilde yıkanmayı beklediğini ifade etmiştir. KK12.

8. Ölünün başında hemen dini kurallar yerine getirilmeye başlanır mı?

Hoca cenaze defnedilene kadar ölen kişinin cennete gitmesi umuduyla Yasin-i Şerif okurdu. KK1.

Ölüm olayının ardından ölen kişinin nereye defnedileceğı, ne yapılacağı, diğer köylere nasıl haber verileceğı konuşulur. Ölen kişinin odasının yanında Kur’an okumasını bilenler Kur’an okur. Ölen kişiye saygıdan dolayı cenaze evinde konuşulmaz. Son olarak da mezar kazmak için mezarcılara haber verilir. KK2, KK15, KK16, KK17, KK19

Belen Köyü'nden İsa Gülen öncelikle mezhepsel inanışların uygulanmaya başlandığını, kişi öldükten sonra mezhep durumuna göre çok sesli olmayacak şekilde okuma yapıldığını, cenaze sahiplerini rahatlatmak adına vatandaşlar kendi aralarında “ne kadar iyi insandı, bana şöyle faydası oldu,” hatta kendi aralarında nükteli konuşmalar yaparlardı. Ölünün arkasından iyi, güzel dileklerde bulunulur, anıları yâd edilirdi. KK3.

9. Sabahleyin ölen kimse ne zaman gömülür?

Cesedin bozulmaması ve kokmaması için en yakın zamanda defnedilmeye çalışılır. KK1, KK3.

Kaynak kişilerimizden aldığımız cevaplar neticesinde ölen kişinin elden geldiğince bekletilmediği ve en yakın vakit olan öğlen vaktinde defnedilmeye çalışıldığı cevabını aldık. KK2, KK5, KK6, KK7, KK10, KK12, KK13, KK15, KK16, KK19.

Emin Tekemen Bölücekkaya Köyü'nde geçmiş ile günümüz arasındaki farka vurgu yaparak: Eskiden herkes bir arada olduğu için hemen en yakın vakitte defnedilirdi. Şimdi ise yolcu gelecek diye bekletiliyor. KK4.

Deveci Köyü'nden Hasan Akman Ölen kişinin çok acele toprağa gömülmesi gerektiğini, sabah vefat ettiyse öğle vakti defnedilmesi gerektiğini söylemiştir. İkindiye bekletilmesinin uygun olmayacağını, ama ölümünde şaibe var ise gecikebileceğini ifade etmiştir. Cenazenin ancak çok uzaktan, Amerika'dan, Avrupa'dan ya da Türkiye'nin herhangi bir vilayetinden gelecek yakını varsa, cenazeyi son kez görebilmeleri için ikindi vaktine kadar bekletilir. Eğer ikindi vakti çıkmışsa, akşam gömülemez. “Ertesi gün öğleye kadar beklenilir. “Örneğin cenazemiz A ya da B vilayetinde öldü buraya gelecek. Öldüğü yerde cenaze namazı kılındı buraya gelecek diyelim. Dayım öldüğünde, Polatlı'dan akşam ezanına doğru buraya geldik. Ama akşam ezanında toprağa verdik. Cenazeyi ışık yardımıyla gömdük. Cemaat toplandığı için ve uzaktan cenazeyle birlikte gelenler olduğu için hemen gömdük” KK8.

Merkez Köyü’nden Yakup İlkan, farklı bir noktaya değinerek “Dinimize göre ikindi ile akşam arasındaki *kerahat* vaktinde cenaze kesinlikle defnedilmez. Bunun haricindeki sürelerde cenaze defnedilebilir” demiştir. KK11.

10. Öğleyin ölen kimse ne zaman gömülür?

Yapmış olduğumuz derlemede kaynak kişilerimiz, cenazenin bekletilmemesi amacıyla şartlar da uygun ise bir sonraki vakit olan ikindi vaktinde cenazenin defnedildiği söylemişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK11, KK13, KK19.

11. Akşam vakti ölen kimse ne zaman gömülür?

Köseler Köyü’nden İbrahim Yıkılmaz, bu konu hakkında ölen kişinin bulaşıcı bir hastalığı varsa, yatsı vaktinde eğer imkan yoksa ertesi gün öğle vaktinde defnedildiği bilgisini vermiştir. KK1, KK2, KK5, KK6, KK7, KK16, KK19.

Belen Köyü’nden İsa Gülen akşam namazından sonra cenazenin defnedilmesini dinen uygun görmedikleri için ertesi gün öğle vaktinde defnettiklerini söylemiştir. KK3, KK4.

12. Günün hangi vaktinde ölürse ölsün, ölünün evinde bir gece bekletilmesi geleneği var mı? Neden?

Köseler Köyü’nden İbrahim Yıkılmaz, bu konu hakkında her ne sebeple olursa olsun cenazenin bekletilmeyerek defnedildiğini söylemiştir. Ayrıca konuyla ilgili şu sözleri söylemiştir: “Gül kurumaya yüz tutunca değil, tomurcuk tomurcuk olunca sevilir” KK1, KK4, KK9, KK16.

Belen Köyü’nden Mehmet Sak, cenaze bekletme geleneğinin olmadığını, cenazenin en yakın zamanda defnedilmesi gerektiğini söylemiştir. Fakat uzak illerden gelecek olan cenaze yakınları varsa bu durum hocaya sorulup ona göre hareket edildiğinden bahsetmiştir. Uzaktan gelecekler var ise genellikle cenaze bekletilir. Köyde “Dar vakit girmeden cenaze defnedilsin” görüşü vardır. KK2, KK3, KK5, KK6, KK8, KK10, KK15.

Kesner Köyü'nden Fatih Arhan bir başka görüş olarak ölen kişinin vasiyeti olarak isimlerini söylediği kişilerin cenazesine gelmeden kendisini defnetmediklerini söylemiştir. KK7.

3.3. Ölüm Sonrası Âdet ve Uygulamalar

Ölüm sonrası âdet ve uygulamalar: kişi kadın-erkek öldükten sonra yapılan uygulamalar nelerdir? Bu uygulamaların yapılış amacı nedir? Hangi yörede nasıl yapılmaktadır? Günümüzde hala bu uygulamalar devam etmekte midir? bu soruların cevapları aranmaktadır.

3.3.1. Ölünün Gömülmeye Hazırlanışı

Ölüyü gömme adetlerinin yörede ne kadar korunduğu bu uygulamaların hala kullanıp kullanılmadığını tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.3.1.1.Yıkama

1. Ölüyü kimler yıkar? (Cins farkına göre kadın, erkek)

Köseler Köyü'nden İbrahim Yıkılmaz, ölünün yıkanması esnasında kadın cenazesini kadınların yıkadığını, erkek cenazesini ise erkeklerin yıkadığından bahsetmiştir. Bu kişilere “*okumuş kadın ve erkek*” denildiğini ve bu kişilerin Kur'an-ı hatim ettiklerini söylemiştir. Ayrıca bu köyde bu işi yapan kadınlara “*Okumuş Hatça, Satı ve Meryem*”; erkeklere ise “*Hatip*” denildiğini söylemiştir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK8, KK9, KK10, KK12, KK13, KK14, KK15, KK17, KK19.

Kesner Köyü'nden Fatih Arhan yine diğer görüşlerde olduğu gibi kadın cenazesini kadınların yıkadığını, erkek cenazesini erkeklerin yıkadığını söylemiştir. Ayrıca dinen kadınların vefat eden eşlerini yıkayabildiğini fakat erkeklerin ölen eşlerini yıkayamadığından bahsetmiştir. Kadının eşini yıkayabilmesinin nedeni olarak da ölen eş ile aralarındaki nikâhın üç ay on gün sonra düştüğü gerekçesinden bahsetmiştir. KK7.

Merkez Köyü'nden Yakup İlkan, bu konu hakkında cenazeyi hocanın yıkadığını ve yıkama esnasında hocanın yardımcısı olarak ölen kişinin en yakınının alındığını, ölen kişinin çocuğu varsa genellikle hocaya yardım edenin o olduğunu söylemiştir. KK11, KK16.

2. Özel olarak ölünün yıkandığı yer var mıdır? Yoksa nerede yıkanır?

Köseler Köyü'nden İbrahim yıkılmaz, ölen kişiyi yıkamak için özel bir yerin olmadığını, evin müsait olan bir yerinde ya da köy hayratında yıkandığını söylemiştir. “Köylerde hazır bulunan cenaze tahtaları vardı. O tahtalar getirilir, onun üzerine ölü konur ve yıkanır” diyerek ölüyü yıkamak için yapılması gerekenleri ifade etmiştir. KK1, KK2, KK6.

Belen Köyü'nden İsa Gülen, köylerde cenaze yıkamak için özel bir yerlerinin olmadığını, evlerin müsait bir yerinde ya da çevrede etrafı çevrilebilecek uygun bir alan belirlendiğini söylemiştir. Ölü yıkanırken üç kişinin bulunduğunu, istenildiği takdirde yakınlarının da bulunabileceğini ifade etmiştir. KK3, KK5, KK13, KK15, KK16, KK17, KK19.

Bölücekkaya Köyü'nden Emin Tekemen, ölen kişinin cenazesinin bozulma ihtimaline karşı serin bir yerde tutulup daha sonra *avlu* denilen ya da uygun görülen bir yerde yıkandığını ifade etmiştir. KK4.

Kesner Köyü'nden Fatih Arhan, ölüyü yıkamak için özel bir yerin olmadığını mekan olarak en uygun yerde ölünün yıkanabileceğini; evde, camide eğer uygunsa evlerin sofa bölümünde de yıkanabileceğini ifade etmiştir. Cenazeler köylerde avlularda yıkanır. Çocukların psikolojik olarak etkilenmemesi için “Ölü yıkanırken çocuklar uzak tutulurdu. Çocukların uzaklaşması için korkuturlardı.” demiştir. KK7.

Deveci Köyü'nden Hasan Akman, diğer kaynak kişilerimiz ile benzer cevaplar vermekle beraber bu uygulamanın günümüzde nasıl yapıldığı hakkında da bilgiler vermiştir. “Köylerde öyle bir yerimiz yok. Aşağı indirip ev ya da ahırın kenarında çadırdan bir bölüm yapıyoruz ve orada yıkıyoruz. Günümüzde ise belediye hizmetinden

yararlanıyoruz. Belediyenin aracı ölünün olduğu evin yanına gidiyor. Elektrik de veriyor su da veriyor” KK8, KK9.

3. Ölü yıkayanlara para verilir mi?

Kaynak kişilerimizle yapmış olduğumuz derlemede ölü yıkayanlara âdetler gereğince yemin parası haricinde, ölüm haberini duyuran, yardımcı olan herkese hakkı kalmaması için para verilir. Yemin parası ise yetim ve sabi çocuklara verilir. KK1, KK2, KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK13, KK15, KK16, KK17.

Yıkayanlara para vermek zorunludur. Çünkü: inancımız gereği, ölü yakınlarının içinde bulundukları üzüntülü durumdan dolayı, bu işi yapamayacak olmaları sebebiyle bu işi yapan kişilere para verilir. KK3.

Bölücekkaya Köyü’nden Emin Tekemen bu uygulamanın Osmanlı’nın son zamanlarında imamlara maddi kaynak sağlamak amacıyla devir işlemi adı altında bir kaynak sağlanması amacıyla başlatıldığını ifade etmiştir. “Türkiye’de birçok yere gitmeme rağmen sadece bu işlemi burada gördüm” Ayrıca devir işlemi sebebiyle yıkayıcılara da belli bir miktar para ayrıldığına da değinmiştir. KK4.

Karaköy Köyü’nden Hüseyin Özcan, manevi kültürden ziyade, farklı durumların ön plana çıktığını belirtmiştir. Cenazeyi yıkayanlara para verilmediği takdirde cenazenin yıkanmayacağını ifade etmiştir. KK10.

4. Ölü nasıl yıkanır?

Köseler Köyü’nden İbrahim Yıkılmaz, amcasının cenazesinde gördüğünü vurguladığı ifadelerde şu görüşlere yer vermiştir: “Öncelikle vücudun ölümün ardından salgıladığı maddeleri temizliyorlar(taharet aldırma). Daha sonra namaz abdesti aldırıyorlar. Bundan sonra da vücudun sağ tarafından başlayarak ölünün bütün vücudunu yıkarlar” KK1, KK5, KK7.

Belen Köyü’nün sakinlerinden olan İsa Gülen, ölünün yıkanması hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler vermiştir: “Ölünün yıkanacağı yer göbeğe kadar yüksek ve az eğik olmalıdır. Su, sıcak ve tuzlu olmamalıdır. Serin ve tuzlu su çürümeyi geciktirir.

Ölen kişi çocuk olsa da abdest aldırılır. Fakat su çürümeye sebep olmasın diye ağzına burnuna su verilmeyip, bez ile temizlenir. Ölünün önce yüzü yıkanır, sonra başı kulakları ve ensesi mesh edilir, ayakları yıkanır. Ardından su ve sabun ile başı ve sakalları yıkanır. Bunlardan sonra sol yanına çevrilip sağ tarafı, sağ tarafına çevrilip sol tarafına omuzdan ayağına kadar su dökülür. Su teneşir tahtasına değen yerlere kadar akıtılır. Bu işlemlerden sonra cenaze oturtulur, karnına hafifçe bastırılır ve bir şey çıkarsa temizlenir. Bu işlemlerden sonra tekrar sol yanı çevrilip sağ tarafına omuzlardan bacaklara kadar su dökülür. Böylelikle sünnete uygun üç defa yıkanmış olur. Cenazenin her yanı yıkanırken üç defa su dökülür. Hasta cünüp olarak vefat ederse yine bir kere yıkanır. Canlıya acı veren şeyler ölüye de acı verir o yüzden ölüyü buzhaneye koymak, çok sıcak ya da çok soğuk suyla yıkamamak gerekir. İnsanın her parçası kutsal olduğu için saç, sakalı dökülürse kefenine konur” diyerek ölünün yıkanması konusunda aydınlatıcı bilgiler doğrultusunda cevap vermiştir. KK3, KK4.

Karacaören Köyü’nden Fatma Yerlikaya ölünün yıkanacağı su hakkında özellikle yağmur suyundan bahsederek şu ifadelerle yer vermiştir. “Önce kazanlar kurulur, sıcak su ısıtılır. Suyun temiz ve duru olması gerekir. Artık su kullanılmaz. Yağmur suyu damlamasın diye kazanın üstü kapatılır. Yağmur suyunun karıştırılmamasındaki amaç ölüyü yıkayacakları suya yağmur suyunun karışması o memlekete artık yağmur yağmayacağı inancı olduğu içindir. Eğer yağmur suyu karışırsa o memlekete üç-dört ay yağmur yağmazdı. Yağmurun yağması için de ölen kişinin kefeninden bir parça alınırdı. Bu parçada bir derede ıslanırdı. Ardından yağmur yağması beklenirdi. Isıtılan su ibrikler yardımıyla ılık hale getirilir, Hocaların gösterdiği şekilde cenaze abdest aldırılarak yıkanır” KK6.

Deveci Köyü’nden Hasan Akman, ölünün yıkanması esnasında ölünün bedeninde bir değişiklik yapmaya kimsenin yetkisinin olmadığını, yıkama esnasında hiçbir değişiklik yapılmadan bir insan nasıl normal bir şekilde gusül abdesti alıyorsa ölüye de o şekilde gusül abdesti verildiğini, ölünün abdesti dursun diye burnuna pamuk tıkanıldığını, kışında akıntı olmasın diye oraya da pamuk tıkanıldığından bahsetmiştir. Bu tarz şeylerin dini çerçeve etrafında yapıldığını ve ölünün abdesti bozulmasın diye tedbir amaçlı bu gibi ufak değişikliklerin yapıldığını söylemiştir. KK8.

Karaköy Köyü’nden Hüseyin Özcan, yukarıdaki kaynak kişilerle aynı görüşlerde olmakla birlikte ayrıca ölünün parmak aralarına pamuk konulduğunu, bu işlemin de el ele değmesin, ölünün vücudunda kararma ve morarma olmasın diye yapıldığını söylemiştir. KK10.

Merkez Köyü’nden Mehmet Ali Altay, ölü yıkama esnasında diğer kaynak kişilerimizin verdiği bilgilerden farklı olarak şu ifadelerle yer vermiştir. “Ölüyü yıkarken şöyle deriz: ‘Ya Rahman Ya Gufran’ bu sözleri yıkama esnasında tekrar ederiz” KK18.

5. Ölü yıkanırken ölünün bedeninde herhangi bir işlem yapılır mı?

Kaynak kişilerimizden yapmış olduğumuz derlemelerde bu konu hakkında İslam dininin yaşarken ve öldükten sonra da insanın güzel kokular içinde olması gerektiği inancı doğrultusunda cenazenin bedenine farklı işlemler uygulamaktan ziyade temiz, duru olmasına ve güzel kokmasına dikkat edildiğini belirtmişlerdir. KK1, KK2, KK12, KK13, KK14, KK16.

Belen Köyü’nden İsa Gülen eski bir imam olması ve bu konudaki bilgilerinin fazla olması sebebiyle ölü yıkanırken “gufraneke ya-rahman, Allah’ım affet” dendiğini belirtmiştir. Kıbrıscık yöresinde yetişen koku giderme ve güzel koku yayma özelliğine sahip *buhur otu* denilen bir ot kaynatıldığını, bunun dışında da gülsuyu gibi alkolsüz kokular kullanıldığını belirtmiştir. KK3, KK7.

Bölücekkaya Köyü’nden Emin Tekemen, cenaze yıkanırken yapılan işlemleri şu ifadelerle anlatmıştır: “Normal boy abdesti aldırılır ve vücudun salgılamış olduğu tüm maddeler temizlenir. Taharet aldırılır. Yine burada dikkat edilmesi gereken husus ise cenazenin temiz bir şekilde gömülmesine hazırlıktır.” KK4, KK9, KK10, KK19.

Belen Köyü’nden Kadriye Kocadağ, sadece gözlerine kulaklarına ve bedenini belli yerlerine pamuk konulduğunu ifade etmiştir. KK5.

Kesner Köyü'nden Fatih Arhan, eğer evde zemzem suyu varsa kefenin üzerine bir miktar serpiştirilirdi. Bunun sebebi ise zemzem suyunun bir bereket ve bir şifa kaynağı olarak bilinmesidir. *Buhur otu* yakılır, kefenin üzerinde gezdirilir. KK7.

6. Bu işlemler neden dolayı yapılmaktadır?

Kaynak kişilerimiz ile yapmış olduğumuz derlemede bu konuda almış olduğumuz cevaplar birbirine benzer inanç ve inanışların olduğu görülmüştür. Bu inanç ve inanışlara göre kişi öldükten sonra ahiret hayatına dünyevi kimliğinden arınmış olarak temiz ve duru çıkmalıdır. Aşağıda kaynak kişilerimizin bu konu hakkındaki kısa yorumları bulunmaktadır.

“Dini vecibeler gereği yapılmaktadır. KK1, KK2. Ölünün ahirete göçerken temiz ve duru bir şekilde gitmesi için. KK3.

Ölen kişinin ebediyete temiz bir şekilde gitmesi için. İslami öğeler yerine getirilir. Kul, Allah katına temiz ve duru çıkar, inanç böyledir. KK4.

Ölünün bu dünyadan temiz bir şekilde gitmesi için. Huzura çıktığında arınmış olarak çıkması için derlerdi. KK5. Öbür dünyaya abdestli gitsin diye yıkanır. KK12.

Dinin emridir. KK16, KK17.

7. Ölü için yıkanacak su nereden alınır?

Kaynak kişilerimize sorduğumuz bu soruda ölü yıkanacak suyun farklı bir özellik göstermediği ve uygun bulunan herhangi bir yerden alınabileceği ifade edilmiştir. Yıkama suyu temiz olduğu sürece evin önünden, avludan, köy çeşmelerinden, alınabilir. Çok zorda kalınmadığı sürece kuyulardan su alınmaz. Cenaze yıkanacak suyun bazı kaynak kişilerimize göre soğuk olması bazı kaynak kişilerimize göre de ılık olması gerekir. Köyün belli bölgelerinden alınan bu suların dışında Karacaören Köyü'nden Durmuş Yerlikaya Cenaze yıkama sularını aldıkları yerin bir kaynak suyu olması gerektiğini bu yüzden de bölgede bulunan Cuma Deresi'nden

cenaze yıkama suyunu aldıklarını belirtmiştir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK10, KK12, KK16, KK19.

8. Ölü'nün yıkama suyundan artan ne yapılır? (Ölenin çamaşırı yıkanır, şifa niyetine hastalar, kırklı çocuklar yıkanır)

Kaynak kişilerimiz bu konu hakkında aldığımız cevaplar birbirinden farklı inanç ve inanışlarının olmadığı görülmüştür. Genel olarak almış olduğumuz cevaplarda: Ölü yıkama suyunun uygun bir yerden döküldüğü bu yönde bir inanç, inanış ve âdetin olmadığı belirlenmiştir. Karacaören Köyü'nden Durmuş Yerlikaya ise artan suyun belli yerlerde kullanılabileceğini söylemiştir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK10, KK12, KK13, KK15, KK16, KK17, KK19.

9. Cesede ve kefene kokulu maddeler sürülür mü? Neden?

Kaynak kişilerimizden almış olduğumuz cevaplar sonucunda cenazenin güzel kokması ve temiz olması için gül suyu ve zenzem suyu döküldüğünü aynı zamanda buhur otu yakıldığını ifade etmişlerdir. Belen Köyü'nden Mehmet Sak, eğer köyde hacdan gelenlerin getirdiği '*hedimenin saçı*' denilen bir saç var ise bunun kefene konulduğunu ifade etmiştir. Deveci Köyü'nden Hasan Akman, yörelerindeki inanç ve inanışı şu şekilde ifade eder. "İnanışlarımıza göre çörek otu dökeriz. Varsa zenzem suyu dökülür, yoksa bir şey dökülmez. Çünkü İslam dinine göre zenzem suyunun değdiği yerler cehennem ateşinde yanmayacaktır. Çörek otunun ise şifa özelliği vardır" demiştir. Bölücekkaya Köyü'nden Hasan Erdem de şu bilgileri vermiştir: "Mevta daha önceden kendisi ölecekmiş gibi hazırlık yapar. Kefenine hurma, çörekotu, buhur otu, kokulu sabun ve belirli kokulardan oluşan koku maddelerini koyar. Bu kokular cenazenin güzel kokması için kefenin içindeki belirli yerlere bırakılır. Bölücekkaya Köyü'nden Emin Tekemen ve Ali Özdemir ise herhangi bir maddenin sürülmediğini ifade etmişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK13, KK16, KK19

10. Koku maddesi olarak neler kullanılır? (Misk, Gül suyu vb.gibi)

Kaynak kişilerimizden almış olduğumuz cevaplar doğrultusunda ve yukarıdaki sorularda verilmiş olan cevaplar neticesinde gül suyu ve zenzem suyu döküldüğü, buhur otu yakıldığı ve çörek otu sürüldüğü görülmüştür.

11. Ölü yıkanırken kullanılan araç-gereçler nelerdir? (Araç-gerecin yöre ağzındaki karşılığı tespit edilmelidir)

Kaynak kişilerimizden aldığımız cevaplarda cenaze yıkamak için birbirine benzer araç ve gereçlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu araç ve gereçler suyun ısıtılması ve ıltılması için kullanılan kazanlar, hazırlanan suyun gerektiği takdirde aktarılması için kullanılan leğenler(plastik veya demirden yapılmış belli amaçlar için kullanılan derinliği az, geniş kap) yine suyun cenazenin bedenine dökülmesi için kullanılan ibrik(metal sürahi), göğüm(metalden yapılmış su saklamak ve ısıtmak için kullanılan metal kap), maşrapa(su içmekte kullanılan ağaçtan, metalden ya da topraktan yapılmış ağzı açık kulplu küçük kap) ile birlikte ölünün bedeninin yıkanması için kullanılan sabun, sabunluk, sünger, lif, pamuk ve kefinden artan parçalar kullanılan araç ve gereçlerdir.

3.3.1.2. Kefenleme

1. Kefen olarak ne kullanılır? (Kumaşın cinsi ve rengi)

Kaynak kişilerimiz yapmış olduğumuz derlemede kefen cins ve rengi hakkında verdiği bilgilerde şu ifadelere yer vermişlerdir. Kefen olarak pamuklu, dikişsiz Amerikan bezi kullanıldığı, renginin de beyaz olduğu saptanmıştır. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK10, KK11, KK12, KK13, KK15, KK19.

2. Erkek kefeni kaç parçadan meydana gelir? (Parçaların isimleri, yöre ağzındaki karşılığı)

Erkek kefeninin kaç parçadan oluştuğu hakkında belli kaynak kişilerimiz üç parçadan oluştuğunu, bazı kaynak kişilerimiz de iki parçadan oluştuğunu belirtmişlerdir. KK1, KK2, KK5, KK11.

Belen Köyü'nden İsa Gülen eski bir imam olması sebebiyle bu konu hakkında net bilgileri bize vermiştir.”Erkek kefeni üç kısımdan oluşur: Bunlar; *izâr*, baştan ayağa kadardır. *Kamus* entari gibi uzun gömlek, *lifafe*, baştan ve ayaktan daha uzundur kefenin bağlandığı yerdir” KK3, KK4, KK7.

3. Kadın kefeni kaç parçadan meydana gelir? (Parçaların isimleri, yöre ağzındaki karşılığı)

Köseler Köyü'nden İbrahim Yıkılmaz, emin olmamakla birlikte kadın kefeninin üç parçadan oluştuğunu ifade etmiştir. KK1.

Belen Köyü'nün sakinlerinden Mehmet Sak, kadın kefeninin iç gömlek ve dış gömlek olmak üzere iki parçadan meydana geldiğini söylemiştir. KK2.

Belen Köyü'nden İsa Gülen, kadın kefeninin “*kamis, izar, lifafe, himar* ve *göğüs bezi*” olmak üzere beş parçadan meydana geldiğini söylemiştir. KK3, KK5.

Bölücekkaya Köyü'nden Emin Tekemen, kadın kefeninin başörtüsü, gömlek ve parçaları olmak üzere dört parçadan meydana geldiğini söylemiştir. KK4.

Karacaören Köyü'nden Fatma Yerlikaya, kadın kefeni hakkında şu ifadelere yer vermiştir: “Kadın kefeni on iki metreden oluşur. Önce katlanır bir gömlek biçilir. Ardından alt kısmı kesilir, sonra en üstüne yakasız gömlek geçirilir. Belli bir bölümü oyulduktan sonra bu gömlek örtülür. Ardından birkaç kat daha sarıldıktan sonra kefenleme işlemi biter” KK6.

4. Erkek ölü nasıl kefenlenir?

Belen Köyü'nden Mehmet Sak, erkek cenazesinin kefenlenmesi hakkında ölünün düz bir yere yatırıldığını, ardından önce vücudunun alt tarafının daha sonra ise üst tarafının kefenlendiğini söylemiş, cenazenin kafa bölümünün üst taraftaki örtünün içinden geçmesi için belli bir bölümünün makas ile kesildiğini ve son olarak bir bez yardımıyla cenazenin bacak, bel ve kafasının bağlandığını daha sonra bu bezlerin

cenazenin mezara konulması esnasında söküldüğünden bahsetmiştir. KK2, KK12, KK18.

Belen Köyü'nden Emin Tekemen, erkek ölünün kefenlenmesi hakkında şu ifadeler yer vermiştir: “Önce bir gömlek hazırlanır, ikiye katlanır. Ardından cenazenin başının geçeceği yer açılır ve dizlerinin altına gelecek kadar örtülür. Bu işlem üç defa tekrarlanır. En son da üst gömleği(*lifafe*) giydirilir” KK4.

Bölücekkaya Köyü'nden Hasan Erdem, ölünün kefenlendiği örtü hakkında şu sözlere yer vermiştir: “Bizim köyde ölünün kefenlendiği beze ‘Amerikan çaput bezi’ derler” Ayrıca kaynak kişimizin verdiği ifadeye göre bu bezi kullanmalarındaki temel nedenin bezin çok dayanıklı olmasıdır. KK9.

5. Kadın ölü nasıl kefenlenir?

Belen Köyü'nden Mehmet Sak, kadın ölünün kefenlenme işlemiyle erkek ölünün kefenlenme işleminin birbirlerinin aynısı gibi olduğunu ifade etmiştir. KK2, KK8.

Bölücekkaya Köyü'nden Emin Tekemen, kadın cenazesine başörtüsü ve göğüs örtüsü örtüldüğünü ve son olarak da *irizhar* ve *lifafe* adı verilen örtülerle sarıldığını söylemiştir. KK4.

6. Bir kimsenin ölmeden evvel kefen ve ölüm parasını hazırlama geleneği var mıdır?

Köseler Köyü'nden İbrahim Yıkılmaz, hanımı ile yaptığı konuşmada şunları söylediğinden bahsetmiştir: “Hanım sen bu damdaki hayvanları sat parasını da ‘ölümlük-dirimlik’ parası olarak kullan.” Yine kaynak kişimizden aldığımız bilgiler doğrultusunda ölen kişinin çocuklarına da “Bir kazma takırtısıyla anneni-babanı gömdün, bir devir yapmadın bir ıskat yapmadın” denildiğinden bahsetmiş ve bir kimsenin ölmeden evvel kefen parası hazırlama olayını normal bir şey olarak karşıladığını söylemiştir. KK1, KK3, KK4, KK6, KK8.

Belen Köyü'nden Mehmet Sak, bu konu hakkında eğer hâli vakti yerinde ise kenara köşeye bir miktar paranın konulduğundan bahsetmiştir. KK2, KK15, KK16, KK19.

Karaköy Köyü'nden Hüseyin Özcan, yukarıdaki kaynak kişilerimizle aynı görüşte olup ayrıca yaşarken kendi mezarlarını kazdıran insanların bile olduğundan bahsetmiştir. KK10, KK11.

Karacaören Köyü'nden Durmuş Yerlikaya, bu konu hakkında bazı insanların öldükten sonra yıkanacağı sabuna kadar aldıklarından söz etmiştir. KK12.

3.3.1.3. Cenaze Namazı

1. Cenaze namazına kimler katılır?

Köseler Köyü'nden İbrahim Yıkılmaz, cenaze namazına eş, dost, akraba ve köylülerin katıldığından bahsetmiştir. KK1.

Belen Köyü'nden Mehmet Sak, cenaze namazına aklı yerinde olan herkesin(erkek) katılabileceğini söylemiştir. KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK11, KK12, KK15, KK16, KK17, KK19.

Karaköy Köyü'nden Hüseyin Özcan, yukarıdaki kaynak kişilerin de belirttiği gibi cenaze namazına herkesin katılabileceğini söylemiştir. Onlardan farklı olarak “ölen kişi düşmanımız bile olsa cenaze namazına katılma mecburiyetindeyiz” sözlerini kullanmıştır. KK10.

2. Ölü'nün namazının kılınması için ne gibi şartlar gereklidir?

Köseler Köyü'nden İbrahim Yıkılmaz, cenaze namazı kılınmasının ilk şartının Müslüman ve abdestli olmak, daha sonraki şartın ise köyde mutlaka bir imamın olması gerektiği görüşündedir. Erkek için “er kişi niyetine”, kadın için “hatun kişi niyetine” diye niyet edilip sonrasında cemaatten haklarını helal etmeleri istenir, diyerek sorumuza cevap vermiştir. KK1, KK3, KK4, KK6, KK7, KK8, KK11, KK19.

3. Namaz esnasında ölü nerede bulunur?

Kaynak kişilerimiz ile yapmış olduğumuz görüşmelerde namaz esnasında ölünün musalla taşında bulunduğu tespit edilmiştir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK12, KK15, KK16, KK17, KK19.

3.3.1.4. Tabut

1. Tabut yapımında kullanılan malzeme nedir?

Kaynak kişilerimiz bu konu hakkında, yörede ormanlık alandan geçimin sağlanması ve orman malzemelerine erişimin kolay olması sebebiyle tabutun ağaçtan yapıldığını belirtmişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK10, KK11, KK13, KK14, KK15, KK16, KK19.

2. Tabutu kimler yapar?

Kaynak kişilerimiz bu soru hakkındaki görüşleri; köyde hazırda bulunan bir tabutlarının bulunduğunu, eskime veya yıpranmadan dolayı tabut ihtiyacı duyulursa bunu köyde bulunan marangoz ustalarının yaptığını belirtmişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK9, KK10, KK11, KK12, KK15, KK16.

3. Tabut yerine kullanılan başka bir taşıyıcı var mıdır?

Belen Köyünden Mehmet Sak, günümüzde tabut kullanıldığını fakat geçmiş yıllarda tabutun olmadığı dönemlerde *sal* adı verilen taşıyıcının kullanıldığını belirtmiştir. Sal: tabut kullanılmaya başlamadan önceki zamanlarda üst tarafı açık, iki uzun ağaç parçasının üstüne sıra sıra tahtaların yerleştirilmesiyle oluşturulan bir taşıma aracıdır. KK2, KK3, KK5, KK6, KK7, KK13, KK15.

4. Tabutun üzerine herhangi bir şey örtülür mü?

Kaynak kişilerimizden aldığımız bilgiler çerçevesinde eğer ölen kişi kadın ise tabutun üzerine yeşil örtü ile birlikte başörtüsü konur. Eğer ölen erkek ise yine aynı şekilde tabutun üzerine yeşil örtü konur. Ölen kişi şehit ise tabutun üzerine Türk bayrağı örtülür. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK11, KK12, KK13, KK14, KK15, KK16, KK17.

5. Tabutun üstüne örtülen örtünün rengi nasıldır?

Kaynak kişilerimizin hepsi tabutun üzerine örtülen örtünün üzerinde Arapça yazılar olan yeşil bir örtü olduğunu söylemişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK11, KK12, KK13, KK14, KK15, KK16, KK17, KK19.

6. Bu örtüye ne isim verilir?

Belen Köyü'nden Mehmet Sak, bu örtüye kendi köylerinde *cenaze örtüsü* dedikleri bilgisini vermiştir. KK2, KK4, KK5.

Belen Köyü'nden İsa Gülen, bu örtünün herhangi bir isminin olmadığını, örtünün üzerinde Arapça “Her canlı bir gün ölümü tadacaktır” ayetinin yazılı olduğunu söylemiştir. KK3.

Kesner Köyü'nden Fatih Arhan, ölünün üzerine örtülen örtünün adının *namazlık* olduğunu söylemiştir. KK7, KK15, KK16.

Çökeler Köyü'nden H. Hüseyin Arslan, ölünün üzerine örtülen örtünün adının *ölüm bohçası* olduğunu söylemiştir. KK17.

7. Ölü kadınsa tabutun üstüne bunu belirten bir şey konur mu?

Bu konu hakkında kaynak kişilerimiz tabutun üstüne konan eşyalar olarak şunları söylemiştir: *yazma, başörtüsü, çevre, yemeni, eşarp ve tülbent*. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK11, KK15, KK19.

Bölücekkaya Köyü'nden Ali Özdemir, ölen kişinin kadın olduğunu belirtmek amacıyla tabutun üzerine herhangi bir şeyin konulmadığı bilgisini vermiştir. KK16.

8. Ölü erkekse tabutun üstüne bunu belirten bir şey konur mu?

Kaynak kişilerimizin çoğu ölen kişi erkekse tabutunun üzerine yeşil örtüden başka bir şeyin konulmadığı cevabını vermişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK9, KK16, KK19.

Karaköy Köyü’nden Hüseyin Özcan, askerde öldüyse tabutun üzerine kaskının konulduğunu ve normal bir şekilde ölen erkeğin tabutuna ise havlu örtüldüğünü söylemiştir. KK10.

9. Ölü genç bir kız veya yeni gelinde tabutun üstüne neler örtülür?

Köseler Köyü’nden İbrahim Yıkılmaz, “Eğer ölen kişi gelinlik çağda olan bir genç kız ise tabutunun üzerine gelinlik konur” cevabını vermiştir. KK1, KK4.

Bazı kaynak kişilerimiz ölen kişinin genç bir kız olması dolayısıyla tabutun üzerine *yazma*, *yemeni*, *başörtüsü*, *tülbent* ve *oyalı yazma* gibi eşyaların konulduğunu söylemiştir. KK2, KK3, KK5, KK6, KK7, KK9, KK10, KK13, KK19.

10. Ölü çocuksa tabutun üstüne neler örtülür?

Köseler Köyü’nden İbrahim Yıkılmaz, üç tane çocuğunun vefat ettiğini fakat tabutlarına herhangi bir şey koymadıklarını ifade etmiştir. Çocuk mezarlarında yapılması gereken önemli bir hususun şu olduğunu söylemiştir: “Kırsal yerlerde porsuklar cesedin etini yediği için çocuk mezarları biraz daha derin kazılır ve yabancı hayvanların yaklaşmaması için etrafına saman dökülür” Buradan da anlaşılacağı üzere çocuk tabutlarının üzerine farklı bir şey örtülmez. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7.

Bölücekkaya Köyü’nden Hasan Erdem, erkek çocuk tabutunun üzerine genel olarak *takke* konulduğu bilgisini vermiştir. KK9.

11. Tabutun üstüne ölünün mesleğini belirten şeyler konur mu?

Kaynak kişilerimiz ölen kişinin tabutunun üzerine mesleğini belirten bir eşyanın konulmadığını söylemişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK16.

3.3.1.5. Ölü'nün Gömülmesi

1. Ölü tabutla mı, tabutsuz mu gömülür?

Kaynak kişilerimiz bu konu hakkında “ölü mezara tabutsuz gömülür” demişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK13, KK16, KK17, KK19.

Geriş Köyü’nden Ercan İkrelî, normal ölen bir insanın mezara tabutsuz konulduğunu, şehit olan bir insanın mezara üzerinde elbiseleriyle konulduğunu söylemiştir. KK15.

2. Ölü niçin tabutla gömülür?

Bölücekaya Köyü’nden Emin Tekemen, toprak kayması riski olan yerlerde cenazenin kaybolmaması amacıyla tabutla gömüldüğünden bahsetmiştir. KK4.

3. Ölü niçin tabutsuz gömülür?

Köseler Köyü’nden İbrahim Yıkılmaz, bu soru üzerine “ölen kişinin ahirete göçerken sadece kefeni ile gitmesi için bu dünyadan hiçbir şey götürmedi desinler diye” cevabını vermiştir. KK1.

Belen Köyü’nden Mehmet Sak, ölü'nün tabutsuz gömülmesinin sebebi sorusuna “dinin gereği böyledir” cevabını vermiştir. KK2, KK4, KK16.

Belen Köyü’nden İsa Gülen, yörelerinin arazi yapısının ölüyü defnetmeye uygun olduğunu ve ölen kişinin kefenle birlikte toprağa temas etmesinin esas olması sebebiyle ölülerin tabutsuz gömüldüğünü söylemiştir. Ayrıca bu durumun inançları gereği yapıldığından da bahsetmiştir. Belli yörelerde mezar toprağı su ile temas ediyorsa ölü'nün tabutla gömüldüğünü de ayrıca ifade etmiştir. KK3.

Karacaören Köyü’nden Fatma Yerlikaya, ölü'nün tabutsuz gömülmesini yine yukarıdaki kaynak kişilerimiz gibi dinin esaslarına bağlamıştır. Ayrıca cesedin toprağa çabuk bir şekilde kavuşması için ölü'nün tabutsuz gömüldüğünden de bahsetmiştir. Bu

konu hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “Büyüklerimiz topraktan geldik toprağa gidiyoruz derlerdi. Cesedin toprakta kaybolması için tabutsuz gömülürdü” KK6, KK7, KK8, KK19.

4. Cenaze mezarlığa götürülürken nasıl taşınır?

Köseler Köyü’nden İbrahim Yıkılmaz, cenazenin ölen kişinin en yakınları ve köydeki vatandaşlar tarafından omuzlarda taşınarak mezarlığa götürüldüğünü söylemiştir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK10, KK15, KK16, KK19.

5. Cenazeyi kaç kişi taşır?

Kaynak kişilerimizden aldığımız bilgiler doğrultusunda bu soruya dört, beş veya altı kişi taşır gibi farklı cevaplar verilmiştir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK13, KK16, KK17, KK19.

6. Cenaze alayına kimler katılır?

Kaynak kişilerimizden aldığımız bilgiler doğrultusunda cenaze alayına eş, dost, akraba, köy sakinleri, kısacası herkes katılabilir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK6, KK7, KK15, KK16.

Belen Köyü’nden Kadriye Kocadağ, cenaze alayına çocukların ve kadınların katılamadığını söylemiştir. KK5.

7. Cenaze mezara getirilince ne yapılır?

Kaynak kişilerimizden almış olduğumuz bilgiler doğrultusunda cenaze mezara getirildiğinde, eş dost, akraba ve yakınlarının son görevlerini yerine getirmek amacıyla herkes hazır bulunurdu. Eğer mezar kazılmış ise cenaze tabuttan çıkarılır ve imam tarafından dualar okunmaya başlanır. Ardından cemaat ile birlikte salâvat getirilerek cenaze mezara konulur. KK1, KK2, KK4, KK7, KK16.

Belen Köyü’nden İsa Gülen, cenazenin mezara getirildikten sonra yapılan işlemleri şöyle ifade etmiştir. “Öncelikle tabut mezarın yanına koyulur ve tabutun

kapağı açılır. Cenazeyi sahiplen en yakınlarından iki kişi mezara girer. Üç ya da dört kişi cenazeyi tabuttan çıkarıp mezarda bulunan kişilere verir” KK3, KK19.

Belen Köyü’nden Kadriye Kocadağ, çocukluk yıllarında kendilerini mezarlığa götürmediklerini fakat babasından duyduklarını bize şöyle aktarmıştır. “Bizi mezarlığa götürmezlerdi ama babam anlatırdı, mezar kazılmış ise ölü mezara yerleştirilir. Yüzü kibleye dönsün diye boyun kısmından sol omzuna kadar toprak atılmış, Ardından tahta ile üstü örtülür mezar kapatılmış” KK3.

8. Cenaze mezara ne şekilde yerleştirilir?

Kaynak kişilerimizden almış olduğumuz bilgilere göre cenazenin mezara konma işleminde dini esasların ön plana çıktığı görülmektedir. Cenaze mezara yerleştirilirken ölünün başı kibleye gelecek biçimde imamın tarifi ile mezara yerleştirilir. Kefene bağlanan ipler sökülür. Ölünün yüzünün kibleye gelmesi için mezarın tabanı sağ tarafı biraz yüksek olacak biçimde yumuşak toprakla doldurulur. KK1, KK4, KK7, KK12, KK16.

Kaynak kişilerimizden Belen Köyü’nden Mehmet Sak ve Kadriye Kocadağ bu konu ile ilgili benzer bilgiler vermiştir. “Ölen kişinin oğlu, kadınsa kocası tarafından bir kişi bacak kısmından bir kişi baş kısmından bir kişi de bel kısmından tutarak mezara indirirler. Mezarların *saklambaç* diye tarif edilen yeri biraz içerde kibleye doğru olur. Cenaze bu bölgeye konulur. Sebebi cesedin üzerine toprak ya da taş gitmemesi ve yüzünün kibleye gelmesi içindir. Ölünün başı doğuya ayakları ise batıya gelecek şekilde üzerine tahta örtülerek defnedilir Toprak atıldıktan sonra başına ve ayakucuna taç dikilir. Son olarak mezarın ortasına bir su kanalı açılır. Bu kanaldan açılan su cenazenin göbeğine damlarmış, cenazede o anda uyanır kalkmak istermiş fakat başını tahtaya vurur ben öldüm dermiş” KK2, KK5.

Doğu-batı istikametinde kazılan mezarda önce, ölünün başı batıya gelecek şekilde yatırılır. Baş tarafı da kibleye doğru hafifçe döndürülür. Ardından kefenin ipleri çözülür. Ölünün sol omzunun altına belli miktarda toprak dökülür. Bunun amacı başının

ve göğsünün kible yönüne bakması içindir. Bu işlemler bittikten sonra mezar tahtaları ölünün üzerine konulur ve mezar kapatılır. KK3, KK19.

Deveci Köyü'nden Hasan Akman, mezarın belli bir bölümünün daha derin kazıldığını ve cenazenin o boşluk hizasına konulduktan sonra kalça, omuz ve baş tarafı yumuşak toprakla beslendiğini bunun sebebinin ise cenazenin yönünü kibleye yönelmesi için yapıldığını belirtmiştir. Bu işlemler yaptıktan sonra cenazenin tahtası dizilir. Betonu dökülür ya da kapaklıysa kapağı kapatılır ve toprak atılır. Daha sonra ise etrafı taşlarla kapatılır. KK8.

9. Cenazeyi mezara kimler koyar?

Kaynak kişilerimizle yapmış olduğumuz derlemede bu konu hakkında ortak inanç ve inanmaların olduğu ve birbirine benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Cenazenin mezara konulma işlemi gerçekleştirilirken öncelikle imamın yönlendirmesiyle bu işlemin yapıldığını belirtmişlerdir. Cenazenin mezara indirilirken varsa oğulları yoksa en yakınları tarafından kimi kimsesi yoksa eğer köyden bir-iki kişinin yardımıyla incitmeden mezara konulduğunu ifade etmişlerdir. Kaynak kişilerimiz ayrıca kendi yakınlarını mezara indirdiklerini bunun da çok zor bir durum olduğunu dile getirmişlerdir. Yine buradaki dikkat edilmesi gereken husus cenazenin incitilmemesi, son görevin yerine getirilmesi ve İslami kurallara uygun olarak defnedilmesidir. Defin işleminin ardından eğer mezara taş örülecekse ya da taş konulacaksa bunun da usullere uygun olarak yapılması gerekir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK7, KK8, KK9, KK16, KK17, KK19.

10. Cenaze mezara konurken dua ya da başka bir söz söylenir mi?

Kaynak kişilerimiz ile yapmış olduğumuz derleme, birbirine benzer inanç ve inanışların olduğu tespit edilmekle beraber uygulamaların da birbirine benzerlik gösterdiği görülmüştür. Cenaze mezara konurken dua edilir ve *Gufraneke ya-Rahman* (Ey Rahman olan Rabbim, Senin mağfiretini dilerim) denir. Buradaki amaç ölen kişinin ahirete göçerken huzur içinde gitmesi ve huzur içinde yatması içindir. KK2, KK4, KK5, KK7, KK15, KK16.

11. Cenaze mezara konduktan sonra üzerini kim örter?

Kaynak kişilerimizden İbrahim Yıkılmaz, Emin Tekemen ve Fatih Arhan'ın bu konu hakkındaki görüşleri birbirine benzer inanç ve inanışlardan oluşmakla beraber defin işleminin cenazeye katılan tüm erkekler tarafından yapıldığını ifade etmişlerdir. Katılan tüm erkekler örter. KK1, KK4, KK7.

Belen Köyü'nden Mehmet Sak, diğer kaynak kişilerimiz gibi defin işlemin erkekler tarafından yapıldığını, defin işleminden sonra da mezarın etrafının zamanla mezarın kaybolmaması için taşla örüldüğünü belirtmiştir. KK2.

Belen Köyü'nden İsa Gülen, diğer kaynak kişilerimizle aynı bilgileri vermekle beraber bu konu hakkında şunları söylemiştir. “Cenazeye katılan herkes mezarın toprakla kapatılmasına yardımcı olur. Mezarın örtülmesi esnasından herkes üç kürek toprak atar ve daha sonra küreği yere bırakır. Küreğin yere bırakılması eski Türk-şaman geleneğinin günümüze yansımasıdır. Dini bir ritüel olarak bir karşılığı yoktur” KK3.

Kaynak kişilerimizden Kadriye Kocadağ, Hüseyin Özcan ve Şekip Kodal defin işleminde önceliğin aile de olduğunu belirtmişlerdir. KK5, KK10, KK16.

12. Cemaat mezar başında dua okur mu?

Toprak atmaya başladığında, hocalar tarafından *Yâsin* suresi okunmaya başlar. Bununla beraber *Nâs*, *Felâk*, *İhlas*, *Fatihâ* sureleri okunurken, *Bakara* suresinin ilk üç ayeti okunur. KK3, KK2, KK4, KK7, KK15.

13. İmam telkin verir mi, telkinin yöre ağzında başka adı var mıdır?

Köseler Köyü'nden İbrahim Yıkılmaz, bu inanç ve inanışın devam ettiğini belirtmiş olup, bu konu hakkındaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir: “Cemaat dağıldıktan sonra imam telkin verir. Yöremizdeki ismine ‘talkın’ derler. Eğer ölen kişinin ameli kötü ise ses yapar o zaman imam da kaçır derlerdi” KK1, KK3, KK4, KK5, KK7, KK8, KK11, KK12, KK15, KK16, KK19.

Belen Köyü'nden Mehmet Sak, cenaze bittikten sonra, herkes dağıldıktan sonra telkin(*talgun*) vermek için sadece imamın kaldığını belirtmiş, bu inanca göre; “hoca dua okurken, cenaze hocanın sesini duyar ve canlanırmış” Kişi vefat ettikten sonra her evde bulunan talgun(telkin) tepsisi hazırlanır, hayr maksadıyla fakir fukaraya verilirdi. *Talgun tepsisi*: Kişinin el ya da ayakları sığacak büyüklükte olur. KK2.

Bölücekkaya Köyü'nden Hasan Erdem, dua okunduktan sonra vatandaşların mezarlığı terk etmeye başladığını, sadece imamın kaldığını belirtmiştir. İmam herkes gittikten sonra cenaze ile baş başa kalır, orada dualar okuyup bir şeyler söyler ve bir şeyler aktarır. Buna da yöremizde“talkın” deniliyor. Geçmiş dönemlerde imama talkın vermesi için evden hediye verilirdi. KK9.

Karaköy Köyü'nden Hüseyin Özcan, geçmiş dönemlerde imamların bu görevi yerine getirdiği fakat günümüzde imamların korktukları için telkin vermediklerini belirtmiştir. Kendi yaşadığı bir olayı anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır: “Telkin verildiği esnada mezar titrer. Bunu ben yaşadım. Bundan dolayı telkin verilmiyor” KK10.

Çökeler Köyü'nden Hüseyin Arslan, kendi yörelerinde imamın telkin vermediğini dua okunduktan sonra herkes gibi imamın da mezarlığı terk ettiğini ifade etmiştir. KK17.

14. Bu telkin neden verilir?

Ölü gömüldükten sonra, ölen kişinin Allah'ın huzuruna çıktığında melekler tarafından sorulan soruları cevaplayabilmesi için imam tarafından verilir. Talkın verdikten sonra imam mezarlığı terk eder. KK1, KK3, KK4, KK7, KK15, KK16.

3.3.1.6. Ölünün Gömülmesinden Sonraki İşlemler

1. Bütün bunlardan sonra cemaat hemen dağılır mı?

Kaynak kişilerimiz bu konu ile ilgili olarak defin işlemi yapıldıktan sonra, herkesin mezarlığı terk ettiğini ve sadece imamın mezarlıkta kaldığını belirtmişlerdir.

“Son görevimizi yerine getirdik bundan sonrasının imamın işi” deyip sessizce mezarlıktan ayrılırlar. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK9, KK10, KK11, KK15, KK16.

Deveci Köyü’nden Hasan Akman, günümüzdeki inanç ve inanışların geçmiş dönemdeki gibi olmadığını, bununla beraber âdetlerin unutulduğunu dile getirmiştir. Bu konu hakkındaki görüşlerini dile getirirken şu ifadeleri kullanmıştır. “Eskiden cenazeyi gömdükten sonra mezarlıkta işimiz biterdi. Yeni usulde ise uzaktan gelenler için mezarlıkta taziyede bulunuluyor. Biz taziye mezarlıkta değil, cenaze evinin önüne kadar gelerek yaparız. Köylerde genellikle evin önüne kadar gelinir. Kadın ve erkek cemaat olarak toplu bir şekilde durur. İmam efendiler de gelir. Orada yine Kur’an-ı Kerim okunur. Tekrar burada da baş sağlığı dilenir. Daha sonra imamlar ve bu işin ehli olan kişiler toplanıp iki-üç gün sürecek olan ‘*Tebareke*’ adında bir Kur’an ziyafeti yaparlar. Üçüncü günün sonunda dua ve mevlidler okutulur ve bu şekilde sonlandırılır. Kırkıncı gün yine Kur’an okutulur. Hâli vakti yerindeyse tekrar mevlid verilir. Elli ikinci gecesinde yine Kur’an okutulur. Elli ikinci günden sonra ailesi ve akrabaları istedikleri zaman ölen kişi için hayır ve hasenatta bulunabilirler. Cenazenin defin işleminden sonra yapılması gerekenleri ve kendisine göre olması gerekenleri sırasıyla bu şekilde ifade etmiştir. KK8.

2. Ölü sahiplerinin evinde cenaze kalktıktan sonra neler yapılır?

Kaynak kişilerimizden almış olduğumuz cevaplardan yola çıkarak bu konu ile ilgili olarak benzer görüşlerin olduğu görülmüştür. Cenaze kalktıktan sonra eğer uzak yoldan gelenler var ise yemek verilirdi. Dönecek olanlar yolcu edilirdi. Cenaze evine varıldığı vakit ise taziyeler kabul edilir, ölen kişinin ruhu için Yasin-i Şerif ve Kur’an-ı Kerim okunurdu. Köseler Köyü’nden İbrahim Yıkılmaz, yaşanan olayları kısaca şöyle özetlemiştir: “Ölen, öldüğü ile kalır; geride kalanlar ise üzüntüsünü çeker” buradaki amaç ailenin acısını bir nebze de olsa hafifletmek ve aileye gerekli yardımları yapmaktır. KK1, KK3, KK6, KK9, KK15, KK16.

3. Cenazeye katılanlara ölü evinde yemek verilir mi?

Kaynak kişilerimiz, “cenaze olduğu zaman köy halkı gelen misafirleri evlerine davet ederlerdi, cenaze evinde insan çoksa cenazenin yakınları, yakın komşuları üç gün boyunca yemek getirirlerdi. Şimdi ise şartlar değişti. Cenaze öldükten sonra, taziyede bulunulduktan sonra pide dağıtılır. Pide dağıtıldığı için eve gidip de yahut mahalle halkının evine gidip de yemek yapılma âdeti ortadan kalktı.” görüşündedirler. KK4, KK5, KK7, KK9 KK16, KK19.

Karacaören Köyü’nden Fatma Yerlikaya, komşular cenazeye katılanları kendi evlerine getirip ikramda bulunurlardı. Rahmetli eşim cenaze olduğunda “bugün hazırlık yap, cenazemiz var” derdi. KK6.

Deveci Köyü’nden Hasan Akman, yörelerinde öyle bir geleneklerinin olmadığını, günümüzde eski usuller yerine yeni usullerin getirildiğini bu durumdan da hoşnut olmadığını belirtmiştir. “Bir ara dışarıdan cenazeye gelen cemaate komşu yemeği dediğimiz yemeği ben yapmıştım.” Günümüzde cemaate çay ikram edilir. KK8.

Kıbrıscık Merkez İlçeden Yakup Alkan, ölü evinde yemek yapılmadığını, yemek verme işinin genellikle komşular tarafından yapıldığını ifade etmiştir. Ölü evine uzaktan gelen misafirlerin de o yemeği yediğini söylemiştir. KK11.

Çökeler Köyü’nden Ercan İkreli, eskiden ölü evinde herkesin üzüntülü olmasından dolayı yemek yapma sıkıntısının olduğunu, bu sebepten dolayı köyde herkesin yemek yaptığını ve ölü evine götürdüğünü ifade etmiştir. Uzaktan gelen misafirlere bu yemekler ikram edilirdi. Günümüzdeki uygulamalardan memnun kalmadığını da ifade ederken “Şimdi pide diye bir şey çıktı, ölü olduğunda pide yapmayanları artık ayıplıyorlar. Bence bu iyi bir şey değil. Parası olmayan için çok kötü bir şey” diyerek geçmiş dönem ile günümüz arasında bir kıyaslama yapmış ve maddiyatın ön plana çıktığını, bununda hoş bir durum olmadığını üzümlere söylemiştir. KK17.

4. Ölü evinde komşuların ve akrabaların ne gibi yardımları olur?

Kaynak kişilerimizden İbrahim Yıkılmaz, geçmiş yıllarda birlik beraberliğin kuvvetli olduğunu, eş-dost, komşu ve akrabaların birbirine daha bağlı olduklarından hastalık, ölüm, düğün dernek vb. durumlarda yardımların daha fazla olduğuna vurgu yapmıştır. Bu durum ile ilgili olarak da “Eskiden hastanın evine ya da cenaze evine her gün bir ya da iki komşu tarafından yemek getirilirdi. ‘İlden(yabancı) gelen öğün olmaz o da vaktinde bulunmaz’ derlerdi. Fakir isen bir tas çorba götürürdün zengin isen birkaç çeşit yemek götürürdün. Komşu zor durumdayken ona yardım edilirdi.” Gün geçtikçe gelenek ve göreneklerin kaybolmasını da “danayı saldım bayıra Mevlâm kayıra” sözüyle üzümlere ifade etmiştir. KK1.

Kaynak kişilerimizden bu konu hakkında benzer cevaplar olup, birlik ve beraberliğin yardımseverliğin ailenin zor durumda olması sebebiyle daha fazla olduğunu belirtmişlerdir. Evde yapılması gereken işler komşular ve yakın çevre tarafından yapılır. Manevi açıdan destek olmaya çalışılır. Ailenin acısı dindirilmeye çalışılır. Yine ölü evine yemek getirilir. Ev işlerinde yardımcı olmaya çalışılır. KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK16.

5. Ölünün ruhu için tatlı yiyecekler dağıtılır mı?

Kaynak kişilerimizden bu konu hakkında almış olduğumuz cevapların birbirine benzer olduğu, geçmiş yıllarda ekonomik şartların iyi olamaması sebebiyle ölen kişinin yakınları zengin ise yemek veya tatlı dağıttığını fakir ise dağıtmadığını söylemişlerdir. Yine helva dağıtma geleneğin belli günlerde yapıldığını bunların da ölüm olayı gerçekleşikten yedi, kırk ve elli ikinci gününde yapıldığını inanç ve inanışlarının bu yönde olduğunu dile getirmişlerdir. Komşular cenaze evine tatlı yiyecekler götürüp, ölünün ruhunun şad olması için ölünün yakınlarına helva dağıtırlardı. Günümüze geldiğimizde ise artık pide dağıtıldığını geleneklerin ise gittikçe kaybolduğunu ifade etmişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK5, KK6, KK7, KK10.

6. Bu tatlı yiyecekler herkese mi, yoksa sadece fakirlere mi verilir?

Kaynak kişilerimiz bu konu hakkında “yokluk vardı oğul, zengini de bir fakiri de birdi” diyerek kimseyi ayırmadan herkese dağıtıldığını ifade etmişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK10, KK16, KK17.

7. Ölü yemeği verme geleneği var mıdır?

Kaynak kişilerimiz bu konu ile ilgili belli günlerin olduğunu ve bu günlerde hayır hasenat yapmanın dinen uygun olduğunu belirtmişlerdir. Kişi öldükten sonra yedi, kırkinci ve elli ikinci gecesinde hayır amaçlı yemek ya da lokum yapılır ve herkese dağıtıldı. KK1, KK2, KK4, KK6, KK13, KK16, KK17.

Belen Köyü’nden İsa Gülen, bu konuyla ilgili olarak “ölümün gerçekleştiği günden yedi gün sonra Yasin hayrı yapılır ve yemek dağıtılır. Yine kırkinci gün hayır maksadıyla yemek dağıtılır. Elli ikinci gün ise ölen kişinin etinin kemikten ayrıldığı rivayet edilir. Bu sebepten dolayı da etin kemikten kolay ayrılması için yemek, tatlı dağıtılır. Ölen çocuksa, elli ikinci günde çocuklar da çağırılır yemek verilir.” Buna *ağız açma* denir. Belen Köyü’nden Kadriye Kocadağ bu günlerde tatlı ve gözleme yapıldığını bununda ölünün ruhunu memnun etmek için olduğunu belirtmiştir. KK3, KK5.

8. Ölü yemeği özellik gösteren bir yemek midir?

Köseler Köyü’nden İbrahim Yıkılmaz, ölü yemeğinin özellikle verilen bir yemek olduğunu eldeki imkânlar dâhilinde yemek pişirilip dağıtıldığını, geçmiş yıllarda büyüklerinden öğrendiği “akşam ezanından sonra evden acı biber, kırmızıbiber, tuz, çıkarılmaz. Sebebi ise o evden acı çıkar” derler. Bu yüzden cenaze evlerine baharatlar götürülmediğini, bunun yerine tatlı yiyecekler tercih edildiğini ifade etmiştir. Diğer kaynak kişilerimiz de benzer bilgileri vermiştir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK7, KK13, KK16, KK17.

9. Ölü yemeğinin verildiği özellikle seçilmiş kimseler var mıdır?

Kaynak kişilerimiz tarafından bu soruya verilen cevaplar dikkate alındığında ölü yemeğinin verildiği özellikle seçilmiş kişilerin olmadığı, herkese verildiğini

söylemişlerdir. Belen Köyü’nden İsa Gülen ise ölüm olayının gerçekleştiği elli ikinci günde çocukların da çağırıldığını ve onlara da yemek verildiğini söylemiştir.

10. Bu geleneğin yöre ağzındaki ismi nedir?

Önceki sorularda bu soruya benzer cevap verilmiştir.

11. Ölünün yaşarken yerine getiremediği dini görevlerin karşılığı olarak fidye verme geleneği var mıdır?

Kişi sağ iken ya da öldükten sonra yakınları tarafından bu inanışın devam ettirildiği belirtilmiştir. Köseler Köyü’nden İbrahim Yıkılmaz “Bizim oralarda ahdı yerine gelmedi, derler” Kayınpederinin ölmeden hacca gitmeyi çok istediğini fakat ömrü yetmediğini, oğulları da babalarının ahdı yerine gelsin diye, onun hacca gideceği para ile onun devir işlemlerini yaptırmış, mevlit okutmuş ve fakir fukaraya hayır yapmıştır. Diğer taraftan vefat eden kişilerin yakınları köydeki fakirlere yetimlere yardım eder onları giyindirir, bazı ihtiyaçlarını karşılardı. KK1.

Kaynak kişilerimizden genel olarak aldığımız cevap: Eğer ailenin maddi durumu yerindeyse fidye verilirdi. KK2, KK3, KK5, KK7, KK15, KK19.

Bölücekkaya Köyü’nden Emin Tekemen, bu konuda “yöremizde *kefaret bedeli* adı altında ölünün dünyada yapamadığı şeyleri yerine getirilmeye çalışılır. Ölmeden bir vasiyeti bir isteği olursa o yerine getirilir” diyerek fidye geleneğinin hâlâ devam ettiğini belirtmiştir. KK4.

“Hayır yapıldı eskiden. Gözleme yapılır, çoluğa çocuğa, fakirlere dağıtıldı. Ağız açma derlerdi bizde. Ölen kişinin hayrına dağıtılan yemek, gözleme, helva gibi yiyecekleri fakirlerin yiyemez derlerdi.” KK6.

Bölücekkaya Köyü’nden Hasan Erdem, fidye geleneğinin “İnsanın sağlığında borcu varsa bu borç çocukları tarafından esnafa ödenir, alacağı varsa alacağını alırlardı.” Bu geleneğin yörede hâlâ devam ettiğini söylemiştir. KK9.

Kaynak kişilerimizden Yakup İlkan ise böyle bir geleneğin olmadığını söylemiştir. KK12, KK16.

12. Devir işlemi nasıl yapılıyor?

Devir nasıl yapıldığı hakkında bir bilgim yok, hocalar bilir. Benim bildiğim paran olamasa da il(el)den borç alınır, devir çevrilir. Yoksa “cenazesini kazma kürek takirtisiyle gömdü” diye *acaplarlar*.(kınama) KK1.

Devir işleminin geçmişte ve günümüzde de devam eden bir uygulama olduğu bilinmektedir bu uygulamayı Belen Köyü’nden Mehmet Sak: “Bir kişi öldüğünde devri çevrilmedi ise ikinci bir cenaze olduğunda ikisinin birlikte devri çevrilir. Devir çevirme işlemi hocalarla cenaze sahipleri arasında olan bir durumdur. Önce yaşı sorulur ona göre hareket edilir. Bizim duyduğumuz hocalar arasında konuşurken geçmiş namazları için bir miktar para, geçmiş zekâtları için bir miktar para, geçmiş yeminleri için bir miktar para belirlenir.” Bu işlemler yapıldıktan sonra devir çevrilmiş olur. KK2, KK4, KK5, KK6, KK15, KK16.

Belen Köyü’nden eski bir imam olan İsa Gülen, bu konu hakkında teferruatlı bir bilgi vermiştir ve devir işleminin nasıl yapıldığını anlatmıştır. “Devir işlemi tam devir ve yarım devir olarak üzere iki şekilde yapılır. İlk önce ölen kişinin on yemini ve bilerek ya da bilmeyerek bozduğu orucun kefareti olarak altmış bir günün hesaplaması yapılır. Hesaplama yapılırken diyanet işlerinin belirlediği fitre bedeli esas alınır. Devir işlemi yapılırken ilk önce diyanet işleri tarafından belirlenen o yılın fitre bedeli belirlenir. Yarım devir yapılırken on beş günlük namaz borcu, tam devir yapılırken otuz günlük namaz borcu hesaplanır. Yarım devirde günde beş vakit namaz olması sebebiyle, on beş ile beş çarpılır. Ortaya çıkan sonuç, o yılın fitre bedeliyle tekrar çarpılır ve yarım devir işlemi tamamlanır. Tam devirde ise otuz günlük namaz beş vakit ile çarpılır. Ardından çıkan sonuç o yılın fitre bedeliyle çarpılır ve tam devir işlemi tamamlanmış olur. Devir işlemi sayısal verilerle aktaracak olursak şu şekilde ifade edebiliriz. Tam devirde: Fitre bedeli yirmi tl olarak belirlenmiş ise kişinin kılmadığı ya da kazaya bırakıp da kılmadığı namazlar için otuz günlük namaz, günde beş vakit namaz olması sebebiyle beş ile çarpılır. $30 \times 5 = 150$ bu çıkan sonuç da o yılın fitre bedeli ile çarpılır:

150*20=300 Tam devirdeki bir diğer husus ise yaş meselesidir. Kişinin altmış iki yaşında vefat ettiğini kabul edersek öldüğü yaştan buluğ çağı olarak adlandırdığımız erkeklerde on iki kadınlarda ise dokuz olan yaşı öldüğü yaştan çıkarırız. Erkeklerde 62-12=50 kadınlarda 62-9=51 ortaya çıkan sonuçlarda bir yıl on iki ay olması sebebiyle on iki ile çarpılır. Erkeklerde 62*12= 744 kadınlarda 51*12=612 Bu işlemlerin ardından imam ve fakir biri altı yüz defa tam devir için, on defa yemin parası için altmış bir oruç için, on insan kul hakkı için, on hayvan hakkı için, on nebatat(bitki) hakkı için en sonunda bir defa aşır(dua) okunarak tam devir işlemi tamamlanmış olur. Bu işlemden sonra imam ve fakir kişi karşılıklı olarak birbirlerine önce imamdan başlayarak imam: *vehebtüke* (sana verdim) diyerek fakir kişiye elindeki mendili atar. Fakir kişi ise kabultüke(kabul ettim) der bu işlem altı yüz altmış bir defa yapılır. KK3.

Kesner Köyü'nden Fatih Arhan, devir işleminin nasıl yapıldığını kısaca bize özetlemiştir. Devir işlemi yapılırken önce ölen kişinin yaşı belirlenir. Ölen kişi elli yaşında ise elli senenin içindeki bir ayın kefareti belirlenir. Bu kefaretin bedeli ayrılır bir yere konur. Ardından ölen kişinin elli aylık orucu hesaplanır, kılamadığı namazlar için bir aylık namaz olan yüz-yüz seksen vakit namazı hesaplanır. Bu hesaplamadan sonra çıkan sonuçlar yaşa endekslenir ve devir için gerekli bedel ortaya çıkarılır. KK7.

Yakup İlkan, bu konu hakkında her hocanın da devir yapmadığını dile getirmiştir. KK11. Çökeler Köyü'nden Hüseyin Arslan, devir işleminin geçmiş yıllarda yapıldığını fakat günümüzde bu uygulamanın yapılmadığını ifade etmiştir. KK17.

13. Iskat işlemi var mıdır?

Kaynak kişilerimiz ıskat konusu hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadıklarını bu işin imamlar tarafından yapıldığını belirtmişlerdir. Kaynak kişilerimizden birkaçı da bu işlemin yapılmadığını söylemişlerdir. KK1, KK2, KK4, KK5, KK16.

Belen Köyü'nden İsa Gülen, ıskat işleminin imamlar tarafından yapıldığını her yörede yapılmadığını söylemiştir. Iskat işlemi: “imam ve fakir bir kimse arasında geçer. Devir işlemi bittikten sonra: -İmam ‘vehebtüke’ -fakir kimse ‘kabultüke’ der ve bu işlem altı yüz atmış bir defa yapılır” KK3.

Kesner Köyü’nden Fatih Arhan, devir ile ıskat işlemin aynı olduğunu, devir işleminin sonunda imam ile fakir kimse arasında geçen ve altı yüz altmış bir kere tekrarlanan işlemin ıskat olduğunu ifade etmiştir. KK7.

14. Iskatı kimler, nasıl yapar?

Kaynak kişilerimiz ıskat işleminin hocalar tarafından yapıldığını, belli bir usulünün olduğunu bu konu hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. KK1. KK2. KK3. KK5

15. Ölünün gömüldüğü günün akşamı hatim duası yapılır mı?

Kaynak kişilerimiz genellikle hatim duasının yedinci gün tertip edildiğini fakat isteğe bağlı olarak ölünün gömüldüğü akşam ya da üç gün sonrasında da yapılabileceğini söylemiştir. Bu günlerin dışında kırk ve elli ikinci geceleri de hatim duasının yapılabileceğini ifade etmişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK9 KK12, KK13, KK15, KK16, KK19.

16. Mezar ölü sahipleri tarafından ilk defa ne zaman ziyaret edilir?

Kaynak kişilerimiz bu konu hakkında mezarlık ziyaretlerinin özel bir gününün olmadığını, her zaman ziyaret edilebildiğini, hatta ölünün defnedildiği günün akşamında bile gidilebildiğini söylemişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK7, KK10, KK11, KK12, KK16, KK17, KK19.

Karacaören Köyü’nden Fatma Yerlikaya, mezarların üç-dört gün ziyaret edilmediğini söylemiştir. Bu konu hakkında şu açıklamaları yapmıştır: “Daha önceki zamanlarda on iki-on üç gün gidilmezdi. Bunun sebebi ise ölen kişinin mezarını hemen ziyaret etmenin arkasında ölüm olur, ecel çeker derlerdi. Acele etmek iyi olmaz” KK6.

Geriş Köyü’nden Ercan İkrelî, bu konu hakkında şu ifadelere yer vermiştir: “Ölen kişiden memnun iseler o akşamda giderler, eğer değilse belli bir süre gitmezler, kurtulduk derler” KK15.

17. Bunun dışında ne zaman mezar ziyareti yapılır? (Kandillerde, dini bayramlarda vs.)

Köseler Köyü'nden İbrahim Yıkılmaz ve Çökeler Köyü'nden H. Hüseyin Arslan, bu konu hakkında ailenin ne zaman isterlerse mezarlıkları ziyaret edebildiklerini söylemiştir. KK1, KK17.

Belen Köyü'nden Mehmet Sak, yukarıdaki kaynak kişilerimiz gibi mezarlıkları ziyaret için herhangi bir engelin olmadığını, ne zaman istenirse ziyaret edilebildiğini söylemiştir. Bilhassa perşembe günleri ve cuma akşamları ziyaret etmenin daha sevap olduğu düşüncesindedir. KK2.

Belen Köyü'nden İsa Gülen ve Bölücekkaya Köyü'nden Emin Tekemen, mezar ziyaretlerinin özel bir gününün olmadığını, fakat bayram ve kandil gibi dinen önemli sayılan günlerde ziyaret etmenin daha çok sevap olduğunu söylemişlerdir. KK3, KK4, KK19.

Bazı kaynak kişilerimiz, mezar ziyaretlerinin dini günlerde yapılmasının daha hayırlı olduğunu, bu günlerde ziyaretlerin daha çok yapıldığını söylemişlerdir. Çünkü “Dini günlerde ölen kişinin ziyaretçi beklediğine inanılır.” düşüncesi vardır. KK5, KK6, KK7, KK9, KK15. KK16.

18. Ölü sahiplerine ne zaman baş sağlığına gidilir?

Köseler Köyü'nden İbrahim Yıkılmaz, bu konu hakkında şu bilgilere yer vermiştir: “Günümüzde cenaze soğumadan hemen baş sağlığı dileniyor, ama eskiden ağız açma günü derler idi. Cenaze evine ağız açma gününe gidilirdi. İslam dininden tıbbı dayalı bir olay vardır. Bir insanın eti kemikten kırk gün sonra ayrılırmış. Ağız açma gününde et kemikten kolay ayrılısın düşüncesiyle cenaze evinde gözleme yapılır ve fakir fukaraya, köylüye dağıtılır. Onlar da ‘Allah ahiretini güzel eylesin’ diye dua ederler. Yine akşamına mevlid okutulur” KK1.

Kaynak kişilerimizden bazıları baş sağlığına gitmek için herhangi bir özel günün olmadığını ve her zaman gidilebildiğini söylemişlerdir. KK2, KK3, KK4, KK6, KK13, KK15.

Kaynak kişilerimizden bazıları ise baş sağlığına cenazenin defnedildiği gün bile gidilebildiğini söylemiştir. “Örneğin cenaze gündüz defnedildiyse akşam baş sağlığına gidebilir. Ertesi gün veya başka bir gün de gidebilir.” demişlerdir. KK5, KK7, KK9, KK16, KK19.

19. Baş sağlığına kimler gider?

Kaynak kişilerimiz baş sağlığına herkesin gidebileceğini bunun da uygun bir zamanda yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK9, KK10, 12, KK15, KK16, KK17.

20. Baş sağlığına gidince baş sağlığı dilenirken hangi sözler söylenir?

Kaynak kişilerimiz baş sağlığı dilemenin, dinimiz gereği önemini vurgulamışlardır. Baş sağlığı dilenirken genellikle “Allah taksiratını affetsin, Allah günahlarını affetsin, toprağı bol olsun, kalanlara sağlık sıhhat versin, dünya fani, önemli olan ahiret, rahmetli güzel insandı, herkes onu severdi. Allah taksiratını affetsin, Allah sabır versin, Allah daha çok sevmiş onun için yanına almış, Allah size ömür versin” ölen kişi gençse baş sağlığı dilemek daha da zordur. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK9, KK10, KK12, KK13, KK14, KK15, KK16, KK17, KK19.

21. Neden dolayı baş sağlığı dilenir?

İslam dininin hoşgörü ve insana değer veren bir din olması sebebiyle ölümün insanlar üzerindeki olumsuz etkisini azaltmak, ailenin acısını bir nebze olsun dindirmek, onların acılarına ortak olmak amacıyla baş sağlığı dilenmektedir. Kaynak kişilerimizde baş sağlığının birlik beraberlik içinde ailenin acısını azaltmak, onlara biraz daha destek olmak için yapıldığını ifade etmişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK10, KK12, KK13, KK15, KK16, KK17, KK19.

22. Ölü için dini eylemlerin yapıldığı özel günler var mıdır?

Kaynak kişilerimiz daha önceki sorularda da ifade ettikleri gibi ölüm olayı gerçekleştikten sonra yedi hayrının yapıldığını ve yedi günün sonunda mevlid okutulduğunu, kırkinci gecesi ve elli ikinci gecesi de hayr yapıldığını ve yemek dağıtıldığını ifade etmişlerdir. KK1, KK4, KK5, KK6, KK7, KK12, KK13, KK16, KK19.

Belen Köyü'nden Mehmet Sak, dini eylemlerin yapıldığı günlerin olduğunu, bu günlerde de yapılanları şu şekilde ifade etmiştir: "Ölümün gerçekleştiği yedinci günde yufka ve helva yapılır. Köydeki herkese dağıtılır. Kırkinci günde ise Yasin-i Şerif okutulur, ölen kişi için hayr dağıtılır, şeker dağıtılır. Elli ikinci günde ise cenazenin etleri kemiklerinden ayrıldığı için Kur'an ya da Yasin okutulur. Bunun dışında isteğe bağlı olarak ileriki zamanlarda *kabir kurbanı* keser ve mevlit okutur. KK2, KK3.

23. Mevlid okuma geleneği var mıdır?

Kaynak kişilerimiz mevlit okuma geleneğinin hâlen devam ettiğini fakat geçmiş yıllarda belli başlı sebeplerden kaynaklanan sorunlar nedeniyle herkesin okutamadığını ifade etmişlerdir. Genel olarak tüm yörede bu gelenek devam etmekle beraber özellikle ölümün gerçekleştiği elli ikinci günde okutulmaya çalışıldığını ifade etmişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK7, KK8, KK9, KK10, KK2, KK13, KK16, KK19.

24. Mevlid ne zaman okutulur?

Daha önceki sorularda bu soru cevaplanmıştır.

25. Mevlid niçin okutulur?

Kaynak kişilerimiz mevlid okutmanın ölen kişinin ruhunu rahatlatmak için yapıldığını ifade etmişlerdir. KK2, KK3, KK4, KK5, KK7, KK8, KK10, KK12, KK13, KK14, KK16, KK19.

26. Mevlide gelenlere ne ikram edilir?

Kaynak kişilerimiz mevlidlerde helva, gül suyu, lokum gibi tatlı yiyeceklerin dağıtıldığını, ifade etmişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK10, KK11, KK12, KK16, KK17, KK19.

27. Mevlid nerede okutulur?

Mevlid geleneği genellikle ölen kişinin ruhuna hayr yapmak maksadıyla yapıldığı için genellikle camilerde okutulur. Eğer imkân varsa evlerde de okutulabilir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK18, KK13, KK15, KK16, KK17, KK19.

28. Ölünün giydiği şeyler ne yapılır?

Köseler Köyü’nden İbrahim Yıkılmaz, İslam dininde bu olayın kutsal sayıldığını, yakınlarını ve etrafındakileri düşünerek yapılan yardıma yörelerinde ‘cümeylik’ adının verildiğini ifade etmiştir. Bu konu hakkında da “ihtiyacı olmadığı halde cümeylik alan ya da yiyen kişinin iki dünyada da iki yakası bir araya gelmez aciz insan” derler, “dünya malına tamah ediyor” derler. Cümeylik: ölünün işe yarayan elbiseleri öldüğünde oda da bulunan halı, kilim, yorgan gibi eşyalar muhtaç olan insanlara yıkandıktan sonra verilir. KK1.

Belen Köyü’nden Mehmet Sak, geçmiş yıllarda “kişi öldükten sonra tüm eşyaları; yatak, yorgan, elbiseleri toplanır. Köyden ihtiyacı olan iki veya üç kişi çağırılır, köyün deresinde yıkattırılır. İhtiyaç sahiplerine dağıtılırdı” KK2, KK3, KK4, KK5, KK10, KK13, KK16, KK17, KK19.

Kesner Köyü’nden Fatih Arhan, geçmişte fakirlik olduğu için ölünün eşyalarının değerli olduğunu, bu sebeple de ölen kişinin eşyalarının yakılmadığını; garibana, ihtiyaç sahiplerine temizlendikten sonra dağıtıldığını ifade etmiştir. KK7.

Deveci Köyü’nden Hasan Akman, ölen kişinin eşyalarının beş-on sene öncesine kadar fakirlere verildiğini, günümüzde ise ölünün eşyalarını kimsenin kabul etmediğini, hâliyle de elbiselerin yakıldığını ifade etmiştir. KK8.

29. Hastanın ölüm şekline göre yazgısının ne olacağı hakkındaki inanmalar nelerdir?

Kaynak kişilerimizden İbrahim Yıkılmaz, kişi dünya hayatını iyi geçirdiyse rahat bir ölümünün olacağını, eğer dünya hayatını kötü geçirdiyse ölümünün zor bir

şekilde gerçekleştiğini şu sözlerle ifade etmiştir: “Hasta yüzü gülerek, ya da kolayca can veriyse dünya hayatını iyi geçirdi. Kolayca canını teslim etti, Azrail kolayca canını aldı, derler. Eğer ölen kişi çapılıyor (sürekli hareket etme, can çekişme) canını veremedi bu dünyada yaptıkları çıkıyor” denirdi. Ayrıca ölen kişinin ardından kötü söz söylenmez, iyi anılmasına dikkat edilirdi. KK1, KK3, KK12.

Belen Köyü’nden Mehmet Sak, kişi cenaze evinde eşinin dostunun yanında ölürse bunu iyi sayarlardı. “Kur’an ile öldü tövbe verdiler” derlerdi. “Eğer cenaze kırdı, bayırdı öldüyse tövbesiz, Kur’an okunmadan öldü” derlerdi. KK2.

Bölücekaya Köyü’nden Emin Tekemen, ölünün yazgısı hakkında benzer ifadelerle yer vermekle beraber ölüm olayının gerçekleştiği anda kişinin durumu ve yazgısı hakkında bilgiler vermiştir. “Günahları çoktu, o yüzden canını zor teslim etti. Kimseye iyilik etmezdi, kimse de onu sevmezdi, o yüzden canını veremedi. İyilik yapmayı sever, herkes onu severdi. Allah onu yanına çabuk aldı. Rahatça gözlerini yumdu” derlerdi. KK4.

Belen Köyü’nden Kadriye Kocadağ, ölünün yazgısı hakkında “derler ki ölen kişi çok ah, beddua aldıysa canını zor verir, kolay can vermez” derler. Bu dünyada kimseye yardımcı olmayan hayr hasenat vermeyen, helalleşmeden giderse canını veremez derler. Rahmetli ablam Ramazan ayında Cuma günü vefat etmişti. Ablamın ardından herkes; Allah herkese böyle ölüm nasip etsin, mübarek günde ahirete göçtü demişlerdi. KK5.

Karacaören Köyü’nden Fatma Yerlikaya, bir yakınının ölmeden önce yaşadığı durumu şu şekilde ifade etmiştir “Eşimin amcasının eşinin ölümüne şahit oldum. Artık benim son zamanlarım bana okuyun, dedi. Ayağa kaldırdık, belindeki kuşağı çıkardık ve yerine yatırdık. Cama doğru gözlerini çevirdi ve gülümsedi, o an ruhunu teslim etti. Herkes, hayırlı bir ölüm oldu, dünya da iyi insandı, gülerek ruhunu verdi, dediler.” KK6.

Deveci Köyü’nden Hasan Akman, bu konu hakkında görüşlerini ifade etmiş ve babasının ölümünde karşılaştığı olayları bize aktarmıştır. “Eğer cenaze yumuşak ise

cennetliktir gibi yorumlar var. Ama ben bu yoruma katılmıyorum. Bunlar bir yorumdur, inanç değildir. Ben yorumlara inanmam. O ölü ile Allah arasında olan bir şeydir. Ben bir yorum yapamam. Günaha girmiş olurum. “Babamın ölüm anında gözleri odanın içinde dönüyordu. Gözleri âdeta beni arıyordu. ‘Baba ben buradayım’ diye kalktım ve elini öptüm. ‘Baba yolun açık olsun, benim gönlüm hoş, içim rahat’ dedim. Daha sonra oda içerisinde hoş bir koku belirdi. O kokuyu alanlar da ‘babasını çok sevdiğinden üzerine misk kokusu sürmüş’ dediler. Hâlbuki böyle bir şey yapmadım. Daha sonra köy imamı Ahmet Amca’ya bu kokunun ne olduğunu sordum. O da ‘bu kokunun dünyada iyilik yapan insanların, ahirette rahat edeceğine, kabir azabı çekmeyeceğine işaretidir’ cevabını verdi.” KK8.

Belen Köyü’nden Şekip Kodal, “Bu tarz şeyleri Allah daha iyi bilir. Biz iyi veya kötü oldu diyemeyiz. Adam kalp krizinden gitti diyelim. Bütün vücudu kararmış. Şimdi biz buna imansız gitti, diyemeyiz.” demiştir. KK14.

Çökeler Köyü’nden Hasan Hüseyin Arslan, ölen kişinin dinen kutsal sayılan günlerde vefat ettiyse bunun hayırlı bir ölüm olduğunu ifade etmiştir. “Eğer ölen kişi kötü biriyse o şunu yaptı deyip çok çekecek” derler. “Cuma günü ya da ramazan ayında öldü diyelim Allah’ın sevdiği kuluymuş” derler. KK17.

30. Ölünün yüz ifadesine göre yazgısının ne olacağı hakkındaki inanmalar nelerdir?

Belen Köyü’nden Mehmet Sak, “Cenazenin yüz ifadesi beyazsa ‘bu cenazenin bir yüzü vardı, nur akıyordu’ derlerdi. Onu nurlu sayarlardı. Fazla günahı olmadığını söylerlerdi, ayrıca ölen kişinin tebessüm halinde olduğu görülürse; Allah’ın ona cennetteki yerini gösterdiği de söylenirdi. KK2, KK3, KK5, KK10, KK11.

Karacaören Köyü’nden Fatma Yerlikaya, yöremizde güler yüzle ölen biri olursa hayırlı ölüm oldu derler, onu hayra yorarlardı. “Babamın vefatında abdest alıp namaza durmuş, sünneti kıldıktan sonra farzda secdede iken bir tarafa ağmış orada canını teslim etmiş” KK6.

31. Cesedin yumuşaklığı veya sertliğine göre yazgısının ne olacağı hakkındaki inanmalar nelerdir?

Belen Köyü'nden Mehmet Sak, cenazenin bedeninin yumuşak olması durumunda arkasından başka bir ölüm olayının gerçekleşebileceğini ifade etmiştir. KK2, KK5.

Belen Köyü'nden İsa Gülen, bu durumun dini ritüel olarak dışarıya söylenmediğini, çünkü söylenecek olan sözlerin ölünün arkasından kötü söz söylenmesine neden olabileceği için, “Ölünün arkasından konuşulmaz” diyerek sessiz kalır. KK3.

Karacaören Köyü'nden Fatma Yerlikaya, babasının vefatında cenazeyi yıkayan hocanın “Hayatımda böyle bir cenaze yıkamadım” demiş. “Çok yumuşak heril herildi” demiş. Yine bir yakınımız da aynı şekilde yumuşak bir bedeni vardı. “Dünyada iyilik inayet sahibi insanların bu şekilde öldüğünü söylerdi” annem. Bu dünyada da öteki dünyada da mutlu olacak, derdi. KK6.

Bölücekkaya Köyü'nden Hasan Erdem, ölen kişinin fiziki durumunun da belli inanç ve inanışlara sebep olduğunu belirtmiştir. Bu konu hakkındaki görüşlerini de şu şekilde ifade etmiştir. “Bazı cenazeleri mezara taşıırken kilo durumundan nedense ağır oluyor. Bazıları da hafif oluyor. Ağır olanlara bunun günahı çokmuş derler, hafif olanlara da günahı azmış” derler. KK9.

32. Ölünün yazgısını tayin edeceğine inanılan diğer durumlar nelerdir?

Bu soru ile ilgili sahadan bir yanıt alınamamıştır.

3.3.2. Ruhla İlgili İnanmalar

1. Ruh kelimesinin halk arasındaki karşılığı nedir?

Kaynak kişilerimiz ile yapmış olduğumuz derlemede ruh hakkında farklı bir inanç ve inanışın olmadığı, ruhun bedenden çıktıktan sonra cennet ya da cehenneme

gideceği inancının hâkim olduğu tespit edilmiştir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK10, KK12, KK14, KK15, KK16, KK17, KK19.

2. Kaç tane ruhun varlığına inanılmaktadır?

Kaynak kişilerimiz ile yapmış olduğumuz derlemede bu konu hakkında çıkan sonuç: bir tane ruhun var olduğu inancının hâkim olduğu, başka bir inanın olmadığı tespit edilmiştir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK10, KK11, KK13, KK14, KK16, KK17, KK19.

3. Ruh hakkında halkın inanmaları nelerdir?

Kaynak kişilerimizden Köseler Köyü'nden İbrahim Yıkılmaz, kendi yörelerindeki inanışlardan bahsetmiştir. Bu inanışa göre uykuda insanı yarı ölü halde olduğu, ruhun da dinlenmeye çekildiğidir. İyi ya da kötü bir rüya gördüğümüzde bunun ruhun bedene bir yansıması olarak görürüz. KK1

Belen Köyü'nden Mehmet Sak, ölüm haberi beklenen kişilerin odasında aniden rüzgâr ile birlikte camın açılması gibi beklenmedik olaylar gerçekleştiğinde “melekler bu ruhu alacak ve Allah'ın huzuruna götürecektir” denirdi. Yörelerinde bu tarz inanmaların yaygın olduğunu ve özellikle ölüm döşeğindeki hastaların odalarındaki değişiklikleri dikkate aldıklarını ifade etmiştir. KK2.

Bölücekkaya Köyü'nden Emin Tekemen, kendi yörelerindeki inanç ve inanış esaslarından bahsederken, cesedin öldüğünü fakat ruhun bedenden ayrılıp beklediğini, kıyamet gününde, mahşer gününde de ruhların bir araya geleceği inancı yörede hâkim olduğunu belirtmiştir. KK4, KK6, KK9, KK16, KK19.

Belen Köyü'nden Kadriye Kocadağ, ruhun bedeni terk ettikten sonra tekrar geri geldiğini ve evini ziyaret ettiği inancının olduğunu belirtmiş, bu sebeple de cenazenin yıkandığı yere ya da evlerinin belli bir yerine su koyduklarını, ruhun da bu sudan içtiğini ifade etmiştir. Ayrıca ruhun suyu bulabilmesi için ışıkları sabaha kadar açık tuttıklarını da söylemiştir. KK5.

Kaynak kişilerimizden Deveci Köyü'nden Hasan Akman, ruhun bir gün canlanacağı inancının yörelerinde hâkim olduğunu, “öldükten sonra tekrar dirileceğimize inanıyoruz” “Ölen kişinin ruhu keşke rüyamıza girse de görsek” özledik, diyoruz. KK8.

Karaköy Köyü'nden Hüseyin Özcan, insanların her şeyi göremediğini, gözümüzün önünde bir perde olduğunu, bu sebepten dolayı bu dünyanın insanını görebildiğimizi, diğer dünyanın insanları da aramızda olmasına rağmen, göremediğimizi ifade etmiştir. KK10.

4. Halkın inancına göre ruh bedeni ne zaman terk eder?

Kaynak kişilerimiz ile yaptığımız görüşmelerde ruhun bedeni ölüm olayı gerçekleştikten sonra terk ettiği, bunun dışında başka bir inanç inanişin olmadığı tespit edilmiştir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK9, KK10, KK11, KK12, KK14, KK16, KK19.

5. Ruh bedende iken vücudun neresinde eylemektedir?

Kaynak kişilerimiz ile yapmış olduğumuz görüşmelerde ruhun bedeni terk etmeden önce bedenin tamamında ya da kalpte olduğu inancının görüldüğü tespit edilmiştir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK9, KK10, KK11, KK12, KK14, KK16, KK19.

6. Ölüm olayından sonra bedeni terk eden ruhun evine dönüp yakınlarını görmeye gelmesi şeklinde bir inanma var mıdır?

Kaynak kişilerimiz ile yapmış olduğumuz görüşmelerde belli yörelerde birbirine benzer inanç ve inanişların olduğunu, belli yörelerde ise farklı inanç ve inanişların olduğu dikkat çekmektedir. Belli yörelerde ruhun bedeni terk ettikten sonra evini ziyaret ettiğine dair inanişlar olmakla beraber belli yörelerde ise böyle bir durumun olmadığı tespit edilmiştir. KK8, KK13, KK15, KK16, KK19.

Köseler Köyü'nden İbrahim Yıkılmaz, ruhun evini ziyaret ettiği inancının yörede hâlâ devam ettiğini, bunu da büyüklerinin anlattığı bir olayı bizimle paylaşmıştır. “Doksan üç harbinde bir kadının oğlu şehit olmuş. Bu kadın gece gündüz oğluna ağlarmış. Bu kadın bir harabeye gidermiş, şehit oğlu da o harabeye gelir onunla sohbet eder, gidermiş.” Bu olayın yöredeki birçok kişi tarafından bilindiğini de ifade etmiştir. KK1.

Belen Köyü'nden Mehmet Sak, ruhun evini ziyarete geldiği inancının yörede yaygın bir inanış olduğunu, “Gece ruh gelir, su içer” derlerdi. Bu sebeple cenazenin yıkandığı yere su koyulup ışık yakıldığını ifade etmiştir. KK2.

Belen Köyü'nden İsa Gülen, kişi öldükten sonra ruhun evini belli zamanlarda ziyaret ettiğine dair inanmaların olduğunu, bu inanmalar arasında; akşam cama kuş çarpması, sert esen bir rüzgarın camı açması, akşam saatlerinde kelebeklerin, ışığın etrafında yuvalanması; yöremizde ruhun evini ziyaret ettiğine dair inanışlar arasındadır. KK3.

7. Ruh, evini ziyarete daha çok ne zaman gelir?

Kaynak kişilerimiz ile yapmış olduğumuz görüşmelerde ruhun evini dinen kutsal sayılan günlerde ziyaret ettiği inancının hâkim olduğunu bu günlerin de Perşembe ve Pazar günleri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kandillerde, bayramlarda da ruhun evi ziyaret ettiğine inanılır. KK1, KK2, KK3, KK4, KK6, KK13, KK14, KK15.

Belen Köyü'nden Kadriye Kocadağ; dini günlerde, Perşembe ve Pazar akşamları ruhun evini ziyaret ettiğini, “Bana bir dua eden var mı diye bakar, eğer dua eden yoksa ağlaya ağlaya gidermiş” diyerek böyle bir inanışın var olduğunu belirtmiştir. KK5.

Safran Köyü'nden Mehmet Karakuş, Pazar ve Cuma günleri ruhun evi ziyaret ettiğine inanılırdı, demiştir. KK19.

8. Ölünün ruhunu memnun etmek için ölü sahipleri neler yaparlar

Kaynak kişilerimiz ile yapmış olduğumuz derlemede ölen kişilerin bu dünyadan bedenen göçtüğünü ruhen ise bizimle oldukları inancının olmasından dolayı ölünün ruhunu memnun etmek için garibanlara hayr hasenat dağıtılır, mevlid okutulur, Kur'an okutulur, ölünün ruhu için Yasin-i Şerif okutulduğunu ifade etmişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK9, KK11, KK14, KK19.

3.3.3.Yas

1. Ölü evinin dışında kimler yas tutar?

Kıbrıscık yöresinde yapmış olduğumuz derlemede bu konu hakkında ölen kişinin evinin dışından birilerinin yas tutmadığını “yas” etmesi içinde başka kimselerin çağırılmadığı tespit edilmiştir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK9, KK10, KK12, KK16, KK17, KK19.

2. Yas süresi ne kadardır?

Kıbrıscık yöresinde yapmış olduğumuz derlemede yas süresinin belli bir zaman dilimini kapsamadığını, ölen kişiye duyulan özlemin her zaman dile getirilebileceği tespit edilmiştir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK10, KK14, KK17.

3. En çok kimler yas tutar?

Kaynak kişilerimiz yas tutma konusunda ölen kişinin eşi, çocukları ve yakın akrabalarının duydukları üzüntüden dolayı en çok onların yas tuttuğunu ifade etmişlerdir.

4. Neden dolayı yas tutma farkı vardır?

Belen Köyü'nden Mehmet Sak, yas tutma farkının neden olduğunu ifade ederken şu bilgileri vermiştir: “Ölen kişinin yakınları oğlu, kızı, eşi, kardeşi hepsi farklı şekilde yas ederdi. Bunun sebebi ise ağıtın kişinin hayatından bölümler oluşturması ve ağıt yakan kimsenin beraberken yaşadıklarını yas etmesi ile alakalıdır” KK2, KK4, KK6, KK8

Belen Köyü’nden İsa Gülen, yas tutma farkının ölen kişinin eşi ve çocuklarının yaşadığı acı ile diğer insanların yaşadığı acının birbirinden farklı olduğu vesilesiyle yas farkının olduğunu, bu konu hakkındaki görüşlerini şu şekilde belirtmiştir: “Her kadın kendine göre yas eder. Yas eden kişiler düz bir şekilden ziyade belli, kendine has bir melodi, ile yas eder. Yas etmenin bir makamı vardır. İçsel, doğal, candan tüm benliğiyle yas eder. Yas etmekteki sınır, saçının en tepe noktasından ayak tırnağının en uç noktasına kadar; tüm benliğiyle kendini bu yasa verir. Titremesi gerekiyorsa titrer, üzülmeye gerekiyorsa üzülür, ağlaması gerekiyorsa ağlar. Vücudun tüm zerreciklerini hissederek yas eder. KK3.

5. Yas tutulurken yapmaktan kaçınılan davranışlar nelerdir?

Ölüm, her ne olursa olsun acıyı en derinlerde yaşamaktır. Bu sebeple her ne yapılırsa yapılsın ateş düştüğü yeri yakar. O yüzden ölünün yakınlarına pek bir şey söylenmez, acılarını yaşarlar. Şunu yapma demek olmaz, o yüzden herkes istediği gibi davranır. Erkek çocuklarına ise dik durun derler. KK1, KK2, KK19.

Belen Köyü’nden Kadriye Kocadağ, bu konu hakkında yerel bir deyişten bahsetmiş, ağıt yakarken “ölünün yerini *ud* etme, yani ölüyü rahatsız etme. Bol bol dua et” derler. KK5.

Kaynak kişilerimizin bazıları bu konu hakkında, her ne kadar acı içinde de olsan Allah’ın gücüne gider” diyerek acının içine atılmasını, çok fazla bağırlanması gerektiğini ifade etmişlerdir. KK4, KK8.

6. Hangi renk yas rengidir?

Kaynak kişilerimiz Kıbrısık yöresinde yas renginin olmadığını, üzüntü keder içinde olan insanların giydiğinin ne renk olduğuna dikkat etmediklerini ifade etmişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK5, KK8, KK11, KK14, KK16, KK16, KK19.

7. Yas belirtileri nelerdir?

Kaynak kişilerimiz yas belirtilerinin ölüm olayı gerçekleştikten sonra başladığını ifade etmişlerdir. KK3. KK6. KK8. KK17

8. Ölüm olayı dolayısıyla düğün dernek ertelenir mi?

Kaynak kişilerimizin bir bölümü ölüm olayı sebebiyle geçmiş dönemlerde düğünlerin “Acının üstüne eğlence olmaz” diyerek ertelendiğini, günümüzde ise ertelenmediğini ifade etmişlerdir. Bazı kaynak kişilerimiz ise ertelenmediğini fakat köy ahalisinin ölü evinin yakınından geçerken daha sessiz olmaya çalıştıklarını, gülüşmelerin, bağırmanın olmadığını ifade etmişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK5, KK6, KK9, KK16, KK19.

9. Yas ne zaman kaldırılır?

Belli bir yas süresi olmaması sebebiyle ne zaman kaldırılır, bilinmiyor.

10. Yaşlı ailenin ilk bayramına özel bir isim verilir mi?

Kaynak kişilerimiz yörede böyle bir adlandırmanın olmadığını ifade etmişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK9, KK10, KK12, KK14, KK15.

11. Bu bayramda yaşlı ailenin tutumu nedir?

Her ailede olduğu gibi ölen kişinin eksikliği hissedilir. KK1, KK2, KK5, KK9, KK13, KK16.

12. “Yas Hamamı” diye bir gelenek var mı?

Kaynak kişilerimiz ile yapmış olduğumuz görüşmelerde böyle bir inanışın olmadığı tespit edilmiştir.

13. “Yas Hamamı” geleneğinin halk arasındaki ismi nedir? Yası kaldırmak için komşular her hangi bir davranışta bulunurlar mı?

3.3.4. Mezar ve Mezarlık

1. Mezarlık yörenizin neresindedir?

Kaynak kişilerimizden aldığımız bilgiler doğrultusunda mezar ziyaretlerinin daha kolay yapılabilmesi için mezarlıkların genellikle köylerin yakınlarına yapıldığı

tespit edilmiştir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK8, KK9, KK10, KK12, KK16, KK19.

Çökeler Köyü'nden H. Hüseyin Arslan, mezarlığın yörelerinin uzağında olduğunu söylemiştir. KK17

2. Mezarlık olarak belirli bir yer ayrılmış mıdır?

Kaynak kişilerimiz köylerinde mezarlık için ayrılan özel bir alanın olduğu bilgisini vermişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK8, KK9, KK10, KK11, KK12, KK16, KK17, KK19.

3. Mezarlık bekçisi var mıdır?

Kaynak kişilerimizden aldığımız bilgiler doğrultusunda köylerde mezarlık bekçiliği yapan kişilerin bulunmadığı tespit edilmiştir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK8, KK13, KK16, KK17, KK19.

4. Mezarın başına taş veya tahta dikilir mi?

Kaynak kişilerimizden edindiğimiz bilgilere göre mezarların başına tahta veya taş dikildiği tespit edilmiştir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK11, KK12, KK16, KK19.

Deveci Köyü'nden Hasan Akman, biri başa diğeri ayak kısmına konulacak şekilde iki tane taşın mezara dikildiği bilgisini vermiştir. KK8

Bölücekkaya Köyü'nden Hasan Erdem, mezarlıkların etrafının taşlarla örtüldüğünü ve baş kısmına taş dikildiğini söylemiştir. Ayrıca kadın mezarlarının taşlarının parmaklı olduğu, erkeklerinkinin ise yuvarlak olduğu bilgisini vermiştir. KK9

5. Mezarın başına dikilen taş, ölenin cinsi, mesleği, yaşı, neden öldüğünü belirten bir yazı veya işaret var mıdır?

Kaynak kişilerimizden aldığımız bilgiler doğrultusunda mezarlara dikilen taş veya tahtanın üzerine ölen kişinin adının, soyadının, doğum tarihinin ve ölüm tarihinin

yazıldığı tespit edilmiştir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK8, KK9, KK11, KK12, KK16, KK19.

6. Mezarın herhangi bir yerine ağaç veya çiçek dikilir mi, neden?

Köseler Köyü’nden İbrahim Yıkılmaz, mezarlara ağaç dikildiği bilgisini vermiştir. Ölen kişi genç bir erkek ya da genç bir kadın ise küçük birer söğüt ağacı dikilir. Bunun sebebi olarak da genç yaşta hayatını kaybeden bu kişilerin, hayatlarını o söğüt ağacı ile devam ettirmeleri olarak göstermiştir. KK1, KK16

Belen Köyü’nden Mehmet Sak, mezarlara genellikle gül dikildiğini söylemiştir. Ayrıca mezarlara gül dikilmesi konusunda Belen Köyü’nden Kadriye Kocadağ şu bilgilere yer vermiştir: “Gül ağacı dikilir. Rüzgâr estikçe ölen kişinin günahları azalır” KK2, KK4, KK5

Belen Köyü’nden İsa Gülen, mezarlara ağaç dikildiğini ve bu ağaçların dallarının kesilip kullanılmadığını, eğer bu ağaçlardan faydalanmak isteyenler olursa da sert bir dille uyarıldıklarını söylemiştir. KK3

Deveci Köyü’nden Hasan Akman, bu konu hakkında şunları söylemiştir: “Mezara söğüt ağacı dikeriz. Kefenden artan bir ip var. Bu ipi de taca ya da ağaca bağlarız. Kadınların mezarına başörtüsü bağlanır. Bunun herhangi bir anlamı yoktur. Sadece işaret olsun diye yapılır” KK8

Bölücekaya Köyü’nden Hasan Erdem, bazı köylerde söğüt ağacı dikildiğini, bazı köylerde ise hiçbir şey dikilmediğini söylemiştir. Söğüt ağacının dikilmesinin nedeni olarak da şunları söylemiştir: “Peygamberimiz zamanında bir cenaze darlık çekiyormuş, ağlıyormuş. Peygamberimiz de ‘Bu mezarın başına söğüt ağacı diki’ demiş. Söğüt ağacı dikildikten sonra bu cenazenin ağlaması ve feryadı kesilmiş. Bundan dolayı söğüt ağacı dikilir” KK9

Kıbrıscık Merkez Köyü’nden Yakup Alkan, mezarlara önceden söğüt ağacı dikildiğini fakat bu geleneğin günümüzde ortadan kalktığını söylemiştir. KK11

Karacaören Köyü'nden Durmuş Yerlikaya, diğer kaynak kişilerimiz gibi mezarlara söğüt ağacı dikildiğini söylemiştir. Söğüt ağacının dikilmesinin altında yatan temel neden “Ağaç yapraklarını döktükçe ölüye şefaet eder” düşüncesidir. Söğüt ağacının mezarlıklarda en kolay yetişen bitki türü olması da diğer bir neden olarak kabul edilebilir. Ayrıca mezarlarının kenarlarına da meşe palamutu ekildiği bilgisini vermiştir. KK12, KK17

Deveci Köyü'nden Gülnaz Akman, önceden mezarlıklara bir şeyler dikme gibi bir geleneklerinin olmadığını fakat şimdilerde mezarlara dikilen ağaçların ahirette ölen kişiye gölge olması vesilesiyle ağaç vb. bitkiler dikilir. KK13, KK19.

7. Mezarlığın dışında başka bir yere ölü gömülür mü, nerelere, niçin?

Kaynak kişilerimiz mezarlıkların dışında herhangi bir yere ölünün gömülmediğini, bunun İslami usullere aykırı olduğunu söylemişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK9, KK11, KK12, KK13, KK16, KK17.

8. Ölüyle birlikte ölünün bazı şahsi eşyaları da mezara gömülür mü, gömülürse nelerdir, niçin gömülür?

Kaynak kişilerimiz, ölen kişilerin kesinlikle şahsi eşyalarıyla gömülmedikleri, şahsi eşyalarının ihtiyaç sahiplerine verildiği bilgisini vermişlerdir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK8, KK9, KK10, KK11, KK12, KK13, KK16, KK17, KK19.

Belen Köyü'nden Kadriye Kocadağ, “Eğer ölen kişi takma diş kullanıyorsa takma dişle beraber gömülür” bilgisini vermiştir. KK5.

9. Ölü gömüldükten sonra mezarın yanına veya üstüne herhangi bir şey konur mu, (konulursa) nedenleri nasıl anlatılmaktadır?

Köseler Köyü'nden İbrahim Yıkılmaz, bu konu hakkında şunları söylemiştir: “Ölen kişi genç ya da evlilik çağında bir erkek-kadın ise çeyiz olarak gönderilen çevre, tarak, ayna, mendil vb. şeyler mezarın başına dikilir veya söğüt ağacının dallarına takılırdı. Buraya bakanlar ölen kişinin genç ve evlilik çağındayken öldüğünü anlardı. “Bu dünyadan ahdını alamamış, evlenemeden ölmüş” denilirdi. Yabani hayvanlar

özellikle de porsuk gibi hayvanların cesede zarar vermemesi için mezarın etrafına saman dökülürdü. KK1, KK2, KK8.

Belen Köyü'nden İsa Gülen, mezarın üzerine ölen kişinin kefeninden yırtılan parçaların asıldığını söylemiştir. KK3.

Bölücekkaya Köyü'nden Emin Tekemen, mezarın üzerine herhangi bir şeyin konulmadığını söylemiştir. KK4, KK10, KK12, KK16.

Kıbrıscık Merkez Köyü'nden Yakup Alkan, ölen kişinin mezarının üzerine takma dişlerinin konulduğunu söylemiştir. KK11.

Çökeler Köyü'nden H. Hüseyin Arslan, mezara porsuk girmesin diye mezarın üstüne saman ve çira konulduğunu söylemiştir. KK17, KK19.

10. Ölünün gömüldüğünün gecesi mezar başında ateş yakma geleneği var mıdır?
Varsa neden yapılmaktadır?

Kaynak kişilerimizden aldığımız bilgiler doğrultusunda böyle bir geleneklerinin olmadığı tespit edilmiştir. KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK8, KK9, KK10, KK12, KK13, KK16, KK19.

3.3.5. Ölümle İlgili Kalıp Sözler, Ağıtlar

1. Ölü ile ilgili atasözleri nelerdir?

Belen Köyü'nden Kadriye Kocadağ, “Ölenle ölünmez uçtu konmaz, gitti gelmez” cümlesini dile getirmiştir. KK5

2. Kefenle ilgili atasözleri nelerdir?

Bu konu hakkında sahadan veri toplanamamıştır.

3. Ölünün ardından söylenen ağıtlar nelerdir?

Ölen genç ise;

Çocuklarını kime emanet ettin?
 Derdin çoktu doktorlar sana çare bulamadı,
 Biz sana çare bulamadık.
 Bu genç ölüm sana layık mıydı?
 Dünyada çok çile çektin,
 Bir gün görmedin.
 Yazım yazım
 Kaderimiz kötüymüş,
 Alnımızın yazısı karaymış.
 KK5

Azığın var mı yola çıkmaya
 Hazır mı döşeğin varıp yatmaya
 İki melek gelir sual sormaya
 Cevabın hazır mı Allah'ın has kulu olmaya
 KK18

Sevdiklerim, mezarım kazar
 Baş tacıma adım yazar
 Uyuyan yaralarım azar
 Ah, ölümün ilk gecesi
 Ah, kabirin ilk gecesi

Kabir evler sıra sıra
 Üstü toprak kara kara
 O karanlık kabirde ışık ara
 Ah, ölümün ilk gecesi
 Ah, kabirin ilk gecesi

Dumansız, bacası yok
 Kalktım baktım, kapısı yok
 İlk gecenin hesabı çok

Ah, ölümün ilk gecesi

Ah, kabirin ilk gecesi

Evlerimiz ıssız kaldı

Kuzularım öksüz kaldı

Ana desen anam yok

Baba desen babam yok

İlk gecenin hesabı çok

Ah, ölümün ilk gecesi

Ah, kabirin ilk gecesi

Ölünce çözerler belim kuşağın

Gözüme görünmez oğlum, uşağım

Yakasız gömlektir örtüm, döşeğim

Ah, ölümün ilk gecesi

Ah, kabirin ilk gecesi

KK18

4. Bu ağıtları kimler söylemektedir? Özellikleri nelerdir?

Bu işlerden anlayan bir kadın tarafından ağıt yakılır. KK19

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kıbrıscık halk kültüründe ölüm adetleri üzerine geçmişten günümüze halk inanç ve inanışları üzerine yapmış olduğumuz çalışmada ölüm öncesi, ölüm esnası ve ölümden sonrası olmak üzere üç bölümde inceledik. Saha çalışmasına başlamadan önce ölüm adetleri üzerine yüz kırk altı tane soru belirledik ve bu soruları daha önce belirlediğimiz farklı köylerden bilgi bakımından kaynak olabilecek on dokuz kişiye sorduk.

Bu araştırmamızda eski Türk inanç ve inanışlarının halk tarafından atalar kültü adı altında korunduğunu, belli uygulamaların hurafe olarak adlandırıldığını, bazılarının ise dinin bir gereği olarak uygulandığını tespit ettik.

Ölüm öncesinde belli hayvanların(baykuş) görülmesi, belli hayvanların öldürülmesi(geyik) hayırlı sayılmamış, göksel olaylarda ise(ay ya da güneş tutulması) insanların bu gök cisimlerinin kurtulmaları için teneke çalmaları ve göğe ateş etmeleri eski bir şaman geleneğinin hala devam ettiğinin bir göstergesidir. Rüyalarda ise diş sökülmesi, ölen birinin görülmesi, küçük abdest yapılması genellikle yakın zamanda ölümün habercisi olmuştur. Yine eski bir uygulama olan akşam ezanından sonra evden dışarıya acı baharatların verilmemesi o evden acı çıkar inancı doğrultusunda günümüzde de hala uygulanılan inanç inanışlardandır.

Hasta vefat etmeden önce son dileğinin sorulduğu, ebediyete geçmeden önce gönlünün hoş tutulduğu, öldükten sonra dini vecibelerin hemen yerine getirilmeye çalışıldığı, odasının temizlendiği, buhur otu kaynatıldığı ve gül suyu döküldüğü bunun

da İslam dininin bir geleneği olarak yapıldığı tespit edilmiştir. Ölüyü bekletmenin doğru olmadığı ve en kısa zamanda da defnedilmesi gerektiği inancı hâkimdir.

Ölen kişinin gömülmeden önce eski inanç ve inanışları ile İslami usullerin birlikte kullanıldığı, kişi öldükten sonra üzerine metal bir eşya (makas, bıçak) konulması ve İslami usullere göre yıkanıp kefenlenmesi ölünün tabutsuz olarak gömülmesi, ya da ölünün neden tabutla gömüldüğü bir sentez örneği olup kullanılmaktadır.

Ölen kişinin ruhunun evi tekrar ziyaret edebileceği inancının olması sebebiyle evlerde geceleri ışık yakılması, bir kenara su konulması, ölünün ruhunu memnun etmek için belli gün ve gecelerde dua okunması, hayır dağıtılması mevlid okutulması geçmişte de günümüzde de hala devam eden bir uygulamadır.

Mezarlıkların köylere yakın bir bölgede olduğu, önemli gün ve gecelerde kolayca ziyaret edilebilmesi için bunun tercih edildiği, yine kişi öldükten sonra mezarının üzerine yabani hayvanlardan korumak adına saman döküldüğü cinsiyet farkına göre yemeni, tespih, ayna kefeninden bir parça vb. cisimlerin konulduğu görülmüştür. Ölen kişinin yüzünün kibleye doğru olmasına dikkat edildiği devir ve ıskat işlemlerinin de yerine getirilmeye çalışıldığı görülmüştür.

Ölen kişinin ailesinin acılarını bir nebze olsun azaltmak için komşuların ve yakınlarının elden geldiğince yardım ettiği, onları telkin edici sözler söylediği dertlerine ortak olduğu yardımlaşmanın hala devam ettiğinin bir örneğidir.

Sonuç olarak kişinin ölmeden önce, ölüm olayı gerçekleştiği esnada ve daha sonrasında yapılan işlemlere bakıldığında geçmişten günümüze belli inanç ve inanışların hala devam ettiği bazılarının ise unutulduğu, değişen ve gelişen dünyada gelenklerin eskiye göre çok daha az korunduğu görülmüştür.

KAYNAKLAR

Aydın, Zekiye Tütüncü (2014). *Geçmişten Günümüze Bolu Halk Kültürü*, Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Birgören, Hamdi (2008). *Müstakil Bolu Sancağı Salnâmesi Hicrî 1334- Milâdî 1916*. Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi.

Çelebi, Evliya (2011). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. Haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, İbrahim Sezgin. (2011). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi I-VI. Kitaplar*, Yapı Kredi Yayınları, I. Cilt, II. Kitap, s.2/90-2/91

Çoruhlu, Yaşar (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Darkot, Besim (1979). “Bolu”, *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul.

Ekici, Metin (2004). *Halk Bilgisi Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Ankara: Geleneksel Yayınları.

Engin, Mücahit (2012). *Tabiatın Kalbi Bolu*, Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi Yayınları 12.

Ersoy, Ruhi (2002). “Türklerde Ölüm ve Ölü İle İlgili İnanç ve Uygulamaları” *Milli Folklor Dergisi*, Sayı:54, s.86-103, Ankara.

Golden, Peter B. (2007). “Türkler: Kökenleri ve Yayılma Alanları”. Çev: Yurdanur Salman. *Türk Edebiyatı Tarihi*, I. Cilt. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. İstanbul.

- Gül, K. Vehbi (1996). *Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve Müslümanlaştırılması*, Toker Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, Halil (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- İnan, Abdülkadir (2015). *Tarihte ve Bugün Şamanizm-Materyaller ve Araştırmalar*, 8. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi – Sa.247.
- Konrapa, M. Zekâ. (1960). *Bolu Tarihi*. Bolu Vilayet Matbaası.
- Köprülü, M. Fuat (2003). *Türk Edebiyatı Tarihi*, V. Baskı. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Orhonlu, Cengiz (1992). “Bolu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. VI, İstanbul, s.276-278.
- Örnek, S. Veyis (1995). *Türk Halk Bilimi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Ramsay, William M. (1967). *Anadolu Tarihi Coğrafyası*. Çev. Mihri Pektaş, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Şeşen, Ramazan (1995). *İbn Fazlân Seyehatnâmesi*, Bedir Yayınevi, İstanbul.
- Tekemen, Emin (2012). *Bolu Kıbrıscık*, II. Baskı Kıbrıscık Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayınları, Bolu.
- Turan, Osman. (1969). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu Yayınları, İstanbul.
- Yaman, Yücel (1982). “Yurt Ansiklopedisi, Türkiye İl İl Dünyü Bugünü Yarını”, c. II, Anadolu Yayıncılık, İstanbul.
- Yinanç, Mükremin Halil (2013). *Türkiye Tarihi-Selçukiler Devri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KAYNAK KİŞİ LİSTESİ

Kaynak Kişi	Adı Soyadı	Yaşı	Doğum Yeri	Mesleği	Öğrenim Durumu
KK1	İbrahim Yıkılmaz	77	Kıbrısık-Köseler	Emekli	İlkokul
KK2	Mehmet Sak	73	Kıbrısık-Belen	Emekli	Lise
KK3	İsa Gülen	51	Kıbrısık- Belen	Memur	Lise
KK4	Emin Tekemen	62	Kıbrısık-Bölücekkaya	Emekli	Üniveriste
KK5	Kadriye Kocadağ	69	Kıbrısık-Belen	Emekli	İlkokul
KK6	Fatma Yerlikaya	79	Kıbrısık- Karacaören	Emekli	İlkokul
KK7	Fatih Arhan	45	Kıbrısık-Kesner	Esnaf	Lise
KK8	Hasan Akman	65	Kıbrısık-Deveci	Emekli	İlkokul
KK9	Hasan Erdem	66	Kıbrısık-Bölücekkaya	Emekli	İlkokul
KK10	Hüseyin Özcan	53	Kıbrısık-Karaköy	Muhtar	İlkokul
KK11	Yakup İlkan	69	Kıbrısık-Merkez	Emekli	Lise
KK12	Durmuş Yerlikaya	81	Kıbrısık-Karacaören	Emekli	İlkokul
KK13	Gülnaz Akman	74	Kıbrısık-Deveci	Emekli	İlkokul
KK14	Şekip Kodal	82	Kıbrısık-Bedesden	Emekli	İlkokul
KK15	Ercan İkreli	53	Kıbrısık-Geriş	Emekli	İlkokul
KK16	Ali Özdemir	55	Kıbrısık-Bölücekkaya	Öğretmen	Üniversite
KK17	Hüseyin Arslan	60	Kıbrısık-Çökeler	Emekli	İlkokul
KK18	Mehmet Ali Altay	91	Kıbrısık-Merkez	Emekli	İlkokul
KK19	Mehmet Karakuş	76	Kıbrısık-Kökez	Emekli	Emekli





Resim 3: Bedesden Köyü mezarlığından tahta bir mezar.



Resim 4: Bedesden Köyü mezarlığından eski taş mezar.



Resim 5: Kıriscık merkez mezarlıktan bir kadın mezarı.



Resim 6: Kıriscık merkez mezarlıktan başka bir kadın mezarı.



Resim 7: Kıbrısık merkez mezarlıkta başörtüsü ve kefen bezi sarılı kadın mezar şahadetnamesi.



Resim 8: Kıbrısık merkez mezarlıkta eski bir kadın mezar şahadetnamesi.



Resim 9: Kıbrısçık merkez mezarlıkta yabani hayvanlardan korumak için saman konulmuş mezar



Resim 10: Kıbrısçık Merkez Mezarlıkta Kefen bağlanmış ve saman dökülmüş mezar örneği



Resim 11: Günümüzde kullanılan seyyar gasilhane



Resim 12: Seyyar gasilhanenin iç kısmı



Resim 13: Kıbrısık merkez mezarlıkta başına ağaç, üzerine çiçek dikili mezar örneği



Resim 14: Kıbrısık merkez mezarlıkta polis memuru mezarı



Resim 15:Kıbrıscık merkez mezarlıkta üzeri çiçekle örtülü taş mezar örneği



Resim 16: Musalla Taşı örneği



Resim17: Kaynak Kişilerimizden Mekmet Sak



Resim18: Kaynak kişilerimizden Hasan Erdem



Resim19: Kaynak kişilerimizden Şekip Kodal



Resim20: Kaynak kişilerimizden Kadriye Kocaoğlu